

სტევანე კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილის ხსენებისა და სახელის
სახსოვრად.

K 298 59
2

ქართულ კათოლიკეთა ვაჭრობა

ზეპირ სიტყვაობით, სხვა და სხვა ძველის ბარათებიდან და კონდაკები-
დან შეკრებილი, აღწერილი და გამოცემული

ზ. ჭიჭინაძისგან

ფ. ა. შ.

თფილისი

სტამბა ე. ი. ხელაძისა

1905

38 (141) (09)

სტევანე კონსტანტინეს ძე ზუბაღაშვილის ხსენებისა და სახელის
სახსოვრად.

ქართველ კათოლიკეთა ვაჭრობა

ზეპირ სიტყვაობით, სხვა და სხვა ძველის ბარათებიდან და კონდაკები-
დან შეკრებილი, აღწერილი და გამოცემული.

ზ. ჭიჭინაძისაგან.

და

თფილისი

სტამბა ე. ი. ხელოძისა

1905

Дозволено цензурою г. Тифлисъ 12 января 1905 года.

საქართველოს ვაჭრობა და მრეწველობა ქართველ
კათოლიკეებში და კათოლიკობის გავლენა
ქაზხედ.

ქართველებზედ ვაჭრობის მხრივ მეტად კარგი გავლენა
ქქონდა კათოლიკის სარწმუნოებას. ლათინის პატრები ვისაცკი
დაუკავშირებდნენ კათოლიკის სარწმუნოებას, მერე მასზედ
მეცადინობდნენ ყოველწინაირის მხრით, რომ თვისი მორწმუნე სხვა
სახითაც დაეწინაურებინათ, იგუ ქართველებზედ და სომხებზედ
წინ შეფარეო, რომ მერე მის საშუალებით უფრო კაი მაგალი-
თები დათესილიყო კათოლიკის სარწმუნოების ვრცელების
საქმეც უფრო გაადვილებულიყო. ასეთ ოსტატობას ადგნენ
კათოლიკის მოძღვარნი და იგინი ამით არც სკდებოდნენ.
ჰაზრი ყოველთგვს ნაყოფს იღებდა, მზანს აღწავდა. სადაცკი
ფეხი შედგეს ამ მოძღვართა და ვინმე ქართველს კათოლიკის
სარწმუნოება მიაღებინეს, მერე იგი თვის თანამემამულეებზედ
სხვაფრითაც მაღლა დააყენეს, დააწინაურეს.

მაგალითებრ: თბილისში, ვისაცკი მიუღია ძველათგანვე
კათოლიკის სარწმუნოება, მერე იგი პატრების დახმარებით
ვაჭრობასაც აღწულად დააბლოავებია, თბილისში გაუხსნია სხვა-
და-სხვა სავაჭროები და სახელოსნოები, მერე თბილის გარეშე
ვაჭრობის მხრით მზავრობა დაუწყია ინდოეთს, სპარსეთს,
ოსმალეთს და რუსეთს. ევროპაშიც ხშირად მიდიოდნენ და
თვით სასწავლოებლათაცკი უფლიად რომში, მ. თამარაშვილის
შრომიდანაც კარგად ხჩანს, რომ ქართველ კათოლიკეთა ძენი
საქართველოდამ რომში ძველადგანვე მიდიოდნენ არა მარტო
ჭროპაგანდოს და ასეთ სასწავლოებლებში არამედ ვაჭრობის
გზაზედ თვალის გასახილებლათაც. უნდა მოგახსენოთ, რომ

ასეთ ვაჭრობითი წარმატებას არამც თუ მარტოდ თფილისში ვნახავდით, არამედ ყოველგან, სადაცკი კათოლიკობა ფეხს იდგავდა; ასეა მაგალითებრ ახალციხის და შის თემთ ქართველ გვარის კათოლიკეებში, გორს, სადაც დღეისად ძრიელ შემცირდა კათოლიკობა ქუთაისს, ბათუმს და ოდიშს, ერთი-სიტყვით ყველგან, სადაცკი ქართველნი ამ სარწმუნოებას უკავშირდებოდნენ.

ქართველ კათოლიკობაში თუ რამდენად იყო განღვიძებული ვაჭრობა და მრეწველობის ტრფიალება ეს იქიდანამაც კარგად სჩანს, რომ ქართველ კათოლიკეთა საშუალებით თბილისში ძველადგანვე გაჩნდნენ მესაათები, ევროპიულ მეზურე მეზობლიკენი და სხვა საქონლის შემომტანნიც. თვით ინდოეთამდინაცკი წავიდნენ და XVIII საუკუნეში, მადრასეს და კალკუტას სავაჭრო ადგილებიცკი გაიჩინეს, ორივე ქალაქს ქართველთ ვაჭართა ქარვასლებიცკი არსებობდა. ევროპამ ინდოეთი ინგლისის საშუალებით მხოლოდ XVI საუკუნიდამ გაიცნა და ჩვენ ქართველნიკი ინდოელებს ძველადგანვე ვიცნობდით, მათთან მისვლა-მოსვლაც გვქონდა, თვით XVIII საუკუნეში, მეფე ერეკლესაგან მიწერ-მოწერაც გაიმართა, მიზანი მიწერ მოწერის საქართველოს დაახლოვება იყო ინგლისთან, საქართველოში ინგლისელების გადმოსახლება, თითქმის ქართველთ ქვეშევრდომობა საქართველოში ევროპიული წესების შემოტანა, თფილისში შაქრის ქარხნის გახსნა და სხვანიც. ამ საქმისთვის 28 წლის განმავლობაში იყო მიწერ-მოწერა გამართული. უკანასკნელად იქ გაგზავნილ იქმნა მეფე ერეკლესაგან თფილისის ქართველ კათოლიკე ახნაური რაფიელ დანიბეგოვი, რომელმაც მეფე ერეკლეს თხოვნა შეასრულა და იმგზავრა, მხოლოდ საქმეს სისრულეკი არ მიეცა, რადგანაც ერეკლე მეფე 1798 წ. 18 იანვარს მიიცივალა და რაფიელ დანიბეგოვიკი ინდოეთიდან საქართველოში იმავე წლის აპრილში ჩამოვიდა, ამის მოგზაურობა ცალკე წიგნად რუსულათაც დაიბეჭდა 1810 წ. მოსკოვს.

ქართველ კათოლიკე ვაჭართა კვალი ყოველთვის თამამად მგზავრობდა საქართველოდამ კალკუტას, მადრასეს და თვით ინგლისსაც, ავღანისტანს და ასეთს ქვეყნებს ხომ ერთობ ხშირად იცოდნენ მგზავრობა, ნამეტურ მთელის ვაჭართა ქარავნებით მიდიოდნენ ახალციხის ქართველ კათოლიკეთა ვაჭრები. საქართველოს სამეფოს გამგეობის დასრულების შემდეგი იქით ქართველ ვაჭრებმა თითქმის მოსპეს მგზავრობა. რადგანაც საქართველო რუსეთის გზით ევროპის ვაჭრობას დაუახლოვდა და ოსმალეთის საქართველოს ქართველ კათოლიკეთა ვაჭრებიც თვით ოსმალეთს დაუახლოვდნენ, უკანასკნელ ტრაპიზონს და კონსტანტინეპოლსაც კი გააკეთეს ქართველ კათოლიკეთა ვაჭართათვის სადგომი სავაჭრო ბინა, ანუ ქარვასლიები, ქართველ კათოლიკეთა გონება და მიმზიდველობა პატრების წყალობით ისე მოიქარგა და მოიკაზმა, რომ ქალაქ ალაგას მცხოვრებ კათოლიკენი მთლად ვაჭრობას მოეწყვნენ და ყველა მათგანი მხოლოდ ამის ასპარეზედ ვარჯიშობდა. ამის ნიშანია, რომ 1820 წლებში, თფილისიდან, ზ. ზუბალაშვილი გერმანიაში წავიდა ბუნგალტერიის შესასწავლად. ისიც ხომ ცხადია მრავალთათვის, რომ თვით ჩვენ დროის გამოჩენილი პეტრე ხარისჭირაშვილიც კი შრომობდა დიდათ და სურდა, რომ კონსტანტინეპოლს ქართველ გვარის ვაჭართათვის კარგი ქარვასლი აღეგო, იქ ქართველ ვაჭრებს ვაჭრობა მოეწყოთ და ქართველთა და ევროპიელთ ვაჭრებსა და აღებ-მიცემის შუა კარგი განწყობილება დაარსებულიყოს, ამისთვის ხომ ამათს წესდებაც ჰქონდა დაწერილი.

ქართველ კათოლიკობა კარგის ენერგიით მისდევდა ვაჭრობას, ვაჭრობას ქართველ კათოლიკ მოქალაქეთ გარეშე თვით აზნაურის შვილებიც ეკედლებოდნენ, საქმე ისე მოეწყო, რომ XVIII საუკუნის ნახევარს, მთელს თფილისს, გორს, ქუთაისს, ახალციხეს და სხვაგანაც კი ქართველ კათოლიკენი მთლად ვაჭრებითა და ხელოსნებათ გახდნენ, ამ დარგს მოეწყვნენ. ასეთ ვაჭართა და ხელოსანთა სიმრავლეს და აღებ

მიცემას ძრიელ აწუხება საქართველოს მწარე სცებადი, მტერთაგან ხშირი თავ-დასხმა, აოხრება და სავაჭროების დაცემა. გარდა ასეთის უძლიურებისა, რაღაც უძლიურების გამო, ქართველ კათოლიკეთა გვარის ვაჭრებთა შორის სხვა და სხვა ოჯახის წევრნიც ისპობოდნენ ადვილად, ზოგნი აქა ოქ უცხო ქვეყნებში განბნევით და ზოგნიც სიკვდილით. სამწუხაროდ ძრიელ ბევრ ოჯახის წევრთა გვარები მოისპო როგორც თფილისში, ისე გორში და ბევრიც კიდევ სხვაგან. ქართველ კათოლიკეებში თუ როგორ უნდა ყოფილიყო სძველადგანვე განცხრველებული ვაჭრობის აღებ-მიცემა, ეს იქილამაც კარგად სჩანს, რომ XVIII საუკუნის შემდეგდამ, საქართველოდა და ინგლისის ვაჭრობის გზაზედ თვალთ საჩინონი იყვნენ ვაჭარნი გრდგორ ხურსიძე-ირასლოვი და სტეფანე ზუბალაშვილი.

გ. ხურსიძე ინდოეთში დასახლდა, ოქ ვაჭრობდა, მილიონების პატრონი გახდა, იქავ დაცულ შვილდა და 1829 წ. მიიცვალა. ამის ქონება დაშთად მის შვილებს, დედით ინდოელებს და მასთან ანდერძის წერილიც, ვრცელი, ინგლისურს ენაზედ დაწერილი და დამტკიცებული კალკუტის მთავარ ნატარიუსისაგან ნახეთ ამაზედ მაფი გვარის წიგნი. *) სტეფანე ზუბალაშვილიც თანამედროვე პირია გოგია ხურსიძისა და იგიც ზუბალაშვილებში ცნობილ პირად ითვლება, ინდოეთში რამდენ გზისმე იყო ნავალი ვაჭრობისთვის, უკანასკნელ სამუცლამოთ იქ ვადასახლდა, საქართველოში აღარ დაბრუნდა, იქვე გარდაიცვალა. ამათ გარდა არიან კიდევ სხვა ვაჭრებიც ქართველ კათოლიკეთა გვარისანი, რომელთა უმეტესი ნაწილი ზოგნი XVII-XVIII საუკუნეებში რსმალეთის ქალაქებში გადასახლებულან, ზოგი სპარსეთს, აზიას სხვა და სხვა კუთხეებში, ევროპას და თვით შორეულის ქვეყნებშიაც. ასეთ ვაჭართა, ხელოსანთა და მრეწველთ ისტორია ჩვენთვის არ უნდა იქმნეს

*) ისტორია ხურსიძის— ისრალოვის გვარისა თფ. 1904 წ.

უმნიშვნელო, ხოლო მათი ხსოვნაჲი უამთავითარების გამო მიკარგულან, მივიწყებულან. დღეს ჩვენ მათი აღარათფერი ვიცით. ინდოეთს ზემოხსენებულ პირებს გარდა იმავე დროს სხვა ქართველ კათოლიკე ვაჭარნიც ყოფილან, მაგრამ მათი ცნობა და ცოდნა დღეს აღარავის აქვს.

აწინდელ ქართველ კათოლიკეთ ვაჭართ, მრეწველთა და ხელოსანთა ასეთი წარსული აქვსთ. რადგანაც ჩვენ ამის შესახებ აქა იქ ხშირად გვისაუბრია, ამიტომ ამაზედ და ამ საქმეთა განვითარების და გავრცელების მიზეზების შესახებ არას ვიტყვით. მოვიყვანთ მხოლოდ აწინდელ ხელოვან აღებ-მიმცემთ პირებთა ცნობებს და თვით ეს გამოაჩენს, თუ იგინი რამდენად საყურადღებონი უნდა იყვნენ ჩვენთვის და თან მისაბადნი. ამას ფიქრი არ უნდა, რადგანაც ესეღ მცირე რიცხვ ქართველ კათოლიკებში ამდენ მოხელეთა, აღებ-მიმცემთა, ხელოსანთა და მრეწველთ ნიადაგა განმტკიცებული და მასთან ისიც საყურადღებოა, რომ მათ კარგი ენერჯია და გამჭრიახობაც ჰქონდათ, თითქოს იგინი ქართველ გვარის წევრთკი არ გაუთვნიან, თვითქოს მათში ესეთი ნარუქი რაღაც განსაკუთრებულს მიმზიდველობას უნდა აღმოეცენებინა. ეს რასაკვირველია ასეც გახლავსთ და მათში ყოველივე აღმოაცენა საღმრფელოების ენერჯიამ, მათმა ზრუნვამ, მოქმედობამ და მრევლის პატრონობამ.

სალი ლოლიკაც ამას გვასწავლის, მიეცით ხალხს კარგი პატრონი, გულ შემატკივარი მოძღვარი, მათი მფარველი, გზის მაჩვენებელი, პატრონი და ცხადი საქმეა, რომ თვით მრევლიც სანაქებო გზას დადგება, ჩინებულ ხალხად გადაიქცევა, ქართულად ამაზეა ნათქვამი:— „როგორც მღვდელია, ისეთიც მრევლია“ — კათოლიკები ასე ასრულებდენ ამას, როგორც პატრიიყო ერიც ისეთი იყო. ჩვენშიკი ასე იცოდნენ:— „როგორც მღვდელია, ისეთიც ერია,“ ამ ორს თქმულებათა შორის დიდი საზღვარი სძევს და სწორედ ამის მიზეზია, რომ ქართველ ტომის შევლნი ერთმანერთს ვაჭრო-

ბის ცოდნის მხრით ასე დაშორდნენ. ძველ ქართველ კათო-
ლიკეთა ვაჭართ გვარების მოგონებით თავს არავის შევაწყენთ,
ვიტყვი იმას, რომ თფილისში, ერთ დროს დიდათ სახელო-
ვნებდენ ვაჭრობით ქართველ კათოლიკ ზარათიშვილები, სო-
ვდაგრები, ქარვასლის პატრონები, მელიქისშვილები, ზუბა-
ლაშვილები, ისრალოვეები, ნაროაშვილები, ფიბუაშვილები,
აღამალაშვილები, იზმირელები, მიზანდარი, ყანდინაშვილები,
ჩიგიანი, და ვინ იცის რამდენი კიდევ სხვანი.

დღეს თბილისში ამათ მეათედის გვარებიც აღარ არის
დაშთენილი. გორში იყვნენ ალპაპაშვილები, დავრიშაშვილები,
ჩაიგუშტიშვილები, ქარუაშვილები და ვინ იცის კიდევ რა-
მდენიც სხვანი ამ გვარნი. ასევე იყვნენ ახალციხეს, არტაანს,
ბათუმს, ქუთაისს და სხვაგანაც, დღეს ყველგან ამ გვართ
შთამომავალნი საკმარისად იშვიათობენ. მაშინდელ ქართველ
კათოლიკეთ შორის საკმარისად სახელოვნებენ შემდეგ გვარის
ოჯახთ წევრთა აღებ მიცემის საქმენი და თვით მწარმოებე-
ლთა და მომქმედთა გონებრივი ღირსებაც, ამათ ანუხსვა ჩვენ
აქ მით უფრო გვინდა, რადგანაც მით შეიძლება ქართველთ
ვაჭართა და მრეწველთა წინაშე წმინდად აღმზრდელოური, ანუ
მისაბაძი მნიშვნელობა მიეცეს. მათ დროისკვალად მათში-
აც ბევრი სანაქებო და თან მეტად აღმატებული თვისებანი სუფე-
ვდა და თან დიდათაც მისაბაძი.

თფილისში კათოლიკებს აქვნდათ ყველა საქონლის მაღა-
ზიები, ზარათების რიცხვი თფილისში იყო რამდენიმე და აქვ-
ნდათ ზარათხანებიც. კათოლიკეთშვილებს აქვნდათ სხვა და სხვა
ქარვასლები. და სავაჭროები ყველაფრის.

ფიბუაანთ და ნარუაანთ აქვნდათ საფეიქროები და ხალე-
ბის სავაჭროები.

სამთლას და სავსის ქარხნები აქვნდათ. ყაზახის ქარხნები
აქვნდათ თბილისში მრავლად. შალეების და რიზაიშოლეების ქა-
რხნები და სავაჭროებიც აქვნდათ. ტყავის ქარხნები აქვნდათ
მრავლად, ვაჭრობა იყო დიდი. ზარათების ქარხნებიც აქვნდათ.

მრავლად და აღებ მიცემაც დიდი იყო. ჭანის დუქნები აქვ-
ნდათ—მრავლად, მთელი ქუჩა არსებობდა თფილისში, წამლე-
ბის დუქნებიც აქვნდათ—მრავლად, ყველგან ჰყიდდენ ამათს
წამლეებს, ქალაქის დუქნებიც აქვნდათ. ზეთის ქარხანებიც
იყო მრავლად, არსებობდა თვით დედოფლის დარეჯანისაც.
შებულებანი იყვნენ თფილისს, მეფუნთუშენი. მესსათენიც იყვნენ
კათოლიკეთაგანი, ევროპას ნასწავლნი. შეჭურჭლენიც იყვნენ
და საქართველოშიც გამოჰყვანდათ ჭურჭელი. აქრამჭედულებიც
იყვნენ მრავლად და ბევრნი ქებულნიც.

სოვდაგართა და სხვათა ამ გვართა რიცხვიც ერთობ დი-
დი იყო. მათ კაი გასავალი ჰქონდათ თფილისში, დიდი ხმა.
მათში იტალიაში ნასწავლი კარგი მხატვრებიც ერივნენ. თფი-
ლისს გეგმის დამხატველნი და ბევრნაირად ცნობილნი. ყველა
ესენი იყვნენ ქართველ გვარის კათოლიკენი, ძირეულად თფი-
ლისში მცხოვრებნი და მხნე სამღვდელოების წარმატების გზაზედ
დამდგარნი. სამწუხაროდ, დღეს მათი რიცხვის აღარც მეთხუთასი.
ყოველივე ჟამთა ვითარების წყალობით მოისპო და განქრა,
ზოგნი გრიგორიანებს შეუერთდენ,

XVIII საუკუნის ნახევრამდე, ქართველთ მეფობის დროს,
ქართველთ გვარის კათოლიკე ვაჭრები და მრეწველნი თფი-
ლისში მრავლად იყვნენ მოფენილნი. ჩვენ აქ ვასახელებთ მხო-
ლოდ ზოგი ერთ გვარებს, რომელნიც წარმატებით იყვნენ მო-
სილნი.

ზუბაღაშვილები: ანდრია, ივანე, მერაბი, გიორგი, სტე-
ფანე ინდოეთს მომკვდარი და სხვა.

ხუჩსიძეები. ლუკა, გრიგოლი, შემდეგ დროს ინდოეთს
მომკვდარი და სხვანი.

ჩაგანაძეები. აზნაურები და მასთან ვაჭრობით გამოზდილნი,
ნებიერიძენი. თფილისის მოქალაქენი და აზნაურის შვილნი
მეფესთან დაახლოვებულნი კარგად.

ფიბუაშვილები. ძველნი ვაჭარნი და ცნობილნი ევრო-
პაშიაცკი მგზავრობდნენ. იყვნენ იტლიას, ფრანციას და ოსმა-

ლეთს. ღღეს ამგვარის აღარაფინ არის, მოისპო მთლად.

ნარუაშვილები. გამოჩენილნი ვაჭარნი და ცნობილნი ძველადგანვე მეფეთა წინაშე. ღღეს კათოლიკე არაფინ არის.

აღიბეკაშვილები. ძველადგანვე განთქმულნი ვაჭრები და ცნობილნი მეფეთა წინაშე თვით XVII საუკუნის ნახევრიდამ.

დანიბეკაშვილები, დანიბეგოვი ძველადგანვე გააზნაურებულნი და ცნობილნი, დიდი ნდობა აქენდათ მეფე ერეკლეს წინაშე, მიტომ რაფიელ დანიბეგოვი ინდოეთში იქმნა გაგზავნილი, ინგლისის მთავრობასთან მოსალაპარაკებლად საქართველოს შესახებ.

შადინაშვილები. ძველნი ვაჭარნი, თფილისელნი, კათოლიკობას ძველადვე დაკავშირებულნი. ღღეს აღარაფინ არის. მგზავრობდნენ სპარსეთს და ინდოეთსაც.

ჩიამკრნაშვილები. კათოლიკენი ძველადგანვე ცნობილნი ვაჭარნი.

ხაჯასიმონაშვილები. ძველის ძველი კათოლიკენი და განთქმულნი ვაჭარნი თფილისში.

შირაქაშვილები. ძველადვე გაკათოლიკებულნი, გამოჩენილი ვაჭრები და სპარსეთს და რსმალოეთს მავალნი.

ტურუაშვილები. ძველადგანვე გაფრანგებულნი და გამოჩენილი ვაჭრები თფილისში.

იესახია. თფილისელნი, ვაჭრები, კათოლიკენი, მცხეთის საპატრიარქო ტაძრის ყმანი.

მღებრიშვილები. კათოლიკენი და თფილისში მრავლად მცხოვრებნი ვაჭრები, ღღეს აღარაფინ არის.

მამუკაშვილები. კათოლიკენი ძველადგანვე და განთქმული ვაჭრები.

საყარაშვილები. თფილისელნი მოქალაქენი, ძველადვე დაკავშირებულნი კათოლიკობასთან და განთქმულნი ვაჭარნი ფარჩეულობით და შალებით.

დაფითიშვილები. თფილისელნი ძველნი კათოლიკენი და კაი შეძლებულნი ვაჭრები იყვნენ. სტამბოლიდამ შემოჰქო-

ნდათ სახერხაო და სადურგლო იარაღები.

ბეჟანაშვილები. ძველადვე გაფრანგებულნი და კაი ვაჭრები. XVIII საუკ.

თამამშაანი. კათოლიკობას დაკავშირებულნი. გამოჩენილი ვაჭარნი XVIII საუკ. მოვაჭრენი ძაფეულობით და ჩითებით. მგზავრობდენ უცხო ქვეყნებშიც. როსტომ თამამშოვი ცნობილი ვაჭარი, XIX საუკ. მოესწრო. დღეს თამამშოვის კათოლიკენი აღარვინ არის, მოისპენ.

გრიგალაშვილები. მდიდარი ვაჭრები და მავალნი რუსეთშიაც ვაჭრობისთვის.

ამირახანი. ძველადგანვე დაკავშირებულნი და განთქმულნი სპარსეთში ვაჭრობისთვის.

ქარუმიშვილები. ქარუმოვნი ძველადვე დაკავშირებულნი კათოლიკობასთან. დღეს კათოლიკეთაგანი აღარვინ არის.

თუმანიშვილები. ძველადგანვე განთქმულნი ვაჭრობით. მოქალაქენი, ზოგნი თავადის და აზნაურის შვილნიც.

ღვინჯარაშვილები. დიდმელები, ძველადგან დაკავშირებულნი კათოლიკობასთან და ვაჭრობით ცნობილნი.

ნაკრძანაანი. ძველადგანვე დაკავშირებულნი კათოლიკობასთან და ცნობილნი ვაჭრობით.

ჩარახჩიანები. ჯავახეთიდან მოსულნი და მოვაჭრენი თფილისს და განთქმულნი XVIII საუკუნის ბოლოს აღებ მიცემით.

ქამიაშვილები. ძველნი ვაჭარნი. დღეს აღარვინ არის.

წონიაშვილები. ძველადვე დაკავშირებულნი კათოლიკობასთან და ცნობილნი ვაჭრობით.

ყაზმაჩაანი. ძველად დაკავშირებულნი კათოლიკობასთან, დაწინაურებული ვაჭრობით.

ზაფღიაშვილები. თფილისელნი, კათოლიკენი და გამოზდილნი ვაჭარნი და მოგზაურნი ვაჭრობისთვის სხვა-სახელმწიფოებში.

ქვაბიაშვილები. კათოლიკენი ცნობილნი ვაჭარნი თავის დროს.

დაჩინაშვილები. განთქმულნი ვაჭარნი და შეძლებულნი პირნი XVIII საუკუნეებში.

მომზიანნი. ძველის ძველი ვაჭარნი, შეძლებულნი და დაცემულნი ქონებით 1795 წ. უბედურობის გამო.

ბადინაანი. ძველნი ვაჭარნი, კათოლიკენი დაცემულნი, ამავე შემთხვევის გამო.

ტერშოფანი. ამ გვარის წევრნი კათოლიკობასთან დაკავშირებულნი დაცემულ იქმნენ ვაჭრობის მხრივ XVIII საუკ. ბოლოს.

ტერ-საკოფები. კათოლიკენი, ძველნი ვაჭარნი. XIX საუკ. დამდეგს ამ გვარის კათოლიკენი მოისპენ თფილისს.

კობახიძენი. ახლად გაფრანგებულნი და ვაჭრობის გზაზედ დამდგარი XVIII საუკ.

საზნაურნი. ძველად გაფრანგებულნი და ცნობილნი ვაჭარნი და ზეთის მხდელნი თფილისში.

ბაინდურაშვილები. იმერეთის ბაინდურაშვილების არ იფიქროთ, ესენი თფილისის მოქალაქენი არიან, ძველადგანვე განთქმული ვაჭრობით, კათოლიკენი სადღეისოთ მოისპენ.

ხაბანდოფები. ძველნი ვაჭარნი თბილისში. ვაჭრობდნენ წვრილმანთ საქონლით.

ჯიმშეროფები. ჯავახეთიდან გადმოსულნი და ცნობილნი ვაჭარნი.

უაბეგაშვილი. ყაიბეგოვი, ძველადგანვე განთქმული ვაჭარნი თევზეულობით.

იზმიროფები. ძველადგანვე დაკავშირებულნი კათოლიკობასთან და ცნობილი ვაჭარნი დღეს არავინ არის.

ვარჯამისშვილები. ახალციხიდან მოსულნი თფილისს და დასახლებულნი ძველადგანვე, ძველადგანვე ყაზახობით განთქმულნი, დღეს აღარავინ არის ამ გვარის.

ლაზარესშვილები. კათოლიკენი, მეთოკე და მელაზლენი. განთქმულნი ვაჭრები აღარავინ დარჩა.

მესამთლეშვილები. კათოლიკენი, ძველადგანვე მართლაც მესამთლენი და თფილისში განთქმულნი, აქვდათ სამთლის

სასხმელი ქარხანაც რამდენიმე ალაგას.

ხანიაშვილები. კათოლიკენი, მდიდარი ვაჭრები დაცემულ იქმნენ 1795 წ.

თორაზაშვილი. ჰავლაბრელნი, კარგი ვაჭრები. მოისპენ კათოლიკის სჯულით თფილასში.

თარმანაშვილები. განთქმულნი ვაჭრები, მეფე ერეკლის წინაშე ცნობილნი წამლების გაყიდვით. დღეს არ ვიცით თფილისში არის კიდევ ვინმე თუ აღარ ამ გვარის.

შეჩვილაშვილები. ძველნი კათოლიკენი. XVII საუკ. გამდიდრებულნი ვაჭრობით. ამ გვარის წევრნი ზოგნი სომხებიც იყვნენ. კათოლიკებს თფილისში დიდი ხმა აქვდათ.

ანტონაშვილები. იყვნენ გამოჩენილი ვაჭრები და ბაზახნი. მიზანდარი. იყვნენ რამდენიმე წევრნი მეფე გიორგის დროს და ცნობილნი ვაჭრები.

ზაკათიშვილები. მდიდარნი ძველადგანვე და დიდი ალებ მიცემის მქონი თფილისში. დღეს ამ გვარის კათოლიკეთარიცხვი ერთობ მცირეა თფილისში.

გალუსტაშვილები. ძველნი ვაჭარნი და გამოჩენილნი გვარნი.

მურადაშვილები. ძველნი ვაჭარნი და გამოჩენილნი.

უმიკაშვილები. ძველის ძველ მოქალაქე ვაჭრები. ამ გვარის წევრნი ზოგნი სომეხნიც არიან.

ეუზანაშვილები. ძველებულნი ვაჭარნი, ძველადგანვე დაკავშირებულნი კათოლიკობასთან, დღეს კათოლიკ ეუზანაშვილები აღარავინ არის ვგონებ გასომეხდენ XVIII საუკუნის ნახევარს, როცა თეიმურაზმა სდევნა კათოლიკენი 1756 წ.

აღმურაშვილები. ძველნი ვაჭარნი და ცნობილნი მეფეების წინაშე ამათ მომდევარნი უნდა იყვნენ დღევანდელი აღმუროვები.

ყამაზაშვილები. ძველნი ვაჭარნი გასომეხდენ 1752 წ.

ფინდუაშვილები. ძველადვე გამოჩენილნი ვაჭარნი, გასომეხდენ 1751 წ. დღეს ფონდოვეი.

ჩითახაშვილები. შეძლებულნი ვაჭარნი თფილისელნი. გასომეხდენ 1756 წ. და მრავალიც სხვანი. ყველას ვერ მოვ-

სთვლით. უნდა მოგახსენოთ, რომ XVIII საუკუნეში, თფილისში კათოლიკეთა მოქალაქენი და გლეხნი მრავლად იყვნენ, ყველას ვაჭრობა და ხელოსნობა ეკავათ. ამათ უმეტესი ნაწილი სადღეისოდ მოისპო. თფილისში დიდათ შემცირდნენ ესენი. მიზეზი შემცირებისა გახლდათ პირველი ის რომ 1751 წ. მეფე თეიმურაზის ბრძანებით კათოლიკენი სდევნეს სასტიკათ, ცხვირებსაც უსერაფდნენ და ამიტომ მრავალნი კათოლიკობრივად სომხობაზედ გადავიდნენ. მეორე: მათი გვარის წევრთა რიცხვი არ შესდგებოდა დიდოს რიცხვისაგან. 1795 წ. სასტიკათ ავნო და მოსპო. აქა იქ მგზავრობაც ხშირად ცოდნენ. ვაჭრობისთვის უშორეს ქვეყნებშიც მიდიოდნენ. აი ეს გარემოებანიც გახლავით უმთავრესად ქართველ კათოლიკეთა რიცხვის მოსპობისა თფილისში.

ჩვენგან დასახელებულ გვარებიდამაც შკითხველი ცხადათ დარწმუნდება ძასზედ. თუ ქართველ კათოლიკეთა ვაჭრობას რა დიდი მნიშვნელობა უნდა ჰქონოდა თფილისში. თფილისში ყოველთვის იყო მცხოვრებთ რიცხვში 80 ათასი სული და მაშასადამე თფილისის სომეხ ვაჭრებთან ერთად არც კათოლიკეთა რიცხვი იქმნებოდა მცირე. ყველა ამაებიდამ კარგად სჩანს, რომ თფილისში, მათ დროს, ვაჭრობა გაჩაღებული იქმნებოდა. ქართველ კათოლიკ ვაჭრები ერივნენ ყველა იშვიათ საქონელთა ვაჭრებშიაც. თითქმის არ იყო არც ერთი სანივთე მალაზია და რამის ქარხანა, რომ იგი კათოლიკეებს არა ჰკავებოდათ ხელში. ამიტომაც უფრო იყვნენ იგინი ქებულნი წამხალისებელნიც, ამათ აქვნიდათ თფილისში უმეტესად ინდოეთის, სპარსეთის, ოსმალეთის და ევროპიელთ საქონელიც ხშირად შემოჰქონდით შავს ზღვით.

შეიძლება აქ, ბევრი რამ ძველად გამოჩენილ ვაჭრებთა გვარები ვერ მოვიხსენეთ, ვინ იცის, უაშისობა არ შეიძლება, მაინც ჩვენს გარემოებაში მყოფი კაცო ყველას ვერ შეკრებს. თუ ვინმე ასეთ რამე ნაკოს შენიშნავს, დიდათ დაგვახალებს, თუ ის ჩვენ შესავსებულ გვარებს და მათ ცნობებს დაგვიწყობს.

ლა მოგვაწვდის. ეს მეტად კარგი საქმე იქმნება და მით შეიძლება ბევრი რამ იშვიათი მასალებიც შეიკრიბოს და არ დაივარგონ, გაცოცხლოდნენ. ამიტომ ვითხოვთ მოტოვებას.

ზარზყნი—მათი არსებობა ძველად—უცხოეთში მკვავრობა და ოქრო—ვერცხლის და თვალ—მარგალიტის მუარველობა თუილისში.

საქართველოში ქართველთ შორის, ძველადგან ფულის ბანკები არ იყო. ამის შესენებაც არ იცოდნენ. არ იყო ბანკები სადაც შეიძლებოდა ფულის შეტანა და შენახვა სარგებლით, საურთიერთო ნდობის ბანკებიც არ იცოდნენ.

მამულების დასაგირავებელი ბანკებიც არსად იყო.

თუ რამ გირავდებოდა, ყოველივე კერძო კაცთა ხელში უნდა დაგირავებულიყო, ვისაც მამული ჰქონდა დასაგირავებელი, ანუ ოქრო, ვერცხლი, ყოველივე უცხო, ანუ კერძო პირთა ხელში მრავლდებოდა; გირავნობისათვის სარგებელიც იყო დადგენილი, ამათ წესები, ქართულ საკანონმდებლო წიგნებშიაც მოიხსენება, დიდი სარგებლის ამღები შეიჩვენებოდა ეკლესიის მამათა წესებით და სახელმწიფო წესებიც სასტიკად სჯიდა.

ფულის გაჭივრება ძველად იშვიათი იყო, არ იყო ხშირად ისეთი რამ შემთხვევები, რომ ფული ვისმეს გასჭირებოდა. მიზეზები ამის იმაში იფარებოდა, რომ ნივთზედ ნივთის გაცვლას დიდი მაზანდა ჰქონდა, კაი გასაღალი, ამ გაცვლისთვის მათში არც ეშმაკობა არსებობდა და არც ჩარჩობა ყოველივე იაფი იყო. რადგანაც აქ სიტყვამ სიაფე მოიტანა, ამიტომ ვიტყვით ძველ ხორაგთა და ნივთთა მაზანდასაც, თუმც ყოვე-

ლივე ფულით ფასობდა, მაგრამ მრავალ ალაგას ფულზედ კი არ იყიდებოდა, არამედ ნივთზედ ინაცვლებოდა.

კოდი ორ აბაზად პური იყო. კოდი აბაზათ ქერი, სიმინდიც ასევე. ბრინჯიც იაფი. ფუთი 40 კაპ. ფეტვი და სხვა ასეთნიც იაფად.

თევზეულობა: ზუთხი ლიტრა 40 კაპ. ლოქოც ასე. ხმელი თევზეულობაც ძრიელ იაფი, გირვანქა 3 კაპ. ზეთ არ ავიდოდა, დროს მოსავალი თევზიც იაფი იყო, ანუ გელაქნური და სხვანი. ხიზილალაც იაფი, ლიტრა 50 კაპ.

ღვინო, კახური ჩაფი ორი აბაზი, ქართლისა აბაზი, სხვა და სხვა კუთხეებშიაც ასევე. არაყიც იაფი, თუნგი 25 კაპ. 30 კაპ. ჭაჭის, 53 გრადუსიანი, ხილის არაყი, ფეტვის, ქერის და სიმინდის ერთობ იაფათ იყო.

ნართი იყო იაფი, შესაფერად, ზომიერ ფასად ყველას ეცვა ჩოხა, ქალამანი, ჩუსტი და წალა.

მართალია ფული ძვირი იყო, მაგრამ ყოველივე იაფი იყო, მშიერი არავინ იყო, აწინდელი ბოსიაკების მსგავსი მაშინ სახსენებლათაც არ იყო. ანუ ახლანდურათ ცუდათ მოსიარულე და მშიერ ახალ გაზრდებს და ხელოვნებს ვერავინ ნახავდა. ყოველივე მაძლარი იყო.

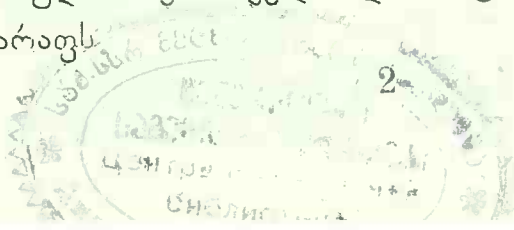
საქართველოში როგორც ქალაქ ადგილებს, ისე დაბებსა და სოფლებში სახლი ქირით არ იცოდენ. სახლის დამქირავებელი კაცი რომ ენახათ სადმე, ის მათ ერთობ გაუკვირდებოდათ. ავი იყო თუ კაი ყველას თავის ქოხი ჰქონდა, მიწა მღვთისაგან გაჩენილი თუმცა პატრონების იყო, მაგრამ მოსახლეობისთვის კი იგი უფასო იყო. ამიტომ მაშინ ეხლანდურათ ქირა არავის აწუხებდა, თუმცა გალაქული პოლიანი სახლები არსად იყო და ქალაქად გაკრულები, მაგრამ რაც იყო და იყო, იგი მაინც იყო შემღავათებული ყოველის არსებისა, ქირის გადახდისთვის არავინ შესწუხდებოდა. თვეების მომავალი ეხლანდურად გულს არავის შეულონებდა.

არა სთქვამთ, რომ ვითომც მე გატაცებული ვიყო ძველის ცხოვრების წერით, არა, მე მაგალითს მოგახსენებთ, აწონ დაწონვა თქვენი საქმე გახლდესთ, აქ ესენი მე მით უფრო მოვიყვანე, რომ მით დამესაბუთებინა ქართველთ ძველი უეშმაკო ურთი-ერთობა. ქურდი ანუ მპარავი სასტიკათ იდევნებოდა და მეორე მის გაგონება საქართველოში დიდი სირცხვილიც იყო. ყველა ესენი ერზედ ისედა პირობებს ჰფარგლავდა და ისე მოსავდა, რითაც ხალხში ფული დიდს მოთხოვნილებას არ შეადგენდა.

შრომის, ხორაგის და ნივთების გაცვლის წყალობით ყველა გამძლარი იყო, ნივთი ნივთზედ იცვლებოდა ფასის შეფერვებით, ისევე საქონელი, ცხოველი, სულადი და ყოველივე არა სულადიც. ამით ერთმანეთს არავინ მოატყუილებდა, სადაც ესეთი გაცვლა-გამოცვლა არ იყო იქ ფული მუშაობდა და ისიც უნდა ითქვას, რომ ერთ დროს, ერთიც მუშაობდა და მეორეც გარდა თავად-აზნაურების და ვაჭრების.

სოფლის ხალხს ჩითეულობა და სოფლისთვის საჭიროებიანი ქალაქის ვაჭრებთან ნისიათ მიჰქონდათ, წლის თავზედ ისინიც ამათ აძლევდენ მოსავალს: პურს, ღვინოს, ქერს, ხილს, ყველს, ერბოს და ასეთებს. ამის წესები ჩვენში ძველადგან დღემდეცკი არის დაშთენილი. წინეთ ესეთი წესების კანონების რიგი იყო, ერთი-მეორეს ვერაფრით ვერ მოატყუილებდა, ეხლაკი ყოველივე ბრძოლით შეიმოსა. გარდა არსებობის ახალს ძველთან არაფერი ნათესაობა აქვს.

თუმც ეს ასე იყო, მაგრამ მაინც ვაჭართათვის აღებ-მიცემაში ფული საჭირო იყო, ნამეტურვერცხლის და ოქროს სხვა და სხვა საქონლის სყიდვის და შემოტანის დროს. ამიტომ ასეთ ვაჭართათვის და სხვათათვისაც არსებობდენ ზარაფები და ზარაფხანები. თვით ეს სიტყვა არის სპარსული. ერთი და ერთი ძველადგან ასე მიუღიათ ქართველთ და ამიტომ ჩვენც აქ ასე ვხმარობთ ე. ი. ზარაფს.

ადრე ბ. ანტონ ფურცელაძემაც შენიშნა *) და დღეს ჩვენც ვიტყვით, რომ, ძველად ქართველთ შორის ზარათნი არ იყვნენ მართოდ ზარათნი, არამედ იგინი იყვნენ ბანკირებიც, მაშინდელი მომგირავენნი ესენი იყვნენ, იგინი იყვნენ ჩვენი ბანკირებიცა და კასებიცა. ყოველივე მათს ხელში მიდიოდა, მათ ხელში უნდა გაეცლო. ამიტომ ზარათებს ჩვენში ძველადგანვე დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა და გავლენა. იგინი მრავლობდნენ ქალაქ ალაგებში. ზარათობა ერთის თაობისაგან მეორეს ხელში გადადიოდა, ანუ მამისაგან შვილზედ, შვილისაგან შვილის-შვილზედ და ასე და ამ გვარად მთელი საუკუნის განმავლობაში ზარათობა ერთ გვარის წევრთ ეკავათ. ამიტომ მათში ეს ხელობა, ანუ ზარათობა უფრო კარგად ვითარდებოდა და გარდა ამისა ზარათებს მოგებაც ხელში უგროვდებოდათ, უკანასკნელ სიმდიდრითაც გამოჩენილები ხდებოდნენ. ძველად საქართველოში ზარათები განთქმულ იყვნენ შეძლებით. მთელს თფილისში განთქმულ იყვნენ ძველის ძველადგანვე ზარათები: აბულიშვილები, მომზიაშვილები, ზარათისშვილები და სხვანი. აღსანიშნავია ის გარემოებაც, რომ ყველა ეს ზარათნი ქართველ გვარის კათოლიკენი იყვნენ. სადღეისოდ მათის შთამომავლობის თფილისში აღარგინ დაშთა. ძობიპო ეს გვარნი თფილისში. ხსენებულ გვართა წევრთ გარდა სხვა გვარის კაცნიც იყვნენ ზარათებთ, მაგრამ ჩვენ მათი ცნობ არა გვაქვს, ხოლო ისკი ფიცით, რომ მათი რიცხვი ყოველთვის დიდი ყოფილა და შეძლებულნიც. ამის ნიშანი გახლავსთ ზვით ის გარემოებაც, რომ თფილისში XIX საუკუნეში, ზარათთა შთამომავლის ერთის გვარი ზარათოვი გახლდათ.

ჩვენებურმა ზარათებმა ყოველთვის კარგად იცოდნენ ოქრო ვერცხლის წონა და მისი ფასი, ე. ი. მაზანდა საყოველთაოდ თავთავის დროის კვალად. ამას გარდა იცოდნენ ყველა აღმოსავლეთის ერთა და ხელმწიფეთა ფულები, როგორც ახალ დროის ისევე ძველის დროის, გარდა ამის იცოდნენ ქართული ძველი და ახალი ფულებიც და მათი სინამდვილე და შესაფერი ფასი. ყალბი ფულის მოჭრა ჩვენში ჰქაჩანებთ არ იყო.

*) ბანკები და მათი მნიშვნელობა. 1884 წ. თფ

ყოველი ხარაჯის სახლი და საწყობი რამდენათაც იყო ზარათხანის მინაგვარი დაწესებულება, იმაზედ მეტი იყო მუხეუმის მსგავსი მოწყობაცა, რადკანაც აქ თქვენ ნახავდით ბევრს ანტიკა ძველს ფულებს, და მასთან ოქროს ნივთებსაცა. ერთის სიტყვით, ძველი ქართველი ზარათი რამდენათაც ბანკირი იყო და მსესხებელი გამგე სარგებელით, იმდენათვე იგი იყო ნუმისმატიკიც. ზარათთა ასეთი ვითარება ჩვენმა მეფეებმაც კარგად იცოდნენ, ამიტომ მათ ზარათნი ყოველთვის დიდს ნდობასა და პატივში ჰყვანდათ.

ზარათნი თუ რამდენად მნიშვნელოვან ხარისხს ასრულებდნენ თავის დროს, ესა სჩანს იქიდანაცა, რომ თვით სამეფო ფულის საჭრელი ქარხანა და ფულის შესწავლის სახლიცკი ზარათხანად იწოდებოდა და აქ ხშირად თვით ზარათნიც იყვნენ ხოლმე მიწვეულნი ნაშალის და ფულის შლის გამო. აღსანიშნავია ისიც, რომ ზარათთა ჯილდო ფულის შლის და ნაშლის გამო ერთობ მცირე იყო. უბრალო რამ ფასი იცოდნენ, კაცი რასაც იმდროს ადვილად ვერსად დაახურდავებდა, გინდ ნაშლის ფასი ერთი ათად გადაეხადნა, იმას ზარათთან უბრალო ფასად დაახურდავებდა. ზარათთა წესი ჩვენს დროშიაც ისევე იყო და იგინი თუ ახურდავებდენ რამეს, რუსულ მანათში კაპეიკს იღებდენ, თუმანში შაურს და ასე და ამგვარად.

ჩვენი მეფეების დროს, ზარათებს აქვნდათ ისეთი შნობა და მოხერხება, რითაც საქართველოში იგინი უფლებას ღებულობდენ და აზიის ყველა სახელმწიფოებში ქართულს ფულებს თავისუფლად სცვლიდენ და ახურდავებდენ სხვა-და-სხვა ტომთა ფულებზედაც. ამის წარმოება მათში ისე იყო გავრცელებული რაის გამოც მათ ხშირად უხდებოდათ მგზავრობა სპარსეთს, ოსმალეთს და მოგროვილ ფულების გადაცვლა, გასაღება, რაც მათგან შრომასაც ითხოვდა.

ზარათებმა შუაკაცობა და თავდებობაც იცოდნენ, ძნელად, რომ ამათგან მოგირაენის რამე გაყიდულიყოს; ეს შეუძლებე-

ლი იყო და არ საქნელი, საგირავნო საქმეებში თუ ზარათი
ერია მაშინ ყოველივე მშვიდობით გათავდებოდა, აქ არავინ
რას იზარალებდა და წააგებდა, ამიტომაც იყო, რომ ძველად
ზარათების შუაკაცობას ყველა ნატრობდა. იგინი მცოდნე
პირებად მიაჩნდათ ასეთ საქმეებში და მართლაცა და იგინი
მცოდნენიც იყვნენ.

მათგან არავის რა წაერთმეოდა ჯარიმად მის გამო, რომ
დროზედ ვალი ვერ გადაეხადა. სარგებელს ერთი ორად ვერავის
გამოართმევდნენ. ასეთს უსამართლო საქმეებს ყოველთვის
ერიდებოდნენ, მიტომც მოხდა, რომ ზარათებმა ძველადგანვე
ისახელეს თავი და კაი შეძლების, ალებ-მიცემის და ენების
ცოდნის გარეშე იგინივე იყვნენ ქებულნი შუა კაცნი, მაშვა-
ლნი და შუამავალნიც. ფულის დახურდავების, გაცვლა-გამო-
ცვლის და ასეთ საქმეთა შუა კაცობა მათ ევალებოდათ თვით
მეფეთაგან. ზარათი უსათუოდ წიგნის მცოდნე უნდა ყოფი-
ლიყოს, უამისობა მისი არ შეიძლებოდა. XVIII საუკუნეში,
საქართველოში, მეტად კარგი ადგილი ეკავათ. იგინი
თვალთ საჩენს მნიშვნელობას იჩენდნენ ყველა საქმესა და
ნაწილში.

ზარათნი თავიანთ ხელობის ცოდნის გარეშე ვაჭრობაშიც
კარგად იყვნენ დახელოვნებულნი, ყოველმა ზარათმა იცოდა
ალებ მიცემა, საქონლის მაზანდა და ისიც თუ როდის რაფე-
რად სად როგორი ნივთი ფასობდა. ეს მათთვის საჭიროც
იყო, რადგანაც ხშირად იყო რომ ხორაგეულობის მაზანდა ფულის
მაზანდაზედაც მოქმედობდა, ხან მალლა იწევდა ფასი და ხანკი
დაბლა. ამიტომ ზარათი ერთსა და იმავე დროს ზარათობას
გარდა კაი ვაჭარიც უნდა ყოფილიყოს, ასეთი ზარათები ან
თავისით ცალკე აწარმოებდა საქმეებს, ანუ რომელიმე დიდს
სოვდაგართან მიკედლებული-მიამხანაგებული იქმნებოდა.

სოვდაგრებასა და ზარათობას კაი ურთიერთ კავშირი
აქვდათ, ორივე შეძლებულ არსებობათ ითვლებოდა და ამი-
ტომ განწყობაც აქვდათ, ზარათივით სოვდაგარიც მაშინ

იქმნებოდა, როცა მას საკმარისი შეძლება ექმნებოდა და ტყავის პარკები და ქილები ოქროთი სავსე. ასე და ამ გვარად რამდენადაც სოვდაგარი შეძლების პატრონი იყო და გავლენიანი, იმდენი მას მჭიდრო კავშირი აქვდა ზარათთან. თფილისში როგორც ზარათნი მრავლობდენ, ისევე სოვდაგრებიც. სოვდაგარმაც ყოველთვის იცოდა ზარათივით ყველა ქვეყნის ალებ-მიცემის საქმე, ოქრო-ვერცხლის მაზანდა და აქა იქ საფუძვლიანად მგზავრობა. საქართველოს სამეფოს არსებობა ამათ საქიროებდა, მიტომ იგინიც მრავლობით არსებობდენ. ჩვენი მეფობა დაეცა. სხვა წესები დაარსდა, გაიხსნი ბანკები, გაჩნდა კასები, ფულის გამსესხებულნიც, გირავნობის სხვა წესები შემოვიდა, სულ სხვა სამართალი და წესები გაჩნდნენ და ამიტომ საქართველოში ზარათობაც მოიხსოვ, დღეს ზარათნი სამთლით საძებარია. თფილისს გარეშე, საქართველოს სხვა კუთხეებშიაც უნდა ყოფილიყვნენ ზარათნი, მაგრამ ჩვენ მათი ცნობა არა გვაქვს.

ვიციტ მხოლოდ, რომ XVIII საუკუნეში, გორში, ქართველ კათოლიკეთა შორის ორი შეძლებული ზარათი ყოფილა: იქმნება ამათ გარდა სხვებიც ივენენ, მაგრამ სხვების შესახებ ჩვენ ცნობა არ გვაქვს, მარტოდ ესენი არიან მოხსენებულნი. და ამათ გვარი და სახელები ზარათობით ქართველთ შეფეთა დროის გორის ცნობილ ძველ მოქალაქეთა მოხსენების კონდაკის წიგნში. სტეფანეს შვილი და ზარათიშვილი, ვკონებთ უკანასკნელი ნათესავი უნდა იყოს თფილისელ კათოლიკ ზარათიშვილებისა, ჩვენ ვფიქრობთ, რომ თფილისელ ზარათოვებიცკი გორელ ქართველ კათოლიკეთ სახლი კაცთ მონათესავენი უნდა იყვნენ. თუ გორის კათოლიკეთაგან ზარათთა რიცხვი ერთ დროს ორი იყო, უეჭველია სხვანიც იქნებოდენ. უეჭველია, რომ ძველად გორს გარდა ზარათთა რიცხვი სხვა ქალაქებშიაც იქმნებოდა, თელავს, ჭილნახს და იმერეთსაც ხომ არ აკლდებოდა ზარათობა ოსმალთა სახელმწიფოს არსებობის წყალობით. მთელს დასავლეთს ქართველობაში ზარათე-

ბი აქა იქ იყვნენ. ასევე მრავლობდნენ ახალციხეში, აქ ზარათათა რიცხვი ყოველთვის ახალციხის ქართველ კათოლიკეთაგან შესდგებოდა და ეს ზარათნი ხშირად მოგზაურობდნენ იმერეთში. იქ ამათ გადაჰქონდათ და გადმოჰქონდათ ოქრო, ვერცხლი, ფული და ყოველივეს სცვლიდნენ აქა იქ საქიროების გამო. ქუთაისში XVIII საუკ. ზარათთა რიცხვი თვალთსაჩინოდ ყოფილი, იქაც საქირობა ითხოვდა ამათ და ამიტომ იმერეთის მეფე და ბატონიშვილებიც ახალციხურ და ქუთათურ ზარათთაც შესაფერს პატივს აგებდნენ. ზარათნი იქაც სახელოვნებდნენ. ამათს საქარობას იქაური აღებ-მიცემაც ითხოვდა, ნამეტურ ებრაელთა ვაჭრობა, ფულის გროვება, აქა იქ უცხო სახელმწიფოებში მოგზაურობა და ვაჭრობა.

დღეს ქუთაისში და მთლათ იმერეთში ზარათების ხსენებაც აღარ არის. მე დარწმუნებული ვარ, რომ იმერეთ შორის ამ საქმიანობის არსებობის ცნობაცკი არავის ექმნება. იყო ისეთი წესჩვეულებაც, რომ ზარათნი სახელმწიფოსაგან ყიდულობდნენ სხვა და სხვა საქონელს ფულობედ, მერე ამ საქონელს სცვლიდნენ სხვა და სხვა ნივთზედ. თვით მეფე გიორგიცკი, რომელსაც ზარათებთან ლაპარაკი ერთობ ერიდებოდა, თვით მასაცკი უხდებოდა ზარათებთან საქმის დაქერა. დღესაც ოსმალებსა და სპარსეთშიც ზარათებს დიდი ხმა და გავლენა აქვსთ ყველა დაწესებულებაზედ. ზარათნი იქ დღემდე სახელოვნებენ, თუმც ისიცკა უნდა ითქვას, რომ იქაც მათ იგივე მხვედრი მოეველინებათ. რაც საქართველოსა და იმერეთში მოეველინა. ასეა ყოველივე და ბევრი რამ ისტობა შეუმჩნეველად და უცნობლად. ზარათთა რიცხვი ძველად ბათუმსა და ფოთშიცკი ყოფილა, ფოთში ამის ნიშანი აღარსად არის და ბათუმში კი ფარ აღაგას ნახე. საზოგადოთ უნდა ითქვას, რომ ზარათნი უფრო მრავლობდნენ იქ, სადაც ვაჭრობა იყო აღორძინებული, საქარხნთ საქმენი, ქარვასლები და სხვა ასეთნი დაწესებულებანი, რაიც ხელს უწყობდა ვაჭრობას და ხელოვნობის წარმატებას, ესევე გარემოება ჰბადავდა

და ასულდგმულება ზარათთა რიცხვსა. სადღეისოდ ამათ რიცხვი მიტომ შემცირდა, რადგანაც საქართველოში ოთხსავე კუთხივ ვაჭრობა აღორძინდა და ამისთვის კიდევ გაჩნდნ სა-
ვაჭრო ბანკები, კასები და სხვაც ამ გვარნი რომელთაც ზარათ-
ფობა შენაცვლეს და იგინი სწევენ დღეს ზარათობის მაკიე-
რობას. დღეინდელი ზარათები — თანამედროვე ბანკებია.

გორის ქართველ კათოლიკეთ ვაჭრები XVIII-სუკ.

ბოლომდე.

შუბაღაშვილები: ანდრია, ივანე, გიორგი, მერაბი და სხვა-
ნიც მრავალნი. ამათ ვაჭრობა აქვდათ ძველადგან როგორც
გორის მკვიდრთ. თფილისშიაც სცხოვრობდენ და ვაჭრობდენ.

ხოსროაშვილები. დღეს ხოსროევნი, ძველნი ვაჭარნი.

ყანდინაშვილები. ზოგნი გააზნაურებულნიც, ცნობილნი
ვაჭარნი. დღეს ყანდინოვი.

დავრიშაშვილები. ცნობილნი ვაჭარნი ძველის ძველადგანვე.
ამათ შთამომავალნი დღესაც სცხოვრობენ გორს.

შეპურნეთესვილები. შემდეგ დაწინაურებულნი. ვინაიდგან
ახალი გაფრანგებულნი იყვნენ და პატრები ეხმარებოდენ.

ალბაშვილი. გამოჩენილი გვარი ვაჭრობის მხრით ძვე-
ლადგანვე.

ამიხადაშვილები. დღეს ამირალოვი. კათოლიკობას ძველ-
ადგანვე დაკავშრებულნი. ვაჭრობით განთქმულ იყვნენ მთელს
ქართლში და უცხო ქვეყნებშიაც მგზავრობდენ.

შისინაშვილები. მოხსენებულნი არიან როგორც წარჩინე-
ბულნი ვაჭარნი გორში და მის მიდამოებში.

საჯაკაშვილები. ცნობილნი მეფე ერეკლეს წინაშე და კა-

რგის ვაჭრობის გამო მრავალ ნაირად პატივცემულნიც და სხვათრივადაც დაწინაურებულნი. ეს გვარი გორში ძველადგანვე იქმნა სახელდებული: ზოგნი ტერ-სააკოვათაც იტყვიან სააკაშვილებს, ზოგნი-სააკაძეთ, სააკოვათაც, რადგანაც ერთ იმათგანს სააკა რქმ ვია სახელად.

ეფრესმაზისშვილები. ცნობილი ვაჭარი და მასთან შეგნებულიც.

ანტონაშვილი. ანტონოვი დღეს, იყვნენ ცნობილნი ვაჭრები. კათოლიკებს გარდა სომეხებიც არიან ანტონოვებში. ზურაბ ანტონოვი სომეხის სჯულის იყო.

მისდუკაშვილები. იყვნენ დიდი პურისა და ხორაგეულის პატრონი ვაჭრები ძველად.

ხუდადუკა. ანუ ხუდადოვი დღეს, ზოგნი სომეხნიც არიან მხოლოდ სჯულით.

ამირაანი. ძველადგანვე ვაჭრები, ცნობილი კათოლიკენი. ზოგი სომეხია ამათ გვარში.

ღიაჩაშვილები. ზოგნი კათოლიკენი არიან და ზოგნი სომეხნი, ვაჭრობას მისდევდენ ძველადგანვე.

მამუჩაჩაშვილები. ძველნი ცნობილნი ვაჭარნი ჩითეულობით და ყაზახობით.

ხაჩიაშვილი. დღეს ჩარჩიევათ წოდებულნი, ამათ შთამომავალნი. ძველადგანვე ცნობილნი გორში ბაზახობით და წვრილმან ვაჭრობით, სომეხნიც არიან.

ალაჩკაშვილები. მესხეთიდგან მოსულნი გორს და წინ წასულნი ვაჭრობით, ცნობილნი მეფე ერეკლეს წინაშეც.

სტეფანეშვილები. ცნობილნი შეძლებულნი ზარათნი გორში და მის მიდამოებშიაც. იყო მეფას წინაშეც ცნობილი 1775 წლიდამ.

მურადაშვილები. განთქმულნი ვაჭარნი გორში სხვა და სხვა სანოვაგით. დღეს მურადოვები, მესხეთიდგან მოსულნი გორს ძველადგანვე.

თავადი წარაშვილები. წვრილმან საქონელთა ვაჭარნი და შეძლებულნი თავის დროის კვალად მავალნი სპარსეთსა და ოსმალეთსაც საიდანაც საქონელიც შემოჰქონდათ.

ქურქიშუადი. ცნობილნი ძველადგანვე გორში ქურქჩის ხელობით და მერე თფილისსაც გადმოსულნი ამათ სახლი კაცები.

ფირუმაშვილები. დღეს ფირუმოვები. ძველადგანვე დაკავშირებულნი კათოლიკობასთან. ცნობილნი ვაჭარობით მთელ საქართველში. ფირუმოვები სომეხნიც არიან.

ჭარაშვილები. დღეს ჭარუოვი, ძველთაგან ვაჭრობით ისე წავიდნენ წინ, რომ მეფეთაგან მათ ამის გამო აზნაურის-შვილობაც ებოძათ.

გვარამდინაშვილები. ძველის ძველნი ვაჭარნი, განთქმული აღებ-მიცემით და სპარსეთიდან ქალაქის შემომ ჭანნი.

ბაქრძე. XVII საუკ. გაფრანგებულნი და ცნობილნი ვაჭარნი XVIII საუკ. გორში.

ბუკბუკაშვილები. ძველნი ვაჭარნი და ცნობილნი როგორც უცხო სახელმწიფოებში მავალნი. კარგიაღებ-მიცემის მქონნი.

ზემო ხსენებულ ვაჭრებს გარდა გორში სხვანიც იყვნენ მრავლად ვაჭრები, ვაჭრების რიცხვი შესდგებოდა კათოლიკეთაგან, სომეხთა და ებრაელთაგანაც. გორში ყოველთვის იყო 15 ათასი მცხოვრებნი. ვაჭრობა აქ კარგად იყო გაჩაღებული, რადგანაც თფილისს შემდეგ ქართლის შუა გულს ცენტრს იგი შეადგენდა. მარტოდ კათოლიკეთა სავაჭრო დუქნების რიცხვი გორში 200 მდე იყო ყოველთვის, კათოლიკობაც დიდი იყო და თითო ოჯახში 20—30 სული სცხოვრებდა ერთაჲ, გორის კათოლიკეებში არიან ზოგნი ისეთი გვარის წევრნიც რომელთა სახლი-კაცები გრიგორიანები და მართლ-მადიდებელნიც ჰყავსთ. 1751 წ. როგორც თფილისს, გორშიაც სდევნეს კათოლიკენი და ჰპიტომ მრავალნი სომეხობაზედ გადავიდნენ, ამან საკმარისად შეამცირა გორში ქართველ კათოლიკეთა რიცხვი.

გორის ქართველ კათოლიკე ვაჭრები სავაჭროდ მგზავრობდნენ სპარსეთს, ინდოეთს, ოსმალეთს, რუსეთ და პატრების საშუალებით თვით ევროპაშიაც მიდიოდნენ, იქიდან მათ შემოჰქონდათ ყველა ნაირი საქონელი: ჭურჭელი, ჩითეულობა, მინეულობა, ძაფეულობა, სხვა და სხვა იარაღი, საათბეი და მრავალიც. სხვანი ამ გვარნი, რასაცკი საქართველოში გასავალი აქვდა. საქართველოდამაც გაჰქონდათ მათ სხვა და სხვა საქონელი და მასალა. გორელი ვაჭრები მრავლად და ხშირად დადიოდნენ ეკატერინეს იარმუკობაზედ და მათ საქართველოში დიდი ძალი საქონელიც შემოჰქონდათ რუსეთის ნაწარმუებისა, ქართლში პირველად ამათგან განეცრა ჩაი შაქარის ვაჭრობა აღებ-მიცემის წხრით თფილისის ქართველთ ვაჭრებს საკმარისად ეთანაბრებოდნენ, უთანასწორდებოდნენ. სამწუხაროდ გორის ძველ ვაჭრების აღებ მიცემის შესახებ ბევრი არაფერი ცნობები სჩანს კათოლიკეთ ვაჭრობა გორში დღეს დაცემულია, მოსპობილი.

ახალციხეს და მის თემის მოვაჭრენი

XVIII სუკ.

ახალციხეში ვაჭრობა მძლავრად იყო განფენილი და საქართველოს ყველა კუთხეებსაც აქედამ ეფინებოდა. მაგრამ დღეს კი ახალციხეში ქართველთ ვაჭრობა მოსპობილია და დაცემულია იქ ძველებურად კათოლიკენი ეფიარ მრავლობენ. აი ზოგ ძველ ვაჭართა გვარები.

ბეკაფე, ძველნი მოხელენი და ვაჭრები მამა პაპით. კათოლიკენი.

ფაქარნი. კათოლიკენი-ფალაშაი. ფაქარნი მამა პაპით. კათოლიკენი.

მეფესანა განთქმულნი ვაჭრობით და ძველადვე დაკავშირებულნი კათოლიკობასთან.

ახ აურაგები ძველადვე დაკავშირებულნი კათოლიკობასთან და განთქმულნი ვაჭრობით, ახალციხიდან აქეთ იქითაც გადასახლდნ.

დათუბაგები. დათიაშვილები. ძველადვე დაკავშირებულნი და მავალნი ვაჭრობით ოსმალეთს და სხვაგანაც. ამათ შთამომავალია აწინდელი ახალციხელი დათებოვი. იხილეთ ამაზედ ქვემოდ.

გაკიეღაგები. ახალციხეს დაწინაურებულნი და მერე ქუთაისს გადასახლებულნი.

ფირაღაგები. ძველნი ვაჭარნი და ახალციხეს ცნობილნი, განთქმულნი როგორც სამსონ ფირალოვი, ახალციხელი და სხვანი.

კაიაბეგაგები. განთქმულნი ძველადგანვე ვაჭრობით და შემდეგ დროს თომა კაიაბეგოვი.

საიაევი. ახალციხეს განთქმულნი და აქედამვე გასული როგორც ანტონ საბაევი-ნიკოლოზის მამა, მამა პაპით ვაჭრები.

გაზაღაგები. კოჭათი. პირველნი ვაჭარნი ახალციხეს და აქედამვე გასულნი.

ფაფაზაგები. იგივე მოცოშვილები- ანუ მამაცაშვილები. ძველადვე გასულნი ვაჭრობისთვის სტამბოლს და სხვაგანაც როგორც პეტრე ფაფოზოვი.

სადიევი. სოფ. ბოლაქურელი, ძველადგანვე განთქმულნი ვაჭრობით და უცხო ქვეყნებშიაც მავალნი.

ბუთანაგები. ძველადგანვე გამოჩენილი ვაჭრები და უცხო ქვეყნებში მავალნი.

გურგენბეგაგები. ძველადგანვე წინ წასულნი ვაჭრობით და აქა იქ სხვა და სხვა უცხო ქვეყნებში მავალნი ვაჭრობისთვის.

იზმიჩიანი. ძველადგანვე წინ წასულნი ვაჭრობით, სტე-

ფანეს მანა პაპანი მგზავრობდენ სპარსეთს, ინდოეთს, ოსმალეთს და ევროპას.

ჭიღიპუხაშვილები. მრავლად აღორძინებული და წინ წასულნი.

მღებრისშვილები. ცნობილნი ვაჭარნი ახალციხეს და მის თემს.

ასლანოვები. განთქმულნი ვაჭარნი და ხელოსნები აღორძინებული ვაჭრობით. შემდეგ გადასახლდენ ქუთაისს.

ოციხელები. ძველადვე ვაჭრობის ვზაზედ დამდგარნი და გადასახლებულნი ქუთაისს. მავალნი ვაჭრობისთვის უცხო ქვეყნებშიც. ამაზედ იხილეთ ამავე წიგნში.

ფუქაროვები. ახალციხეს აღორძინებულნი და ვაჭრობით ცნობილნი.

თუმანაშვილები. ახალციხეს აღორძინებულნი და წინ წასულნი ვაჭრობით. მერე გადასახლებულნი გურიას—ოზურგეთს, ქუთაისს და ყველგან დიდათ დაწინაურებულნი ვაჭრობით და ალებ-მიმცემთ.

გულასპიშვალები. მოისპო კათოლიკეთ რიცხვი.

ყანდინოვები. ძველნი ვაჭარნი და აქედან გადასახლებულნი გორს და თფილისს.

ხარბეკაშვილნი. ძველნი ვაჭარნი. ზოგნი გასომხდნენ ძველად,

ხასყიდაშვილები. ამათ შთამომავალნი არიან დღევანდელ ნასყიდოვები.

ნაფროზაშვილები. განთქმულნი და ძველადგანვე წინ წასულნი ვაჭრობით.

ზუბაღაშვილები. განთქმულნი ვაჭრობით ძველადგანვე, ახალ დროს ერთ ამათგანი იყო კარგი ოქრო მჭედელი.

მუხამბეშვილები. მართლაც მებამბეთ და ვატების კაი ქარხანის მქონი ძველად.

ტატიშვილები. ძველადვე ვაჭარ ხელოსნები და აქა იქ მავალნი ხელოსნობა-ვაჭრობისთვის.

კანდელაკიანა. ძველად დაკავშირებულნი კათოლიკობასთან და ვაქრობისთვის აქა იქ მავალნი.

ბადანაშვილები. ძველნი კათოლიკენი და ცნობილნი ვაქრები რუსობის დრომდე.

აღაშაშვილები. ცნობილნი ვაქრები ახალციხეს და მათ თემს.

ნებიერაძენი. ძველადვე დაკავშირებულნი კათოლიკობას და დიდათ განთქმულნი ვაქრობით.

ისაჯღაფები. (ხურსიძე) ცნობილნი და ძველადგანვე დიდათ განთქმულნი ზოგი წევრნი ამათ გვარისანი.

ოქრაშვილები. ძველადვე დაკავშირებულნი კათოლიკობას და განთქმულნი ვაქრობით. ვგონებთ ქართლის და ქიზიყის ოქროაშვილები სამცხიდან უნდა იყვნენ ვადმოსულნი გათათრების გამო XVII საუკ. ნახევარს.

ავთანდილაფები. ცნობილნი ვაქარნი და შეძლებულნი ძველად.

გაჩხევიანაფები. განთქმულნი შეძლებით და კარგი ვაქრები მთელს კუთხეში.

ახასაძეები. ზოგნი აზნაურნი, ოსმალთაგანაც პატივცემულნი და შეძლებულნი ვაქრები ძველად.

კაკნასკები. კათოლიკენი. გამოჩენილნი ხელოვნები და ვაქრები.

მახარაბეძენი. ცნობილნი ხელოსან-ვაქრები ახალციხეს.

რატაშვილები. ძველადვე დაკავშირებულნი და გამოჩენილი აღებ-მიცემაში.

ვგონებ ეს გვარებიც კმარა მის საბუთათ, რომ ვიცოდეთ, თუ ოსმალეთის მეფლობელობის დროს ახალციხეში როგორ იყო აღორძინებული ქართველ გვარის კათოლიკეთა ვაქრობა. ჩვენ ყველას აქ ვერ მოვსთვლით. ახალციხეში 1829 წ. მცხოვრებთ რიცხვი 20 ათასამდე ირიცხებოდა. მარტოდ კათოლიკეთ რიცხვი იყო 16 ათასი, ყველა ესენი იქ მისდევდნენ ვაქრობას და ხელოვნობას, ოსმალთა მეფლობელობის დროს

ქართველ კათოლიკობა მთლად ხელოვნობას და ვაჭრობას გაჰყვა. გვარებსაც უმეტესად იგინი თავიანთ ხელობის და აღებ-მიცემის სახელებით ირქმევდნ ოსმალურად: მაგალითებრ ყაუხხოვი-მეჭუდე, ყალაიჯოვი-მერკინე, ჩარახჩიანი-მექალამნე და ასეც სხვანი მრავალნი, ამიტომ ეს გვარები ჩვენ გვეხამუშება და სომხის, ან თათრების გვარები გვგონია.

ახალციხელ ვაჭრებს და სოვდაგრებს დიდი ხმა აქვდათ ოსმალთა გამგეობის დროს. იგინი ვაჭრობით ფეხზედ იყვნენ და ცოცხლად მიჰყვანდათ სავაჭრო საქმეები. ახალციხიდან იგინი სავაჭროდ მგზავრობდნ ინდოეთს, სპარსეთს, ქურთისტანს, ეგვიპტეს, ოსმალეთს, რუსეთს, ყირიმს, ევროპას, საფრანგეთს, იტალიას, ავსტრიას და სლავიანთა ტომში. იქიდანამ ამათ შემჰქონდათ დიდი ძალი საქონელი, საქონელი ყველა ნაირი. სტამბოლში აქვდათ ძველადგანვე გახსნილი კარგი ქარვასლა. ახალციხიდან ამ ვაჭრებს მრავლად შეჰოჰქონდათ სხვა და სხვა ევროპიული და აზიური ძვირფას საქონელი აფილისს, გორს, ქუთაისს, გურჯიას, სამეგრელოს და ყველგან დიდის წარმატებითაც ავრცელებდნ. ქართლს და იმერეთში ამათ გადმოსვლას და აღებ-მიცემას მეტად დიდი საინტერესო ისტორია აქვს.

გოკიელოვების სავაჭრო და საგვარჯონო ცნობა

(საამბობა იოსებ ივანეს ძე გოკიელოვის მიერ)

იოსებ ივანეს ძე გოკიელოვი 75 წლებს მისული მოხუცია, ქართველ კათოლიკე. ახალციხიდან გადასულნი ქუთაისს. კარგი მეხსიერების პირია. სიტყვა პასუხიანი და მახვილ გონიერი. ბევრი ძველი ამბების მცოდნე, მტრფობელი განვლილ

საწუთროებისა ნატკრით და ჩები ი მოკონებელი ძველას ამბებისა. დავიწყოთ მაშ ისევ ამ იოსებ ივანეს ძის სიტყვით და ამბებით.

გოკიელოვების წინაპარნი მეგრელები ყოფილან. ძველად ამათ წინაპართ სამეგრელოში უცხოკრიათ ს. ცივა, ამაო წინაპართა გვარი— ეჯიბია არის, ზოგნი ამ გვარის წევრნი აზნაური შვილებიც არიან. ძველად ამ გვარის წევრთა რიცხვი დიდათ ყოფილა გამრავლებული თავიანთ დროას, მათ დადიანების წინაშე საკმარისი მნიშვნელობაც ჰქონდათ. ამათ წინაპართა მნიშვნელოვან ხანას თვით მათივე გვარის სახელ-წოდებაც გვაუწყებს.

სიტყვა ეჯიბია— წარმომდგარია სახელ წოდების მოხელეთა „ეჯიბილამ“-ეჯიბიას არაბული სიტყვა არის და საქართველოში ძველადგანვე შემოსული და გავრცელებული. ეჯიბს ქართველნი კარის კაცად აღიარებდენ, ჩვენი მეფობის უკანასკნელ წლებს მდებია ხალხში ეჯიბი ამას ნიშნავდა. მეფის კარის წინაშე მდგომი: კარის კაცი— ანუ აზნაურის შვილიო. არაბულად-კი ეჯიბი ნიშნავს თურმე— წინა-მდგეი (მდგომი) მეფეთა; მეფის მავიერ მოლაპარაკე. ასე ხსნის ს. ორბელიანი თავის ლექსიკონში. ვახუშტი სწერს:

— „ ამის ხეჯისა იუკუნე უოკელნი ტომრეულნი მეკისანა და ნადმისა. იგავე მიუკებდა მეფის წილ და ამას ეტეოდნენ და-რბაზის ერნი რაიჭა ენებათ მეფისა მახსენებად და თავის წინაობას შინა ვერვინ მეკადის მეფისა თკანიერ მისსა“ და სხვანი. ეს თანამდებობა ახლანდელ **Камергерсѣ**-ს უდრისო ამბობს პ. უპიკაშვილი. ამ შენიშენილამ სჩანს რომ იგინი ჩვენი სამეფოს წინაშე კარის თანამდებობის ღნდა ყოფილიყვნენ.

XVIII საუკუნის ნახევარს, რაღაც მიზეზების გამო სამეგრელოს მთავარი დადიანი ეჯიბიებს რაღაცა მიზეზებას გამოგადაჰკიდებია. მათში უსიამოვნება ასტეხილა. მიზეზი ამისი უცნობია, მხოლოდ საქმე მითი ბოლავდება, რომ სამეგრელოდამ ეჯიბია დადიანს უჩუმრად სცილდება და მიდის ახალ-

ციხეს, იქ ოსმალეთის ქვეშევრდომ ქართველკათოლიკთ ეკედლეება და მათის მფარველობის ქვეშ სცხოვრებს. შემდეგ დროს კათოლიკობასაც უერთდება და ოსმალეთის ქვეშევრდომთაც ეწერება. ეს პირი უნდა იყოს იაკობ ეჯიბია. ანუ მხვა ვინმე, მაგრამ რადგანაც სხვაზედ ცნობა არ გვაქვს, ამიტომ ჩვენ იაკობს ვსთვლით, ვინაიდან თვით გოკიელოვების გვარის წევრთაც ასე აქვსთ განსაზღვრული კათოლიკის სარწმუნოებაში მყოფ მამა მთავრად იაკობს სთვლიან.

იაკობ გოკიელოვის დაბადება უნდა ეკუთვნოდეს 1740 წლებს, რადგანაც, ამის შვილი ივანე 1780 წლებში რომში მრდის ზოწაფეთ. მ. თამარაშვილის სიტყვით რომის კრებას ფიცს აძლევს სასწავლებელში ერთგულად სწავლისთვის. იაკობს მეორე შვილიც ჰყოლია-თომა. სხვა შვილების ცნობა ჩვენ არ გვაქვს. კოლიერების შესახებ უნდა ითქვას, რომ იაკობს, ანუ აკოფოას ცოლი ახალციხეში უნდა შაერთო, რასაკვირველია კათოლიკის ქალი. შემდეგ დროს, იაკობი ვაჭრობით და აღებ-მიცემით კარგად დაწინაურებულა. ბოლოს ახალციხიდამ სოფელს გოკიას გადასულა და იქ დაუწყვია აღებ-მიცემა.

იაკობს ჯავახეთში ისე კარგად წასვლია ვაჭრობის და აღებ მიცემის საქმე რაისა გამო მისთვის საპატიოდ ბატონჯანა უწოდებიან, ანუ ალა-ოსმალურ თათრულად, როგორც ეს ჩვეულებად აქვდათ, რომ მოწინავე პირთ ბეგი, ალია-ბეგი ერქვათ, კიდევ ალა და ეს ქართულად ნიშნავდა ბატონჯანას. ივანესაც ასე ეწოდება-ბატონჯანას შვილად. ჩვენის მოსაზრებით, იაკობის შვილი ივანე უნდა დაბადებულ იყოს 1762 წლებს, იქნება ორი ან სამი წელი აქვს, რადგანაც 1780 წ. იგი როგორც ვსთქვით უკვე რომშია სასწავლებლად. იაკობის გარდაცვალება მიეწერება 1795 წლებს, ივანეს რომიდან დაბრუნების ანბავი ჩვენ კარგად არ ვიცით, უცქველია იგი 1785-90 წლამდე უსათუოდ დაბრუნდებოდა. ერთი საკვირველი ის არი, რომ ივანე რომში წასული სასულიერო სწავლის მისაღებათ, იქ საქმეს ისე აწყობს რომ სასულიერო სწავლის მიღების

შემდეგ სასულიერო წოდებაში კი არ შედის, არამედ აღებ-მიცემის ასპარეზე აღდგება.

ივანეს დაბრუნება საქართველოში და ცოლის შერთვის საქმე ბურუსით არის მოცული. ხოლო ამ ივანეს ეძლევა შვილები და ერთიამათგანია ვაჟი-ივანეს კვალად, რომლისგანაც დაბადებულა იოსებ ივანესძე გოკიელოვი. ამის დაბადება უნდა მიეწეროს 1831 წ. რადგანაც თვით სთქვა იოსებ ივანისძემ, რომ 1904 წ. 75 წლისა ვარო. იოსების მამა ივანეც ვაჭრობის გზაზედ მდგარა, ესა და თავის ძმები ქუთაისში გადმოსახლდნენ ვაჭრობისთვის 1830 წლებს, ესე იგი რუსთაგან ახალციხის საქართველოსთან შემოერთების შემდეგ. ქუთაისში დასახლებულან და აქ დაუწყვიათ აღებ-მიცემა და იქვე უფრო გავრცელებიათ გვარი-გოკიელოვები, რადგანაც ეს გვარად მათ ახალციხეშივე სწოდებიან. ასე იცოდნენ იქ ქართველ კათოლიკეებმა, ხშირად კათოლიკეთ წევრს გვარად უწოდებდნენ იმ სოფლის სახელს, საიდანაც იგი იქმნებოდა, მაგალითებრ როგორც სოფელ გოკიის გამო ეჯიბიებსაც გოკიელოვები უწოდეს. გოკიელოვების გვარი რომ ეჯიბია არას, ეს სოფცივის კარგად იციან თვით მათმა სახლი-კაც ეჯიბიებმა. დღესაც კი ლაპარაკობენ, რომ გოკიელოვები ჩვენი ნათესავები არიან, ძველად წასულნი სამცხეში და კათოლიკობასთან დაკავშირებულნი. მათი ძველი გვარი ეჯიბია არისო. ეს გოკიელოვეებმაც კარგად იციან რომ მათ წინაპართ ისტორია ასეთია.

პირველ გოკიელოვების წინაპართაგანი ოქრო მჭედელი ყოფილა, სახელწოდებით ყვინჩითი. ამ ხელოსნობაშიაც მათ კაინიჭიერება აღმოუჩენიათ. ქუთაისში ამათ თუთუნის სავაჭროც გაუხსნიათ. თუთუნის სავაჭროს გასახსნელად ახლად გადმოსულ გოკიელოვებს ახალისებდა და აქეზებდა თუთუნის ასპარეზედ მოვაჭრე და 1830 წლებში გამოჩენილი ქუთაისში მცხოვრები შეძლებული ვაჭარი მეფისოვი. გოკიელოვებს დაუარსებიათ თუთუნის სავაჭრო ქარხანა, მის სერმე სტამბოლშიაც, ტრაპიზონს და სამსონს სავაჭროდ მგზავრობაც და-

უწყვიათ. ამ დროებში, ან 1831 წლებში დაბადებულა იოსებ ივანეს ძე გოკიელოვიც. ასე რომ დღეს კათოლიკის სარწმუნოებაში იოსები მეოთხე თავობა არის და ამის შვილი მეხუთე და მათ მომდევარნიც შემდეგში ე. ი. მეექვსე იქმნება.

ასე და მ გვარად კარგად სჩანს, რომ იაკობის დამდება უნდა მიეწეროს 1740 წ. ამის შვილი ივანესი 1765 წ. თოქასი 1767 წ. ივანეს შვილები უნდა დაბადებულიყვნენ 1795 წლების შემდეგ. იაკობი, ივანე, იოსები. იაკობის შვილები: ივანე, სიმონი, ალექსანდრე, ფრანცისკენ, სტეფანე და პავლე. იოსების ძენი: მიხეილი, რაფიელი, გაბრიელი და პეტრე. ყველა ესენი დღეს ირიცხებიან ქუთაისის მოქალაქედ. ყველას განახლება აქვსთ მიღებული თავიანთ კვალად. სამოქალაქოს ენერგიით სადაც ერთი და ორი გამოჩნდებიან, იქ არც ესენი გამოაკლდებიან. დღეს ამათ ქუთაისში აქვსთ კარგი მალაზიები, კარგი ფირმა და კაი სავაჭრო. ქუთაისში ამათი სავაჭრო დაჯილდოებულია ყველა სავაჭრო ნივთეულობით. თითქმის ყველა ნივთებს ჰყიდიან, ყველა საქონელეს: ღვინო, ერობა, შაქარი, ჩაი, ბამბა, თაფლი, თუთუნის და ვინიცის რამდენი კიდევ რა გინდარა. თფილისში ამათი ქარხანა მაგალითებრ: თუთუნისა და პაპიროსისა სამაგალითო ფირმად ითვლებოდა, და თან მეტად სასახლოც გახლავსთ, ამათ პაპიროსის ყუთებს ამშვენებს თამარ მეფის სურათი და ზოგიც სხვა წარჩინებულ ქართველთ მწერლებისა.

აი ასეთი გახლავსთ წარსული და აწმყო გოკიელოვების გვარის წევრთა აღებ-მიცემისა და იმედია ეს მათი ბრწყინვალე წარსული მომავალში უფრო კარგის ღირსებით აღორძინდება და დაწინაურდება. ამას ექვი არ უნდა, რადგანაც მისი ნიშნები გოკიელოვებმა ადრევე გამოიჩინეს და მთელს ქუთაისს, ახალციხის და თფილისის საზოგადოებასაც კარგად ამცნიეს. იოსებ ივანესძე გოკიელოვსაც ვაჭრობის დროს, მგზავრობაში ბევრი ვაი ვაგლახები გამოუვლია, რადგანაც ძველად საქო-

ნლის 'შეტან-გატანა ერთობ გვიჭირდებოდა კარგი, ფართო გზები
სულ არ იყო. საქართველოდამ სტამბოლამდე ზღვაზედ
მგზავრობით იოსებ ივანესძე გოკიელოვს ბევრნაირი გაჭირება
გამოუვლია და მეტად ბევრი და მრავალ ნაირი ამბებიც უნა-
ხავს ქართველ ვაჭრების როგორც სტამბოლს, ისევე მთელს
შავ ზღვაზედ.

ქართველ კათოლიკეთა ვაჭრობა ქუთაისში XVII საუკ. და შემდეგაც.

ქართლსა და კახეთში, ქართველთ შორის ვაჭრობამ, მრეწველ-
ობამ და ხელოსნობამ საკმარისად იწყო კლება XV საუკუ-
ნიდამ. ქართველთ დრო არ ჰქონდათ ამისთვის, მუდმივ ომე-
ბი იყო და მისგან მათი დროც ომებს უნდებოდა, მიტომ ქარ-
თველთაგან მცირედ მისდევდენ ვაჭრობას და მრეწველობას,
მაშინ ორივე ამ ხარეს მხოლოდ არსებობა ეტყობოდა და წარ-
მატება ანუ აღორძირების ნიშანიკი არა. უმეტესად ქართლსა
და კახეთში მისდევდენ ვაჭრობას და მრეწველობას ქართველ
გლეხთაგანნი, არმენიიდამ მოსულნი სომეხნი, ქართველ გვა-
რის სომეხნი, ებრაელნი, ქალდეველნი, მუსულმანები და ქა-
რთველ კათოლიკენი, ასე იყო ჩვენში საქმე მოწყობილი და
უნდა ითქვას, რომ იგი მარტოდ ქართლსა და კახეთში კი
არ იყო, არამედ იმერეთშიაც ასე იყო და იქაც მუდმივ
შინაურს განხეთქილების და ომების წყალობით იმერნი ვა-
ჭრობას და მრეწველობას დიდის აღსავსეობით არ მისდევდენ.
მისდევდენ ოდნეც დრო და საქმის საჭიროების გამო, დანა-
რჩენი მრეწველობის და ვაჭრობის უცხოელებს ეკავათ ხელში,
მაგალითებრ: ოსმალთ, ბერძენთ, ებრაელთ, სომეხთაცკი და
უკანასკნელ ამათ დაებატა ქართველ კათოლიკენიც.

ქართველ კათოლიკენი ქუთაისში ძველადგანვე სცხოვრობდნენ, მათში ერივნენ ისეთნიც, რომელთაც კათოლიკობა იქვე იმერეთის სხვა და სხვა კუთხეებში მიეღოთ, ზოგნიც ახალციხილამ გადადიოდნენ ოსმალთა მფლობელობის დროს ვაჭრობის გამო. ახალციხე ოსმალთ ეკავათ, იქ ქართველ კათოლიკენი ვაჭრობას ადვილად ეჩვეოდნენ, ამიტომ იგინი ახალციხილამ ქუთაისს ადვილათ გადადიოდნენ და ვაჭრობას ეძლეოდნენ. XVIII საუკუნეში, ქუთაისში ახალციხელ ქართველ კათოლიკეთა-ვაჭრებს გორელ ქართველ კათოლიკენიც მიემატნენ, ამით ქუთაისში შესდგა კარგა ვრცელი გუნდი ქართველ კათოლიკ ვაჭრებისა. ახალციხელ ვაჭრებს ოსმალეთიდან შემოჰქონდათ ყველა საჭირო საქონელი, ისეთი საქონლები, რაცკი იმერეთში დიდს ხმარებაში აყო. ასეთ ვაჭრებს მაშინ ხმა და შეძლებაც კაი ჰქონდათ და იმერეთის მეფეც საკმარისად მთარგნობდა და პატივს აძლევდა. მაშინ ქუთაისში კარგად სახელოვნებდენ ვაჭრები: პაატა და აკოთა აკოთაშიელები, მურადაშვილები, პაპუა ქორქაშვილი, სიმონაშვილიები, მათოაშვილები, ბაინდურაშვილები, ხარეჯაშვილები, ყაუხჩოვები, ოცხელები, ყოყოჩაშვილები, ფეიქარიშვილები და მრავალიც სხვანი, რიცხვით 30 კომლი, თითო კომლში რამდენიმე შეძლებული პირი ერია.

ქუთაისში კათოლიკეთა ვაჭრებს თითქმის ცალკე უბანი ჰქონდათ და მასთან სავაჭროებიც ერთ მხარეს, ერთს რიგზედ დახსნილი. ყოველ მათგანს ჰქონდა კაი მალაზია და მალაზიაში აქვნდა ყველა საჭირო საქონელი შემოტანილი ოსმალეთიდან, რუსეთიდან და სპარსეთიდან. თვითოეულს ვაჭარს აქვნდა თავის განსაკუთრებული საქონლის მალაზია, ვაჭართა და მრეწველთ რიცხვი იმდენ ნაირი იყო, რომ ნასში მოიპოვებოდენ ყველა ნაირი საქონლის და სანოვაგის მწარმოებელნი და გამსყიდავნი. მათში მოიპოვებოდა ყველა იშვიათ საქონელი და ყველა ქვეყნებილამ შემოტანილი. მათში იყო მალაზია ნართისა, სადაც ჰყიდდნენ ოსმალოდამ შემოტანილ ფართლეულობას,

ფართლელულობა სტამბოლის გზით ტრაპაზონზე მოჰქონდათ. ფართალი შესდგებოდა ყველა ნაწილისაგან: ბამბას, ნართის, მატყლის, ტილოს, აბრეშუმი და სხვანი, მათშივე ერივნენ სამხლვარ გარეთულ ერთა ფართლელუობა და სხვანი, სპარსეთილამ შემოტანილი მრავალ ნაირი ფართლელუობა, შალეები და რიზაიშოლები, ადგილობრივ გამოყვანილი შალეები და სხვანი. ასეთი ვაჭარნი რუსეთშიაც მგზავრობდენ და იქილამაც შემოჰქონდათ სხვა და სხვა ასეთ ნივთები. ესენი აკმაყოფმლებდენ მეფედამ დაწყობილი ყველა მთავრებს, თავადებს და მღაბიოთა მოთხოვნილებასაც. ქუთაისში ჩითეულ ხელსახოცები 1760 წ, გაამრავლეს და მასთან სპარსული სუფრები და სხვანი.

ყაზახები—იყვნენ და აქვნდათ ყველანაირი ძაფეულობა შემოტანილი ინდოეთილამ, სპარსეთილამ, ოსმალეთილამ და რუსეთილამ. ადგილობრივი ძაფეებიც აქვნდათ.

ჭახები—ძველად არ იყო გამრავლებული, უფრო ფათანიკებს კეთებას და ტარებას მისდევდნენ, მაგრამ ხსენებულ საუკუნის ნახევარს ესენიც გაჩნდნენ და იმერთ შორი განავრცეს ქუდების ხმარება. ქუდებს აკეთებდენ ნაბდის, ბუხრის, ბატკნის ტყავის და სხვაც ამ გვარნი, ყველა წოდებისათვის სატარებლად.

ხაკახები, ქუთაისში ძველადგანვე იყო გავრცელებული და ხსენებული საუკუნის ნახევარს იგი ერთი ათად უფრო გამრავლდა და წარმატებას მიეცა. მათ ისეთი დიდი წარმატება გამოიჩინეს, რომ მალე მეზუსტებსა და მეწულებთან მეჩქელობაც აღორძინდა.

თეძები და ჯერციკები, იმერთში ძველადგანვე იყვნენ, მაგრამ როცა ამათ ახალციხელ კათოლიკენი დაეპატნენ, მაშინკა მათი საქმე და ხელოვნობაც გაძრიელდა. ესენი ჰკერავდნენ ბევრნაირ სამოსებს და წამოსასხმელებსაც როგორც ქართულად, ისევე ოსმალურად, ბეჩძულად და ევროპიულადაც. ქართული ხომ იცოდნენ ყველგან.

მეჭურჭლენი, იყვნენ საკმარისად გამრავლებულნი, ქურ-
ჭელი აქენდათ მათ ევროპიული, ოსმალური და ადგილობრივი,
ესენივე ჰყიდდნენ მინებს, სარკეებს და სხვაც ასეთებს.

მეწვრილმანენი. იყვნენ და ჰყიდდნენ ყველაფერს, ყვე-
ლანაირს საქონელს, რასაცკი კაცი ისურვებდა, მათში ყველა-
ფერს ნუზოს ჰპოვებდა: ოსმალურის, სპარსულის, რუსულის,
სამზღვარ-გარეთელი და სხვანი.

მეთუთუნენი, იყვნენ და საქმეებსაც კარგად აწარმოებდნენ.

მენახდენი იყვნენ და ნაბდები შემოჰქონდათ სხვა და სხვა
კავკასიის მთიელ ხალხთაგან.

ერთის სიტყვით კათოლიკობაში იყვნენ ყველა ხელო-
ბის და ვაჭრობის პირნი: ოქრომჭედელნი, მემანქანენი, მბე-
ჭლავნი, მეპურენიც და სხვა და სხვა ქარხნის პატრონები.

ქუთაისის მექარხნეთა შორის, ქართველ კათოლიკებში
მოიპოვებდნენ სამთლის მექარხნენი, საპნის, ტყავების, სამღე-
ბროები სხვა და სხვა ფერის და ბევრიც სხვა ამ გვარნი, რო-
მელნიც ქართველ კათოლიკებს სამზღვარ გარეთ და ოსმალე-
თში ჰქონდათ შესწავლილი. ასეთ პირთა წარმოება მათ ჰმა-
ტებდა პატივის-ცემას და მასთან შეძლებასაც. კათოლიკენი
ქუთაისში შეძლებით წინ მიდიოდნენ და ზოგი მეფეთა და მთა-
ვართა წინაშე ისეთ სამსახურსაც იკავებდა და პატივს რომ
ნიშნად პატივისცემის აზნაურობასაც შოულობდა. ძველად, ვა-
ჭრებთ შორის აზნაურის შვილებიც მრავლად იყვნენ, დღესკი
მათში ამის რიცხვის ჩვენ არა ვიცით რა. ვფიქრობთ რომ
შემცირებული კი უნდა იყოს, შემცირებულია მათში თვით
თავადიშვილთა რიცხვიც რაც ადრე მათში ხშირი იყო.

ქუთაისელ ქართველ კათოლიკეთა ვაჭრებს XVIII საუკ.
კონსტანტინეპოლს ჰქონდათ თავიანთი საკუთარი სავაჭრო
ვეზირხანა, სადაც საქართველოს ვაჭრები ჩამოხტებოდნენ,
ისადგურებდნენ და ვაჭრობდნენ. მაშინ ქარვასლა ცნობილი
იყო ყველგან. კარგად, ყველა გურჯის-ქარვასლას უხმობდა.
ასევე ბინა ჰქონდათ ოსმალეთის სხვა ქალაქებშიც და ნამე-

ტურ ტრაპიზონს. სპარსეთში აქვდათ თავრისზ და თეირანს, ინდოეთში მადრსეს და კალკუტას, ასევე ავღანისტანს და სხვა ასეთ ადგილებშიაც, ყველგან ამათ გაჰქონდათ და შემოჰქონდათ სხვა და სხვა საჭიროსაქონელი, რაცკი საჭირო იყო, იგინი ყველაფერს ასრულებდენ. ყველგან ქართველ კათოლიკეთა ვაჭრებს ურთიერთ შორის კაი ერთობაცჰქონდათ და ერთმანეთის შენახვა და მფარველობა. ძნელათ რომ ქართველ კათოლიკე ვაჭრებში ერთს მეორესთვის ეღალატნოს, ან უსიამოვნობა მოჰსვლიყოთ, ჯიბრი, კონკურენცია და ასეთი ბოროტება მათში ძველადგანვე მოსპობილი იყო და ამიტომაც გახლდათ, რომ იგინი თავიანთის ცხოვრების საქმეებითაც საკმარისად წინ მიდიოდნენ.

როგორც ვიცით ცნობებით იმ დროის თვითოეულ ვაჭრის შეძლება 5 000 მ. ავიდოდა მარჩილთ 60 კაპ. იყო, სავაჭროდ აბანდებდენ 3 000 მარ. ამ ფულით იგინი კარგად სახელოვნებდენ, ახალციხელ ქართველ კათოლიკეთა ვაჭრობის წყალობით ისე ჰქონდათ საქმე დაყენებული, რომ მათ არამც თუ პატივს აძლევდენ იმერთა მეფენი და მთავრები, არამედ უცხოეთის ხელმწიფენიც და ნამეტურ მოსამზღვრე მეზობელთ ფაშები, მთავრები და მეფენი. ოსმალ-სპარსთა მთავარნი და ფაშები ვაჭრებს ყველა ნაირ მფარველობას უწევდენ. მაგალითებრ სტამბოლიდამ ქართველ ვაჭრებს და მრეწველთ ისეთი საგზაო მოწმობა ეძლეოდათ, რაისა ძალით ვაჭართ გამცვარცავი სიკვდილით დაისჯებოდა. ასევე ახალციხის ფაშებისაგან იყო დადგენილი და სულ ამის წყალობა იყო, რომ მაშინ სავაჭრო ქარავენები ისე თავის უფლად დადიოდნენ, ვაჭარნიც თავიანთის შეძლებით 5000 მ. ადიოდნენ, სავაჭროდ 3000 მ. აბანდებდენ, ეს იმ დროის კვალად კაი შეძლება არის და საქმე ისე იყო მოწყობილი, რომ მაშინდელ ვაჭარს 3000 მარჩილის სავაჭრო თანხილამ შეეძლო 1 000 მარჩილი ფულად გაესესხებინა თავის უფლად, ეს როგორც ქმნა იმ დროის ერთმა ვაჭარმა დავით ოცხელმა, რომ

1802 წ. სოლომან მეფის ორ გზის 500 მარჩილი ასესხა. ესეც კაი ნიშანია, რომ მეფე ვაჭრებთან ხელს ინაცვლებდა, უამისობა არ შეიძლებოდა, რადგანაც მაშინდელი ბანკირები ეს ვაჭრები და ზარაფები იყვნენ. ეს მაშინ საძრახისი არ იყო, ამას დამცირებით ნურვინ შეხედავს, დრო ისეთი იყო და მეფეთა და ვაჭარსა შორისაც ისეთი განწყობილება არსებობდა დროის საჭიროების გამო, ხელის გამართვა ურთიერთ შორის დასაძრახისი არ იყო. ამიტომაც იყო რომ მეფეც ვაჭრებს და ხელოვნებს ჯეროვან მჭარველოვას უჩენდა. ამის დასამოწმებლად აქ მოვიყვან ზებირ ამბებსაც რომელიც ეს მე მიამბო ქუთაისის კარგად ცნობილის ვაჭრის გრიგოლ ოცხელის მამამა პეტრე სერგოსძე ოციხელმა.

სოლომონ მეფის დროს, ქუთაისი სავსე იყო ქართველ კათოლიკეთა ვაჭრებით, მაშინ კათოლიკები სულ ერთს ქუჩაზედ იდგნენ, მათი სავაჭრო დუქნების რიცხვი 100 მდე იყო, უმეტესი ნაწილი ვაჭრების ახალციხელები, ოცხელები და ჯავახები იყვნენ. ორიოდე მათში გორელი კათოლიკენიც ერივნენ, ერთი იყო იაკობ ზუბალაშვილი და შემდეგში მისი სხვა სახლის კაცებიც. მაშინდელს ვაჭრებში და მექარხნეებში კაი ხმა და ძალა ჰქონდათ სოლოროვებს და აკოფოვებს. ქუთაისის ვაჭრებს და მექარხნებს იმერთ მეფე სოლომონთან და სხვა და სხვა მთავრებთან მეტად კაი განწყობილება ჰქონდათ, მისვლა-მოსვლა მოურიდებლივ, ვაჭრები მეფეს სავაჭრო საქმეთა წარმატებს გარეშე იმითიც გვეხმარებოდნენ, რომ ოსმალეთის სამეფო და ახალციხის ფაშების საქმეებსაც კარგად და მალიად ატყობინებდნენ. რასაც მეფე და მისი გამგეობა ვერ შეიტყობდა ოსმალთ შესახებ, იმის ეს ჩვენი ვაჭრები ატყობინებდნენ, აი ესეც იყო მიზეზი პატივისცემისა. ასეთის საქმეებით ვაჭრებს კაი ამაგი მიუძღვისო. მაშინდელი ფრანგის ვაჭრები ყველანი კაი კაცები იყვნენ, კაი შეძლების პატრონი. მეპურ-მარჩილენი და მღვთის მოყვარენი. შეძლებულთ შორის იაკობ ზუბალაშვილმა დიდი შეძლება შეიძინა, ბოლოს

დიდი შიში ჰქონდა ფულის და ქონების, ამიტომ ქუთაისში გააკეთა დიდი შენობა, მაგრამ არც ამ დიდი შენობის შემდეგ დაშთა უშიშრად, ერთხელ თავის ფულს თავი მოუყარა, სკივრებში ჩააწყო და ისე წაიღო გორში, თავის სახლისკენ.

მაშინდელი ვაჭრები ქუთაისში ჰყიდნენ ყველანაირ საქონელს, კათოლიკებს გარდა ვაჭრებთ ურიებიც იყვნენ. კათოლიკ ვაჭრებთ შინაურ ვაჭრობის გარეშე გარე ქვეყნის საქონელთა ვაჭრობასაც მისდევდნენ, მაგალითებრ იგინი მგზავრობდნენ ოსპალეთს, სპარსეთს, ინდოეთს, რუსეთს და სხვაგანაც, საიღამაც შემოჰქონდათ საქართველოში საჭირო საქონელი და იქაც გაჰქონდათ ქართველთა ნაწარმოებნი. ვაჭრები რუსეთშიაც ხშირად დადიოდნენ, ნამეტურ იარაღებსაც. წესი მგზავრობისა ასეთი იყო: ხუთი ვაჭარი ერთად უნდა შეკრებილიყოს, თითო ვაჭარს თავისთვის საკმარისი თანხა უნდა ჰქონიყო მომზადებული, იმდენი რაც საჭირო იყო მისთვის. ფულს გარდა იგინი საქართველოში იძენდნენ დიდ ძალ ისეთ საქონელსაც რომელთაც იქით ჰქონდათ გასავალი, იქ ზოგს ჰყიდნენ, ზოგს სცვლიდნენ სხვა და სხვა საქონელზედ, თითო ვაჭარს თავის წილათ უნდა ეშოვნა ათი კაცი კადევ სხვა და სხვა ვაჭრების, ასე და ამ გვარად სულ 50 კაცი იქმნებოდა და ხუთიც მეთაურნი სულ 55 კაცი უნდა ყოფილიყოს. ყველა ესენი გაიყოფოდა 5 წყობისად, ხუთ გუნდად.

ყოველ გუნდს აქვნდა თავისი ფული, საქონელი, სახმარი იარაღი, თოფის წამალი, ცხენები და სხვანი.

ყოველი წყობა ფხიზელი იყო მგზავრობაში, მტერთა თავ დასხმის და ბრძოლაში.

ყოველ ჯგუფს თან მიჰქონდა სხვა და სხვა ვაჭარ პირთა დავალებაც, ამისთვის მათ ფულს ატანდნენ თანა, საქონლის სყიდვის დავალებას და ესენი ყოველივეს ასრულებდნენ, ამათვე მიჰქონდათ სხვა და სხვა პირთა წერილებიც, იქიღამაც შემოჰქონდათ მათ სხვა და სხვა წერილები და ცნობები მონათესავეთაგან ნათესავეებთან.

მეფისაგან სავაჭროთ წასვლისთვის ესენი იღებდენ წინათვე ნებართვას, მეფე მათ ნებას აძლევდა სიამოვნებით, ამისთვის საგზაო დარაჯებსაც უნიშნავდა, ხარჯი არაფერი გადახდებოდათ, ან იქილამ შემოტანილი საქონლის ბაჟი.

ვაჭრები ყოველთვის მადლობელნი იყვნენ მეფისა ამ გვარ შელავათისათვის, და ამიტომ უცხოეთიდან შინ დაბრუნებულნი მეფეს კაი ძღვენსაც მიართმევდენ. მეფეც სამაგიეროს აგებდა მათ ამისთვის.

ქუთაისის ვაჭრები ოსმალეთში მგზავრობდენ ბათუმიდამ ტრაპიზონს და იქილამ სტამბოლს, რასაკვირველია ზღვით, მგზავრობა დიდხანს უნდებოდათ, ქართველ მეფის მფარველნი კაცები მათ საზღვრამდე მისდევდენ, მერე იქ მათ ოსმალის მთავრობის კაცები ენიშნებოდათ.

რუსეთში მიდიოდნენ კავკავის მხრით, რუსეთში ვაჭრობა ჰქონდათ გამართული კავკავს, მოზდოკს, ყიზლარს, ყირიმს, სტავრაპოლს და ყველა იქ სადაცკი იარმუკობა იცოდნენ. *)

მეფისაგან ამისთვის ეძლეოდათ მოწმობა რუსეთის მთავრობის მოხელეებთან, ამიტომ ვაჭრები მეფეს ხშირად მოართმევდენ ხოლმე რუსეთისა საქონელეს, ნამეტურ კამფეტების და ასეთ რუსულ ტკბილეულებას, ჭურჭელს, და სხვა ნივთებს.

ერთის ვაჭრობის დროს, იმერეთის ვაჭრებს გზაში დაეცა დიდი ძალი ყაჩაღების ბრბო. ამათ დასცეს დიდი ძალი ვაჭრების, ზოგი დაკოდეს. ამ დროს მოკლეს ქუთაისის კარგად ცნობილი ვაჭარი პეტრე ოციხელი. ვაჭრების ზოგნი გადაარჩენ,

*) ეკატერინა იმპერატრიცას ბრძანებით საქართველოს ვაჭართათვის იარმუკობა დანიშნულ იქმნა 1780 წ. ეკატერინოღარში. იქ იარმუკობა ორ წელიწადში ერთხელ იმართებოდა და ქართლ-კახეთის ვაჭრები იქ მიდიოდნენ სავაჭროდ. უეჭველია იმერეთის ვაჭრებიც იქ ივლიდნენ.

გაცარცულნი ქუთაის მოვიდნენ, მეფეს მოახსენეს ეს ამბები. მეფე შეწუხდა ამაზედ, მაშინათვე რუსეთის მთავრობას წერილი მისწერა და ყიზლარის კომენდანტსაც ეცნობა, რომ თქვენმა ქვეშევრდომ ყაჩაღებმა ჩემი ვაჭრები დაცარცვეს, საქონელი წაართვეს და თვითაც დახოცეს, ამიტომ ვითხოვ განკარგულებას, ყაჩაღების დაჭერას, დასჯას და საქონლისაც დაბრუნებასო, ამაზედ ფიცხელი მიწერ-მოწერა გაიმართა, რუსეთის კარამდისაც მივიდა. ყაჩაღები დაიჭირეს და ვაჭრებს ყოველივე ზარილი აღუდგინეს, ასევე დახოცილთა ზარალიც გადიხადეს, ამ დროს ქუთაისის ვაჭრებს დიდი ზარალი კი მოხდენიათ. ეს ზარალი საერთო ვაებათ გამხდარა ხალხის დახოცვის გამო. თუმცა ვაჭრებს ყოველთვის ყარაულები ახლადათ გარს, მაგრამ მაინც სიკვდილის შიში კი ყოველთვის დიდი ჰქონდათ, ისევე გაცარცვისა და აკლებისა. საქართველოში ქართველთაგან კი იმის შიში ვაჭრებს სულ არ ჰქონდათ, რადგანაც ვახტანგ მეფის კანონის ძალით მტაცველთ და მკვლელთ სასტიკათ სჯიდნენ და მიტომ ესენიც მის გამო ბევრს არას ჩადიოდნენ.

ქუთაისის ვაჭრებს უმეტესად გაჰქონდათ უცხოეთში და რუსეთს: წმ. სამთელი, აბრეშუმი, კაკალი და სხვანი, იქილამაც შემოჰქონდათ საჭირო საქონელი. იმერეთის ვაჭრობა XVIII საუკუნიდამ წინ მიდიოდა. ამიტომ რომ მათ იმერეთიდან სპარსეთსა და ინდოეთსაც დაიწყეს მგზავრობა და იქ ვაჭრობა, იქილამაც აქ მათ საკმარისის რიცხვის საქონელი შემოჰქონდათ. სპარსეთსა და ინდოეთში ვაჭრობის გამო ჩვენ იმერეთის ვაჭრების შესახებ ეჭვი არა გვაქვს, რადგანაც ინდოეთში და სპარსეთში ქართველთა ვაჭრობის ნიადაგის სიმტკიცე ყველასთვის იყო საქართველოში ცნობილი. ქართლის ვაჭრებთან მიმოსვლა არც ქუთაისის ვაჭრებს გაუძნელდებოდათ, რადგანაც ქართლიდამაც უმეტესად ახალციხის ქართველ კათოლიკენი იყვნენ, XVIII საუკუნეში, ქუთაისის კათოლიკეთა ვაჭრებში ბევრი მოზარდნიც ეჩვეოდნენ ვაჭრობას და

ემზადებოდნენ სავაჭროთ. ხსენებულთ საუკუნის დამდგვიდამ იმერეთში აღორძინდა თუთუნის წარმოების საქმე და ვაჭრობა, თუთუნის ვაჭრობის ასპარეზედ, იმერეთში რუსეთის გამგეობის დამკვიდრების შემდეგ, კარგად იჩინეს თავი თუთუნის მოვაჭრეთა და მექარხნეთა აზნაუროვებმა, ჯიმშეროვებმა და ფირალა-შვილებმა. ყველა ესენი მესხები არიან, ქართველ გვარის კათოლიკენი.

აზნაურაგებს — ერთ დროს ჰქონდათ წარმოება თუთუნის სტამბოლს, ტრაპიზონს და სხვა დიდრონ ქალაქებშიაც, სჭრიდენ თუთუნს, აკეთებდენ საწევს პაპიროზებს, თუთუნის ფოთოლსაც მრავლად ჰყიდდნან და თავის დროს სახელოვნებდენ შესაფერად მთელს საქართველოში.

ჯიმშერაშვილები-კახეთში მრავლად არიან, ოცხელი-ქართველ კათოლიკ ჯიმშერაშვილები ჯიმშეროვად იწოდებიან, ამათაც ფართეთ ჰქონდათ თუთუნის საქმე დაწყობილი, ვაჭრობა თავიანთ დროის კვალად დიდათ, ამათ ვაჭრობა ჰქონდათ გამართული ოსმალეთს, საქართველოს, რუსეთს და სხვაგანაც. შემდეგ კი შემცირდენ, სადღეისოთ არათფერილა დაშთა მათი სიდიადისა.

ფირალაშვილებიც-იყვნენ ცნობილნი მწარმოებელ ვაჭარ მრეწველნი. ერთ დროს ამათაც მიენიჭათ კაი გარემოება და სახელი, დღეს ამ გვარის სამახსოვროდ მხოლოდ ერთი კარგი ფირმა და არსებობს ქუთაისს, მადლობა ღმერთსა, ესეც კაი, რომ დღეს, კარგის გვარის, ფირალოვების შთამომავალთ თავიანთი ფირმის საქმე ასე კარგად მიჰყავთ. ესეც კარგია. დანარჩენი აღარავინ არის, მოისპნენ, საკვირველია, ასეთ წარმატებულ პირთა მოსპობის საქმე საოცრება არს. თვითქოს ერთი მეორეს ეჯიბრება მოსპობის მოპოვებაში.

ესეა ეს სოფელი. მოკლეა და გამოუცნობი, მისი კიბე ვიწროა და მოკლე. დღევანდელი მფლობელი ხვალ უცბათ ნატამალად ხდება და პატარა უმჩნევი მწერი, ყოველივე ამოი არს და მის სრულ ნიშან წყალი, თვინიერ სიკეთის, ძმათა

სიყვარულის და სიბრაღის თვით ტახტი და გვირგვინიცკი არაფერი ყოფილა. ამის სრული საფუძველია ის გარემოება, რომ ვინც აღრე-იმერთა ვაჭრებთ შორის სახელოვნებდა და იქებოდა, ვისი ოჯახიც მაშინ ბრწყინავდა ქონებით, პურ-მარილით, ძმათ სიყვარულით, შეუძლოთ სიყვარულით და სხვა ამ გვარებით, აქ, დღეს ასეთის გვართა შესახების აღარაფერია და შეთენილი, ყოველივე დროსა და მის მიმდინარე მახვილს მოუყვლია და გაუნადგურებია. ეს ვგონებთ ყველასთვის ცხადი უნდა იყოს. რადგანაც აქ ჩვენ ოცხელების სიტყვითაც ვისაუბრეთ, ამიტომ ეხლა აქ კერძოთ ვისაუბრებთ თვით ქართველ კათოლიკეთა ოცხელებზედაც, მათს გვარსა და ვაჭრობაზედაც.

ოცხელები კათოლიკის სარწმუნოებისა არიან, ძველი მესხები. მათი მოსვლა იმერეთს, ანუ გადმოსახლება უნდა ეკუთვნოდეს 1790 წლებს. გრიგოლ პეტრეს ძე ოცხელის თქმით: ოცხელების ძველი გვარი მანანაძე-ანუ მანანაშვილი. ამათი გაფრანგება ოცხეს უნდა მომხდარიყოს იმ დროს (XVII საუკ.) როცა სამცხე-საათაბაგო საქართველოს სამეფოს საყოველთაოდ მოსცილდა, ათაბაგობა მოიხპო და ახალციხის ფაშობა განმტკიცდა. ამავე დროს მოხდა სხვა ქართველთა გაფრანგებაც, რადგანაც მათ კარს საერთო უბედურება ადგათ და გაათარება ელოდათ. კათოლიკობა ისე ადვილად და კარგად არსად ვრცელდებოდა როგორც ოცხეს, მიზეზი ამის ის იყო, რომ ქართველნი იქ უფრო დაჩაგრულნი და შეწუხებულნი იყვნენ ოსმალთაგან. ოცხელები პირველად ოცხილამ ახალციხეს უნდა იყვნენ გადმოსულნი. ასე რომ იქ ვაჭრობას შეჩვეულან და მის და მერე იქილამ იმერეთს გადმოსულან, იმერეთს გადმოსვლა ისტორიულის სიმტკიცით რომ ვეძებოთ. XVIII საუკუნის ნახევარს იქით არ წავა, ჩვენი მოსაზრება მჭიდროდ უახლოვდება ისტორიულ და ზეპირ ცნობებსაც.

როგორც სჩანს ცნობიდან ოცხელები ვაჭრობას ან ოცხეში-
ვე შესწევნიან და ან კათოლიკის სარწმუნოებასთან და-
კავშირების შემდეგ შეეჩვევოდნ ალებ—მიცემას, ასეა თუ ისე,
ისკი უნდა აღინიშნოს, რომ როგორც ოსმალოს საქართველოს
სხვა ქართველ კათოლიკენი, ესენი **XVII** საუკუნეში უკვე
ისეთ ჩენილ ვაჭრებათ სჩანან, რაის გამო ოცხედამ ახალციხ-
ხეს გადმოდიან და ახალციხიდამ იპერეთს— ქუთაისს, სადაც
იწყებენ ალებ-მიცემით მრეწველობას. ეს ცნობა და საღი მო-
საზრება გვამცნევს ვიფიქროთ, რომ ოცხელები ძველადგანვე
უნდა იყვნენ ალებ-მიცემას შეჩვეულნი, თორემ უცბათ აღო-
რძინებულ დაჩვევეულ ვაჭრებში იმ დროს ისეთი სწრაფი ცვა-
ლებადი არ მოხდებოდა, რომ ოსმალოს და იმ დროის სასტიკ
შიშის ქვეშ გაზდილ ვაჭარს მალე შესძლებოდა ერთის კუთ-
ხიდამ მეორე კუთხეში გადასახლება, ვაჭრობის დაწყობა,
ისიც ისეთ მოსისხარ სახელმწიფოთა და არსებულ კავშირთ
შორის რაც კი ქართლს, იმერეთს და ოსმალთ შუა არსებობდა.

ასე და ამ გვარად ვინც კი **XVIII** საუკუნის ნახევარს,
ახალციხიდამ ქართველ კათოლიკენი ვაჭრობის მხრივ იმერე-
თს და ქართლს გადმოვიდენ, ყველა მათ ალებ-მიცემის ხანა
წინა საუკუნეებში უნდა ვეძიოთ, ასევე უნდა ვეძებოთ ოცხე-
ლების გვარის ვაჭრობის ცნობები, რაზედაც ექვი არ არის.
ოცხელების გვარის შესახებ დაშთენილია ესეთი ცნობაც,
რომ ვითომც ოცხელი ამათ დაერქვათ კათოლიკობასთან და-
კავშირების შემდეგ, ანუ ვაჭრობის გაფართოვების და იმე-
რეთში გადმოსვლის და ვაჭრობის დაწყობის, იმერეთ შორის
ვინმე რომ იკითხავდა:—თუ სად იყიდე ბიჭო. ეს საქონელი?
მყიდველი ეტყოდა, რომ ამა და ამ ალაგას, აჲ ოცხელი კა-
ცის სავაჭრო რომ არის, სწორეთ იქიდამ ვიყიდეო. გვარს
არავინ იხსომებდა იმ დროსაო და ამიტომ ხალხის შეხედუ-
ლებით და გამოხატულებით დარქმევიათ ოცხელიო. ასე მი-
ამბო გრიგორ პეტრეს ძე ოვხელმაც, ამაზედ ჩვენ არას ვი-
ტყვით და ისკი უნდა მოვიყვანოთ, რომ ოცხელების დარქმე-

ვა იმერეთს გარდა ახალციხეს უნდა მომხდარიყოს და იქმნება იქაურს სხვა კუთხეებშიაც, რადგანაც XVIII საუკ. ნახევარს, ახალციხეში, რამდენიმე სასულიერო და საერო პირები სჩანან, რომელნიც გვარად ოცხელებათ იწოდებიან.

გრიგოლ ოცხელის ნაამბობი: „ჯაბა გურიელმა მიაამბო-
ვო, — რომ ოცხელები ოცხილამ მოადიოდნენ ქუთაისს, გურიას, ბათუმს, ახალციხის ფაშისაგან იმერეთის მეფესა და მთავრე-
ბთან წერილი მოჰქონდათ, რომლითაც ეცნობებოდათ, რომ
თქვენს საბძანებელში ჩემი ოცხელი ვაჭარი მოდის და გთხო-
ვთ ვაჭრობის მხრივ მფარველობა გაუწიოთო, კარგად მოუ-
აროთო. ამიტომ შემდეგ დროში გვართაც ოცხელები სწო-
დებიანო“. ასეა თუ ისე XVIII საუკუნის შემდეგიდამ, ქუ-
თაისში, ვაჭრობის მხრით ესენი თვალთ საჩინოდ სჩანან.
ამათგანი არს იმ დროს პეტრე ოცხელი, ძე ამისი იაკობი და
სერგეი — სერო. სეროს ძენი — პეტრე, პავლე და ივანე. ოცხე-
ლებს თავიანთ დროის კვალად ოსმალეთიდან იმერეთში გა-
დმოჰქონდათ ყველა ნაირი საქონელი: ჩუსტები, სარკე, ჭუ-
რქელი, ტყავები, ფართალი, ჩაო, შაქარი, ყავა, ქაღალდი და
სხვაც მრავალი დროის საჭირო ნივთი, ფერად-ფერადი ფარ-
თალი და ძაფებო, ასევე სხვანი ჩვენთვის უცნობ ნივთები და
საქონელი.

ოცხელთა წინაპართ ქუთაისში კარგად მოუწყიათ ვა-
ჭრობის საქმე, ხალხსაც კარგად მოსწყობიან.

იმერეთში, სამცხილამ მოსულ ვაჭრებთ შორის, პირვე-
ლად ამათ დაუხსნიათ სამღებროები, პირველი ამათი ქარხანა
ყოფილა ლილის სამღებრო. ლილის და სხვათა ამ გვართა
საჭირო სახმარ ნივთი მათ ზოგი ოსმალთს საქართველოდამ
მოჰქონდათ, ზოგსაც ადგილობრივ იძენდნენ.

იმერეთის რუსეთთან დაკავშირების შემდეგ, სერო და
იაკობ ოცხელს პირველად დაუხსნიათ არყის სახდელი ქარ-
ხნები. ესენი თურმე მთავრობასაც კი შეეკვრენ იჯარით და
რაც კი მთავრობას არაყი უნდებოდა, მხოლოდ ესენი აძლე-
ვდნენ არაყს, იჯარით ჰქონიათ ამათ ადგიულო. სხვები ვერ

გაჰყუნენ, მარტოდ ესენი ყოფილან, ეს მონობოლიასვება სჩანს. თუმც ისიცკი უნდა ითქვას, რომ ამის გამგეობა ოცხელების ხელში დიდხანს არ დაშთენილა, სხვანიც აღმოჩენილან არყის სახდელს ასპარესზედ შემძლე მცოდნე პირებად. იმერეთის რუსეთთან დაკავშირების შემდეგ, 1814 წ. 18 ივნისს, ქ. ქუთაისს, ცნობას ადგენს რუსის მთავრობის მოხელე და მათ წინაშე საპატიო პირად სჩნდება მოქალაქე იაკობ ოცხელი, ამ პირს ვაჭრობა ჰქონია ფართლეულობით და საწვრიმალოთი, ამისთვის თანხა ჰქონია 2000 მ. მათ წლიური ვაჭრობის რიცხვიც კი არის მოყვანილი თუ წელიწადში რას ვაჭრობდენ, მათი ნავაჭრის ზომა დროის ვაჭრობის თანხმად მეტად კაი ზომისა არის. ამ ცნობილ ვაჭრებთა შთამომავალია გრიგოლ პეტრეს ძე ოცხელი, რომელსაც ქუთაისს და ბათუმს კარგი სავაჭრო ფირმა აქვს, ამათ გვარის სახლიკაცთ ოცხელების ქ. ქუთაისს, მეორე ფირმაც არის ოცხელებისა. ყოველივე დღევანდელი ოცხელების მხნე წარმოება ფართლეულობის ჩვენ ცხადს საბუთს გვაძლევს ვიფიქროთ, რომ ამათ წინაპართ წარსულში, ვაჭრობის ასპარესზედ კარგი სახელი უნდა ჰქონიყოთ. აწინდელ გრიგოლ პეტრეს ძე ოცხელს ფართლეულობის მხრივ ვაჭრობა ქუთაისიდან რუსეთს გარეშე საზღვარს გარეთაც აქვსთ გამართული. იქიდანაც შემოაქვთ საქონელი და ყოველ სავაჭრო საქმესაც ჩინებულად აწარმოებენ.

ასეთ მოხერხებულ ვაჭრებთ და მათს წარმოებას არამც თუ მარტოდ ჩვენგან უნდა ექმნეს კარგი მნიშვნელობა მინიჭებული, არამედ იგინი რომ ევროპიელნი იყვნენ და ევროპაში ვაჭრობდენ, იქაც საპატიო ადგილს დაუთმობენ ვაჭრობის ასპარესზედ. რადგანაც აქ სიტყვა ანათ ჩინებულეებაზედ ჩამოვარდა, ამიტომ აქ მოვიყვან შემდეგსაც, რომელიც მე მიამბეს ქუთაისის ძველ ამბებთ მცნობ ვაჭრებმა. მეფის სოლომონ პირველის და მეორის დროს და რუსების შესვლის შემდეგ პირველ წლებში განთქმულნი ყოფილან შემდეგნი ვაჭარნი ქართველ კათოლიკეთა:

იოსებ ანდრონიკოვი, ამის მამა და შემდეგ ძენი, კარგი ცნობილი ვაჭარნი, გორიდან მოსულნი. შემდეგ დროს ყოფილი გაბრიელ ანდრონიკოვი, კაცი თავის დროს კაი აღყბ-მიცემის პატრონი.

იაკობ ზუბალაშვილი-ამაზედ აქა იქ სხვაგან გვიწერია, ამიტომ აქ არას ვიტყვით.

ჩინოშვილი, ქუთაისში ჩენილი თავის დროს. ბაჯიოლლი იაკობი, ოსმალოს ქვეშევრდომი კათოლიკე. სადათიეროვი, ლუკა კაი ვაჭარი, დავითი და ანტონ მურადოვები ამათ ჰყვანდათ ამხანაგად ფრანცუზი ერისტო მარკოპოლი, პირველად ამათ დაიწყეს იმერეთიდან ქალის თმის გატანა რუსეთსა და ევროპას და დასყიდვა კაი ფასებში. სტეფანე თუმანოვი, ოზურგეთელი, ქუთაის გადასული, მომსწრე მრავალ საქმეთა იმერეთის ერის, აკოფოვი სტეფანე, სიმონ ხითაროვი, ივანე ტიტინიკაშვილი, ოცხელები, ყაუხჩაშვილები სამარს და მაკარიას გარდაცვლილნი და ცნობილნი. ამათ გარდა სხვებიც მრავალნი ყოფილან, მაგრამ მათი ცნობა ჩვენ არ გვაქვს არც მათ ცნობათა მომთხრობნი სჩანან, ის კი უნდა ითქვას რომ ყოველს მათგანს სჭერია ხელში კაი საქმე, კაი სავაჭრო ბოლაზი, ყოველ მათგანი ვაჭრობისთვის მგზავრი ყოფილა ოსმალეთს, სპარსეთს, რუსეთს და სამზღვარ-გარეთაც, მათ დიდი ძალი საქონელი გაჰქოდათ და შემოჰქონდათ, მათვე ასწიეს მალლა და დაადგინეს ღორის ჯაგრის ვაჭრობა, რაც მაშინ იმერთა წინაშე ერთობ უმნიშვნელო იყო და დღესკი ისეა წინ წასული, რომ იმერეთში ღორის ჯაგარი ფუთი 30 მ. იყიდება, წინეთკი იმერთ შორის ჯაგარს არავინ ჰყიდებდა ხელს, ყოველივე უბრალოდ სანაგვეხედ მიდიოდა: გადასაყრელად. მის საჭიროება არავინ იცოდა, ხსენებულ პირებმა შეატყობინეს იმერთ ჯაგრის ვითარება.

ასეთ ვაჭრებთა საშუალებით, იმერთა ერის წინაშე ასეთი საქმენი ერთი და ორი არ გაკეთებულა, არამედ მრავალი შემოსულა და განთესილა. დღეს, თუ იმერთ შორის ვაჭრობა და რეწველობა არსებობს ყოველივე ეს შემოტანილა, დაფუძნებულა

ლია და ოსტატობით გავრცელებული ახალციხელ და ქუთათურ ქართველ კათოლიკეთა ვაჭრებთან, რომელთაც ჩვენგან არ დავიწყება მართებს და მარად უამს ჰატივით მოგონება. იმერეთის ერში ასეთის ამაგის დათესის მნიშვნელობას მათ ვერაფერს წაართმევს, ეს მთელმა იმერეთის ერმა და ვაჭრებმა კარგად უნდა იცოდნენ, რომ სოლომონ მეფის დროიდან დაწყებული 170—200 სავაჭროთა არსებობას დიდი მნიშვნელობა უნდა მიეცეს მათ მოხარულ ვაჭართ და მრეწველთ წინაშე. უამისობა არ შეიძლება. დღესაც კი, თუ ვინმე ისურვებს და გამოიკითხავს ქუთაისს, იმერთ ვაჭრებთ შორის, თუ მათ ვისგან ჩსწავლეს ვაჭრობა და მრეწველობის ვითარება, ყოველივე გამოსჩნდება, რომ ქართველ კათოლიკეთაგან: თვით ქართველებში კარგად ქებული სუნნოვან წყალთა გამსყიდავ გამომხდელი მიტ. ლალიძეც კი ქართველ კათოლიკეთა ნაამაგდარია. უნდა ითქვას, ქუთაისში და სხვაგანაც, იმერთ მეუეთა დროიდან არ ყოფილა რამ სავაჭროთა განყოფილება, მრეწველობის საწარმოებელი და ისევე სხვანი, რომ მის ნაწილი ან სრულიად და ან რამდენიმე ქართველ კათოლიკეთაგანს ხელში არ ჰკავებოდა და არ ეწარმოებინათ. ამისთვის იგინი რამც თუ ქუთაისიდან საქართველოს სხვა და სხვა კუთხეებში მოგზაურობდენ და სააღებ-მიცემო საქმეებს მართავდენ, არამედ აგინი ამის გასავითარებლად მოგზაურობდენ ოსმალეთს, სპარსეთს, რუსეთს, საფრანგეთს, იტალიას და სხვა ასეთ შორს ქვეყნებშიც, სადაც მაშინ მგზავრობა ერთობ ძნელი იყო და ნამეტურ აღებ-მიცემა, საქონლის გატანასა და შემოტანაზედ ხომ ველარ იტყვის კაცი რამეს, დიდი სიძვირე ყოფილა მაშინ ყოველისფერის მგზავრობის და საქონლის გატან-შეტანის.

ქუთაისის ვაჭრობა იყო შუაგული მთელის იმერეთის ერის ვაჭრობის, ყოველი დაბა იმერთ სამეფოს თუ სამთავროების მხოლოდ ქუთაისს ეტანებოდა და აქ ყოფილ ვაჭრებისაგან ვაჭ-

რობას და თავიანთ კუთხეებში საქონლის შეტანასა. მთელს იმერეთის ერში ცნობილი იყო ქუთაისი და ქუთაისის შეძლე, ბულნი ვაჭარნი და მიტომაც იყო, რომ ყოველ დაბის სოფლის და ქალაქის ვაჭარიც აქ მოილტოდა აღებ-მიცემისათვის. ქუთაისს ელტოდენ არა მარტო შინაურ დაბათა და ქალაქთა წვრილი ვაჭრები, არამეთ აქ მოდიოდენ ოსმალთა და სპარსთა ვაჭარნიც, ნამეტურ ბერძნები და ხანდისხან ევროპიელნიც, ფრანცუზნი, ნემენცი, ინგლისელნი და ავსტრიელნიც. მოკლედ ვიტყვი, რომ ქუთაისის კათოლიკობას ვაჭრობის მხრივ მთელ იმერეთის ერთან ჰქონდა კავშირი და იმერეთს გარდა ოსმალეთის სამფლობელო ფოთშიაც კი კაი დაახლოვებული აღებ-მიცემა ჰქონდათ. ფოთში ხშირად შედიოდენ ქუთაისის და სხვა ქართველთა ვაჭრები და ოსმალეთიდან შემოტანილ საქონელზედ ვაჭრობდენ.

ფოთი. ოსმალეთის მფარველობის დროს, მთავარს ძალას შეადგენდა ოსმალთა მთავრობისათვის. შავი ზღვის ნაპირას მდებარე ნავთ-სადგურ ქალაქებთ შორის ფოთი პირველი იყო, მას ოსმალთა წინაშე დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა, თუმცა ფოთი ადგილ მდებარეობის და გემების მიდგომის სანთიანის ადგილებითკი არ იყო ჩენილი, ფოთს სხვა ადგილები ბევრად სჯობდა და ნამეტურ ბათუმი. მაგრამ არა ოსმალთა სამეფოს ძლიერება უფრო ფოთს აწვებოდა და იქ იკრებდა ყოველ წაირს ძალას, რაისა გამო სურდათ და ეგონათ რომ სამეგრელოსაც დაღისტანის მსგავსად გავათათრებთო. სამცხე საათაბაგო და მასთან გურია თითქმის ოსმალთაგან აღებული იყო და საქმე გათავებული, ხალხი გათათრებული. საქმე საძნელო და იმერეთი იყო, რომელთა გათათრების ძალათაც ფოთს სთვლიდნენ და ამიტომ ფოთში ამრავლებდნენ ყოველწაირს ვაჭრობას, იქ ყველაფერი საქონელი შემოჰქონდათ, რათა მის საშუალებით მიეზიდნათ იმერეთის ვაჭრები. საქმე აქ მარტო საქონელთა ვაჭრობის წახალისებით კი არ ისაზღვრებოდა, არამედ ჩვენდა საუბედუროთ, აქ ბაზარი იყო დასაყიდათ თვით

ქართველ ქალ-ვაჟთა, სადაც მართლაცა და 1840 წლამდე, ვიდრე ფოთს რუსეთისათვის ბეგლარ ორბელიანი აიღებდა, მინამდე აქ ქართველთ შვილები ხშირად იყიდებოდნენ. ასე იყო თუ ისე იყო, ფოთის საქმე როგორც ძველად, ისევე შემდეგშიაც ქართველ კათოლიკეთა ვაჭრებს აქ დიდი მისვლა მოსვლა და აღებ-მიცემის კავშირი ჰქონდათ.

ფოთის ნავთისაყუდრების გამო ჩვენ ბევრი ცნობები არ გვაქვს, მის ცნობები ოსმალთა ბარბაროსობის ფრთეთა ქვეშ დაიკარგა. მის ცნობები მხოლოდ 1815 წ. შემდეგიდამ ჩნდება, როცა იგი რუსებმა აიღეს. მის წინეთ ყოფნის ცნობები ვაჭრობის მხრით ჩვენ არა ვიცით რა, მხოლოდ ის კი ვიცით, რომ ფოთში ოსმალთა ფაშა იჯდა, რომელიც მთელის აფხაზეთის ფაშაზე იგულისხმებოდა, აქედამ განაგებდნენ მთელს კუთხეს მუსულმანთა წესებით და აქვე იყო ოსმალთა სავაჭრო შუაგული, სადაც შემოაქონდათ ოსმალთა სხვა და სხვა საქონელები და ამ საქონელს იგინი ასაღებდნენ იმერეთის ვაჭრებზედ. ფაშობის დროს, ფოთში 300 მდე ოსმალთა ვაჭართ პატარა სავაჭროები ყოფილა და ამდენივე მეგრელთა ვაჭრებთა, იმერთა და ქუთისელთ ქართველ კათოლიკეთაცა.

ფოთში თათრობის დროს რუსეთიდანაც ხშირად შემოდინდნენ. თევზის და ნამეტურ ზუთხის და ხიზილალის ვაჭრობა აქეთ ძველადგანვე სცოდნიათ. იმერეთის უმეტეს ნაწილს აქედამ ეზიდებოდნენ თევზეულობას. რუსეთის გაძლიერების შემდეგ აქეთ კათოლიკებმაც მრავლად იჩინეს თავი, ამათ მახლობლივ გამრავლდნენ აღებ-მიცემის მხრით ფეიქაროვები, ყოყოჩაშვილები, ბაინდუროვი, ხოჯაშვილები, ასლანოვები და სხვა. შემდეგ ამ გვარის პირნი ისევ ქუთაისს მიიქცნენ. დღეს ფოთში კათოლიკეთ რიცხვი ძრიელ მცირეა, ადრეკი აქ იმდენი იყო რომ მათთვის ეკლესიაცკი იქმნა საჭირო, ერთ დროს ამის გაკეთებასაც ფიქრობდნენ, ამას ჩვენ აქ უასახელებთ როგორც კათოლიკეთა რაოდენობის გამომხატველს. ფოთში ყოფილ ქართველ ვაჭართა შესახებ დაშთენილია ისეთი ცნო-

ბატ.—, ქართველ ვაჭრებმა ფოთში არყის ზიდვა და გამოხდა აღრიდგანგე დაიწყეს და იქიდან რუსეთშიაც გაჰქონდათო. — ეინ იყვნენ ეს ვაჭარები და არყის მხდელნი ამისი ჩვენ არა ვიცით რა, როგორც ზემოთაც ვსთქვით, იგინი სულ ქართველ კათოლიკენი ყოფილან. ვგონებთ თუმანაშვილები, ოცხელები, ზუბალაშვილები და ზოგიც სხვანი. ერთის მხრით კიდევ შესანიშნი ცნობანი.

ფოთში ქართველ კათოლიკეთ ძველი ვაჭრები შესანიშნავად აკეთებდენ წნელის გოდრებს, კალათებს, სხვა და სხვა ჯინებს, ნიჩბებს, თოხებს, წერაქებს და სხვასაც ასეთებს მრავლად, ყველა ესენი ვაჭრებს 1810 წლის შემდეგიდამ აქეთ იქით გაჰქონდათ და ჰყიდნენ, გოდრები, კალათები და სხვა ამგვარნი ქებული იყო იქ. სხვა და სხვა იარაღი მთავრობასაც უხვად სჭირდებოდა, ამიტომ ამათი საჭიროებაც ამრავლებდა მათს განვითარებით წარმატებას, ზოგნი ამბობენ, რომ ვითომც ყველა ესენი ოსმალეთიდან იყო ფოთში შემოსული და გაფრცვლებულიო, მაგრამ არ გვგონია, რადგანაც ასეთ საჭიროებათა კეთება საქართველოს სხვა კუთხეებში უფრო უკეთ იციან და ნამეტურ აქარა-ლივანაში. უნდა ითქვას, რომ ამ კუთხეში ყველა ხსენებულ საწნავთა ხელობა ერთობ კარგად იცოდნენ და ნამეტურ საცრების კეთება და სხვა ამ გვარ იარაღების გამოიყვანა რაც ქვის ქრისათვის იყო საჭირო. ასე რომ ძველად თუკი არსებობდა ფოთში რამე ხელობა ყოველივე იგი იყო აღდილობრივ, იქაურ ქართველთ წინაპართ გონებიდამ გამონაწყობი, ამის უარს ვერავინ იტყვის. ყოველივე ჩვენია იგი ავია თუ კარგია.

ქართულ მეფეთა დროს უცხო ქვეყნებიდან შემოტანილ საქონელთა იჯარა

უცხო ქვეყნებიდან საქართველოში საქონელი თავისუფლად შემოჰქონდათ. მასზედ არავითარი იჯარა არ იყო. საქონელს მოიტანდა სოვდაგარი და სადმე ქარვასლის თავლებში დააწყობდა. წვრილი ვაჭრები აქედან ყიდულობდნენ საქონელს და თავ-თავიანთვის მიჰქონდათ გასასყიდლად. გამსყიდავი სოვდაგარი ცნობებს ადგენდა თუ ვინ, რომელ ვაჭარმარა საქონელი იყიდდა. ამის გვარსა და სახელს სოვდაგარი თფილისის მელიქს, ან მოურავს გადასცემდა, იგი სცნავდა ყოველივეს დაწვრილებით, მერე წავიღოდა ვაჭარის სავაჭროში და ხარჯს დაადებდა, ვაჭარი იჯარას იხდიდა საქონლის გაყიდვის შემდეგ, ისიც ძრიელ მცირედ. სრულიად უმნიშვნელოს მართალია მაშინ იჯარა კი ყველაფერს ედო, თვით ბურნუთსაცკი, მაგრამ ყველაფერს მცირე გადასახადი აქვდა. ვაჭარი ხარჯს ისე იხდიდა, რომ მით მას არავითარი გაჭირება არ ემცნეოდა.

აბა რა ხარჯი უნდა იყოს და გადასახადი, საზოგადოთ, მაშინ მთელის თფილისის აბანოებს ხარჯად წელიწადში 120 მანათი იყო თურმე, ხან მეტი და ხან ნაკლები. ეს რიცხვი „დასტურლამაშია“-ც მოიხსენება. ვსთქვათ ეს იყო 1720 წლებში, შემდეგკი შეიძლება მეტი ყოფილიყოს, მაგრამ მაინც ისე მეტი არ იქმნებოდა რომ მისი ანუსხვა ღირდეს განცვიფრებით. ამავე წიგნის სიტყვით ღვინოზედაც მცირე ხარჯი იყო და არაუხედ ლიტრაზედ ექვსი შაური. ვინც იჯარით აიღებს ის წლიურად გადაიხდიდა 200 ან 250 მ. მის მეტი სხვა ვერვინ გაჰყიდდა. მერე ამის გამონახადს სხვები გაჰყიდდნენ, რასაკვირველია პატრონისაგან დადგენილ ფასებში.

ბურნუთის და თუთუნის იჯარად წელიწადში 100 მან. იყო გადასახადი. 1796 წ. არაყისა და ღვინის იჯარა მთელს თფილისში 800 მ. გახლდათ. 1798 წლიდან 1000 მ. იყო.

სულ ეს გარემოება იყო რომ ქართველ ვაჭრები უცხოეთში ისე ხშირად დაიარებოდნენ და იქიდან სხვა და სხვა საქონელი შემოჰქონდათ საქართველოში. ესევე გარემოება ახალისებდა მათ. თუმცა ბაზრობიდან და სავაჭროებიდან იხდიდა ყველა ვაჭარი სამეფოსთვის ნავაჭრიდამ რამე ნაწილს, მაგრამ იგი ისე მცირე იყო, ისე უმნიშვნელო, რომ იგი ვაჭარს სრულებით საქმეს არ უფერხებდა. სულ ამის წყალობა იყო, რომ მაშინ საქართველოს ვაჭრებთ გაკოტრება იშვიათი იყო. ამ გვარი საქმენი მაშინ ხშირად არ ხდებოდა. ერთი შელავათი ამ ვაჭართა ისიც გახლდათ, რომ ვაჭრებს ხდებოდათ წელიწადში სახელმწიფო ხარჯათ ექვსი აბაზი და ხელოსნებს 70 კაპ. იმ დროის კვალად ეს არ გახლდათ დიდი ხარჯი, რომ იმას ყველა ვაჭარი და მექარხნე ადვილათ იხდიდა. მექარხნეებზედკი უფრო ცოტა იყო, ნამეტურ მათს ხელოსნებსა და მუშებზედ. სულ ეს პირობები იყო, რომ მაშინ ხალხი ვაჭრობის და ხელოსნობის ასპარზედ არ იყო ეხლანდურად მშვიერი და გულმუცელ დარდით და ბოღმით ავისილი. ასე მცირე იყო მაშინ იჯარა.

გიშრის ხელოვნების ამბავი და საზოგადოთ მძიუთა და ლითონთა.

გიშრის ხელოვნობა საქართველოში ძველადგანვე სჩანს. ამის ხელოვნობა ისეთივე ძველია, როგორც ჩექმის, თერძის, ჭონის და ყაზაზის. ხელოვნობის არსებობა კარგად სჩანს, ხოლო ისკი არ ვიცით, თუ პირველად ამ ხელოვნობას საიდან მიეცა დასაწყისი, განვითარება და აღორძინება. ამ ხელოვნობის აღორძინებას თავის საკუთარი ისტორია აქვს. ოლხინის თქმით *) ბევრს კუთხეს და ერში სხვა და სხვა ხელოვნობა ისე აღორძინებულა და განვითარებულა, რომ იმას სხვათა ტომთა გავლენა ერთობ დიდი ჰქონია. მართალია, რომ ჩვენ, ქართველებს მაგრი დაკეტილი ცხოვრება არ გვქონდა, ჩვენ ადვილათ ვეკედლებობიდ სამეზობლოთ სპართ, ოსმალთ. არაბთ, სომეხთ და ქალდეველთ, მაგრამ ვიტყვით იმასაც რომ იყო დრო და ხანა ჩვენთ შორის განვითარებისა, როცა უცხოთ გავლენა ჩვენზედ მხოლოდ გარეგნობით ხთებოდა, შინაგან საქმეებში ჩვენ ჩვენს ძლიერებას ვიჩენდით.

ასეთია მაგალითებრ ქართველებში ლითონთ ისტორია და მასთან გიშრის ხელოვნობის აღორძინება, ამათვე დაუკავშირებთ ქარვის, მარჯნის, ლალის, ფირუზის, ზურმუხტის და ალმასის. ასეთ ქვათა ხელოვნობა ჩვენში ძველადგანვე სჩანს, ზოგს ქვას თავ-თავის დროს წამლათაც ხმარობდენ, ამის მაგალითია ხვითოს ქვის ხმარება სამკურნალოდ საქართველოში. ყოველს აქ მოხსენებულ ქვათა ოსტატობას და ხმარებას თავის ისტორია მჭიდროთ არის დაკავშირებული არაბთა სახელოვნო გარემოებასთან, სპარსთა, ინდოელთა და სხვათა, ხოლო რაც შეეხება ქვათა შორის მოხსენებულს გიშრის ამბავს და ხელოვნობას ესკინამდვილადი კერძოდ საქართველოშია აღორძინებული და წარმატებას წესილი, ამ წარმატებას ხელს უწყობდა-აღმოსავლეთის ერთა განვითარების ლტოლვა.

თამამათ ვიტყვი, რომ თუ ალმასის, ქარვის, ლალის, ფირუზის, მარჯნის და სხვათა ძვირფას ლითონთ ხელოვნობის და მოპოვების განვითარება ნილოსის კიდეებზედ უნდა ვეძებოთ,

*) წარმატება კაცის გონებისა ტ. II.

ეფრატს, ელადას, არაბისტანს, ასურეთს, ფარსისტანს და ინდოეთს, მათთან ვიტყვი იმისაც რომ გიშრის განვითარების ხელოვნობის ამბავი კი პირდაპირ საქართველოში უნდა დაესდვათ, რადგანაც თვით ამ ქვათა მადანიც ძველადგანვე იქმნა საქართველოში გამოჩენილი და სახელოვნოს წარმატებებს წინ წასული. ამ ხელობას მალე თავის თვალთ საჩინო ასპარეზიც გამოუჩნდა, მასზედ აღმოსჩნდნენ გიშრის ხელოვნობის კარგად მცოდნე ოსტატ ხელოვნები, მათ შექმნეს გიშრის ოსტატური ხელოვნობა. ამის ძიება და ოსტატობის ვითარება უმეტესად იმერეთში წავიდა წინ, სადაც გიშრის ბინათ სადგური ანუ სამშობლო აღგილებიც უხვათ არსებობდა. მოკლეთ უნდა ვსთქვათ, რომ ძველადგანვე გიშრის ხელოვნობის ოსტატობამ და მის განვითარებამ იმერეთში აიღვა ფეხი. გიშრის ხელოვნობა იმერთ საკუთრებას შეადგენს და ამის ხანა იქ უნდა მიახწევდეს ერთობ უძველეს დროს, თითქმის ქრისტეზედ წინედ, მაგრამ ამაზედ ჩვენ არას ვიტყვი, დავასახელებთ მხოლოდ შემდეგ დროს, როცა ქრისტიანობა გავრცელდა საქართველოში, როცა მონასტრების შენება დაიწყო და მასთან ბერ მონაზვნების გამრავლება, ბერ მონაზნთათვის ერთად საჭირო შეიქმნა კრიალოვნების ხმარებაც. ამან უფრო შეუწყო ხელი გიშრის ოსტატობას და მომავალში უფრო წარმატებით მიეცა აღორძინებას. შემდეგ საქმე ისე მოეწყო, რომ ამ ხელოვნობის შესწავლა დიდის ხალისით დაიწყო თვით ქართველთ ბერებმაცა.

ქართველთ ბერების ხელში ამ გიშრის ქვის ქრის ხელობამ უფრო ნაზი თვისება მიიღო, მინამდის თუ ერის კაცნი აკეთებდნენ მხოლოდ გიშრის ჩიბუხებს, თვლებს, სამაჯურებს, კრიალოვნებს, სხვა და სხვა ნაზს ჭურჭელ და საყურადღებოთ სამზერ ნივთებს, მის მოღმა, ბერებმა იწყეს უფრო უკეთ გიშრის კრიალოვნების კეთება, ჯვრების, ოდიკების, სხვა და სხვა საეკლესიო იშვიათთა ნივთთა და ეკლესიაში სახმართა ჭურჭელთა და სხვათ ამ გვარებთა. საქმემ იქამდის მიაღწია,

რომ გიშრისაგან გამოყვანილ ნივთთა დიდის პატივით ეპყრობოდნენ მეფენი, მთავარნი, დიდებულნი, მცირებელნი და საერთოთ ყველანი. არის ცნობები რომ გიშრით აკეთებდნენ თვით გვირგვინებსაც, სამკვეთოებლებს, საინებს, სამარილებს და სხვათაც ამ გვართა მრავალთა, ბევრი რამ ნივთები ჩვენთვის უცნობიც არის.

ყველა ამაებს საქართველოს უხსოვარის დროიდან XVIII საუკუნის გასვლამდე ჰქონდა თავისი პატიოსანი ხანა, ჩენილი რახელოსნო პირობები, ეს პირობები გარემოცული იყო კარგის პატივით და ყოველივე გიშრის ხელობის ოსტატი ერის კაცი იყო თუ ბერი იქებდა და იდიდებდა ყველგან საერთოთ და საზოგადოთ გიშრის ხელობის ოსტატობას თავის საკუთარი რთული თვისებაც ჰქონდა და ამ თვისების გარს კარგი წამხალისებელნი და პატრონიც ჰყვანდნენ. ესენი იყენენ ჩინებულად და კარგად მცოდნე გიშრის ხელოსნობის და მისგან გამონაყვან ნივთთა ვაჭრობის და აღებ-მიმცემნი, რომელთაც საქართველოს გარეშე აღმოსავლეთის ყველა ხალხებშიაც გაჰქონდათ ეს ნივთები და იქ ავრცელებდნენ და ჰყიდდნენ. ამათვე შემოჰქონდათ ძველადგანვე საქართველოში ყველადვირფასი ქვები:

ფიარუხი. საქართველოში სჩანს ძრიელ ძველის დროიდგან.

ქარფა. სჩანს ქრისტეს წინეთ პირველ საუკუნეებამ.

ჯაჯი. სჩანს ძველადგანვე და იგი შემოაქვსთ საქართველოში არაბისტანიდამ.

იაგუნდი. სჩანს ძველადგან და შემოაქვსთ არაბისტანიდამ. იგი მოიხსენება ძველ ქართულ წიგნებშიაც.

მარჯანი. სჩანს ვინ იცის როდიდგან უმეტეს ნაწილ ასეთ ქვებისას ვპოულობთ ძველს საფლავებში, სხვა და სხვა ნივთებში, ხატებში, ბექდებსა და სამაჯურებში ჩასმულთ, რომელთა ხელოსნობაც ეტყობა კარგი შესაფერი თავის დროის ნიჭის წარმატება და.

გოარი, ძვირფასი თვალი, უხსოვარის დროიდგან სჩანს.

დრუნგულის ფიციანი (მარმარილოს ქვა) შესანიშნავად წინ წასული ხელობა ძველადგანვე საქართველოში და ამის ქვეშევე აღორძინდა იმერეთში ქვის მჭრელობა, ქანდაკი და ჩუქურთმა რაც ერთობ მდიდარია ჩვენს ნაშთებში.

შარგლიტი. საქართველოში შემოდის ძველადგანა ელადი-დამა. ბევრი კიდევ სხვა ძვირფასი ქვათა ხელობანი იყო. საქართველოში ძველადგანვე გავრცელებული. მათი ხელოსნობა უმაღლეს წერტილამდე იყო ასული, მისი ავკარგიანობის ცოდნა ისე იყო მოფენილი, რომ ძველად მათ სასარგებლოდ, ძველ ქართველ ბრძენ კაცთაგან სახელოსნოდ სახელმძღვანელო წიგნიცკი დაიწერა, ასეთმა სახელმძღვანელო წიგნებმა ჩვენ დრომდარსაც მოაღწიეს. ასეთი ხელთნაწერი მეც წამიკითხავს, დღეს იგი მოიპოვება „წერა კითხვის სამართველოს სამკითხველოს წიგნთ საცავში“ (ჩუბინაშვილის განყოფილება) მასში აჯარებელი ქვებია მოხსენებული, მათი მოპოების დრო, ადგილნი და ხელოსნობის განვითარება, მერე მათ აღებ-მიცემის დაწყობა.

რაც ჩვენ ზემოთ ქვები მოვთვალეთ, თვით ახდამატიდამ (ალმასი) დაწყობილი ყველა თვალისა და ქვის კრის ოსტატობა და წარმოება ქართველებმა კარვად იცოდნენ. ქართველ ხელოსან ვაჟარ მრეწველნი ამ თვლებისთვის შირად მგზავრობდენ არაბისტანს, სპარსეთს, ინდოეთს, ელადას, რომს, ფინიკიას, ასირიას და სხვა. რაც საქართველოში ნივთები არ იყო, ის ამათ იქიდან შემოჰქონდათ და მით ამკობდენ დიდებულთა ხმალს, ხანჯალს, იარაღს, ქალთა სამკაულთა, მჭეტეთა გვირგვინთ და სამღვდელ-მთვრო მიტრებთა, სამოს და სხვათა ძველის ძველად ამითვე ამშვენებდენ ქართველთ ღმერთთა სახეებს და მათ სამკაულებს.

ისიცკი უნდა ითქვას, რომ ქართველთ შორის ამ ნივთთა ხელობა და აღებ-მიცემა დიდის სიფრთხილით და სინაზით ვრცელდებოდა, მის ხელოსნები დიდათ იქებოდნენ და იდიდებოდნენ, ყველა მოწინავე პირი მათ შესაფერს პატრეს ანიქე-

ბდა, ყველა კაის თვალით უმზერდა, სულ ამის მიზეზით იყო, რომ ძველადგანვე ამ ძვირფას ქვათა ხელოვან ხელოსანთა და აღებ-მიმცემთა თავიანთი ქხელობის მნიშვნელობა ერთი ათად აღამაღლეს და ნამეტურ შინაურ ლითონთა და ქვათა ოსტატობაც უმაღლეს წერტილზედ აიყვანეს, მაგალითებრ.

მაჰმადილას ლურჯი ქვის ფიცარზედ სჭრიდენ მაცხოვრის ტანჯვას, მღვთისმშობლის მიცვალებას, ამაღლებას, ქართველ მეფეთაგან მღვთისადმი გუნდრუკის კმევას. ქრისტეს ისტორიას გარეშე ძველის აღთქმიდამ ადამ და ევას, სამოთხეს, აბრამისაგან ისაკის შეწირვას და ბევრიც სხვათა ასეთებს. ასეთმა ქვებმა ჩვენ დრომდისაც მოაღწიეს. იგი დიდს წარმატებაში იყო წასული. ძეგლებისთვის იგინი ლურჯს და თეთრს ქვებში სჭრიდენ ბევრნაირ ცხოველებს და ხშირად თვით გარდაცვალებულთ პირთაც: გვირგვინოსან ცოლ-ქმართ, მეომარს თავის შვილდ ისრით, მხედარს, მეფეს, დედოფალს თავის სამკაულებით, ქურჯშთა მღვდელ მთავრებს და სხვათაც თავ-თავის შესაფერის ნივთებით.

მაჰმადილას თეთრი ქვის ოსტატობაც ძრიელ წინ წავიდა, იგი იხმარებოდა ყველა ტაძარსა, საკურთხეველსა და ძეგლებზედ, ყველგან ხელოვნურადღვრცელდებოდა მისი განვითარება. ყველა ამ ქვათა და ლითონთა ხელოვნობას და აღებ-მიცემას ქართველ საერო პირთა გახლდა სასულიერო პირნიც მისდევდენ, უფრო მონასტერში ბებრები. ისიცკი უნდა შენიშნოს, რომ ქართველებში უფრო კარგად და ხელოვნურად ასეთ ქვათა ოსტატობა მიდიოდა წინა, რომელთაც ადგილ მდებარეობა, ანუ ძირი, ბინა საქართველოში ჰქონდათ, ქართველთ ხელოვანი ხელოსანი მას საქართველოშივე პოულობდა, უცხოეთში მგზავრობა მას არ უხერხდებოდა. სწორეთ ასეთი იყო საქართველოში გიშრის ხელობის ამბავი. მისი ხელოსნები ძველადგანვე იმოღწეოდნენ მრავლად მოიპოვებოდნენ, რომ იმერეთში ვერ ნახავდით სადმე სოფელს, რომ იქ ამის ხელობის და აღებ-მიცემის მცოდნე არ გენახათ. გიშრის ბი-

ნაც რასაკვირველია აქეთ იყო, აქეთ იყო ამის მშობელი ადგილი. გიშრის ხელობამ თავის განსაკუთრებული ხელოვნურ ხელოსნობის სახე შეიძინა, მის ოსტატ-მწარმოებლად ქართველნი აღმოსჩნდნენ. იმერეთში მრავლად აკეთებდნენ ამის ნივთებს და იგი უცხო ქვეყნებშიაც გაჰქონდათ

სამწუხაროდ, როცაკი ჩვენს ქვეყანას მტერი ევლინებოდა და რამე უბედურობა ხდებოდა, მაშინ ეს გარემოება ქართველთ ხელოსნობაზედაც დიდათ მოქმედებდა, ხანდისხან რომელიმე რთული ხელობა ძირიან ფერსვიანათ ეცემოდა, მის მცოდნეთა რიცხვი აქა იქ უმნიშვნელოდ იფარებოდა, გაივლიდა ხანი, ყოველივე დაწყნარდებოდა და რთულ ხელოსნობის და აღებ-მიცემის საქმეც კვალად დაიწყებდა წარმატებას, მაგრამ ეს იქმნებოდა დროებით, გაბრწყინვებულს რაკიდევ მოევლინებოდა დაგეშილი მტერი, მის მოსვლით უპირველესად სულ ნაზს და რთულს კარგს თვალით საჩენს ნივთებს, ხელობას და აღებ-მიცემას ევლებოდა ლახვრად, მას აუძღურებდა და ესობოდა გარს უსასტიკესად, ეს ასეც არის შენიშნული და ყოველი მტრის მოვლენა უფრო რთულს სახელოსნო, თუ საგანგებო ხელოვნურს ნაკეთ ნივთებს ევლინებოდა, მტერი უფრო ასეთ ასეთ ნივთებს ეტანებოდა, მას ელტოდა, იტაცავდა, ანგრევდა, აქცევდა, ყოველივე თან მიჰქონდა, ყოველივე საგანგებოდ მოწყობილ მეცნიერულად ნაკეთებნი მტრის უმეცრების წერაქვას ქვეშ ილახებოდა, ჰქრებოდა. ამას მეტად დიდი ისტორია აქვს. ეს ისტორია ყველასთვის ცხადი უნდა იყოს.

რაც ჩვენ ქვები დავასახელეთ, ყველა ამ ქვებს ქართველობაში ჰყვანდნენ პირველად მომპოვებელნი ოსტატ ხელოსნები, მერე ხელოვნურად მკეთებელნი და უკანასკნელ ნაკეთის შესაფერის ფასის განმსაზღვრელნი და აღებ-მიმცემნი, ანუ ვაჭარნი. ამისთვის მათში ყველას აქვდა სახელოსნო და სააღებ-მიცემო ბინა, სადაც ხალხი მიდიოდა სავაჭროდ, იქვე იცოდნენ შაგირდების ყოლაც როგორც ხელოსნობისთვის,

ისევე აღებ-მიცემისთვის, ყოველთვის საქართველოდამ უცხოეთში თუ მიდიოდა ამ საქმეთა ვინმე მწარმოებელი, იგი აღებ-მიცემაში და მრეწველობაში განთქმული უნდა ყოფილიყოს, უამისოდ იგი ვერას გახდებოდა, ასეთ კაცთა თავიანთ ნაკეთ ნაგებ საქმენი ერთობ ხშირად გაჰქონდათ კონსტანტინეპოლს, სპარსეთის სხვა და სხვა ქალაქებში და თვით ინდოეთშიაც კი დღესაც ხშირად შეხვდებით ხოლმე უძველეს დროის ძვირფასად ნაკეთ ქვათა, სადაც ქართველ ხელოვან ოსტატ მრეწველის სამოწმოდ გამკეთებლის რამე ნიშანი სჩანს, რასაკვირველია ქართული ასო და ან სხვა რამ ქართველობის მომასწავებელი ნიშანი. ასეთი მნიშვნელოვანია ხსენებულ ქვათა წარსული და მისი ისტორია, ასეთი ფაქიზი და თვალთ საჩინოა, მაგრამ დღესკი მათ არსებობის მომდევარო ქართველობაში აღარაფერი არსებობს. ასეთ ნაზის ქვათა ხელობაკი არა და უბრალო ქვის მჭრელებიცკი აღარ მოიპოვებიან ქართველებში. დღეს თუ ვისმეს ნახავთ ამის ხელობაზე, ის უსათუოდ ბერძენი იქმნება. იშვიათად რომ თქვენ დღეს თუნდ ასეთ მდარე ტლანქ ქვათა მჭრელებში შეხვდეთ ქართველ კაცს, იქმნება შემდეგში ეს ასე არ იქმნეს, ქართველებიც გაჩნდნ კვალად, დღესკი ეს ასეა და ქართველთან ერთად დაუძღურებუღია და დაცემუღია თვით ხელოვნურათ კეთების ოსტატობა და კარგად წარმოების მრეწველთა საქმე საერთოდ. ამ დაცემუღებას ქართველი მაძიებელი ყველგან ადვილად შენიშნავს, თუ მასკი ამის შეგნება და ცნობის სურვილი ექმნება.

XVIII საუკუნეში და ნამეტურ სოლომონ იმერთა პირველის მეფის დროს, ქუთაისში, ვაჭრობის და ხელოსნობის ასპარეზედ, უკვე რამდენიმე სახელოსნო და სამრეწველო არსებოდა გიშრის მწარმოებელთა. მათი ცალკე ბაზარივით უბანიც არსებობდა და ამ ხელობის კარგი ოსტატი კაციც კარგადაც განითქმოდა. ამათ გარემოებას ასულდგმულებდა ისიც რომ გიშრის მთა ტყიბულისაკენ ახლო იყო. გიშრის მთები იმერთში ძველად ბევრს ალაგას ყოფილა, ზოგ ალაგას დაღეულა,

მოსპობილა, ზოგ ალაგას იქმნება კიდევაც არის, მაგრამ მისი არსებობა არავინ იცის, გიშრის არსებობის ძარღვთან რთული კავშირი უნდა ჰქონდეს ახლო ნათესაობა ტყიბულის ნახშირს და შავ-ქვას. გიშერი მე ამ ქვათა ანახად ნაღებათ მიმაჩნია. გიშრის მთის მესაკუთრება ძველად არ იყო მაინცა და მაინც სასტიკის პირობებით გარემოცული. იგი საკუთრება იყო იმერეთის მეფის საგვარეულოს და გელათის ტაძრის და სხვათა, მუშაკნი, ოსტატნი და გამსყიდავნი ხარკათ მცირე რამეს უხდიდენ. გიშრის ქვის მტვრევასაცკი თავის ოსტატობა ჰქონია, ამ ოსტატობას შესწავლა უნდოდა თურმე, თორემ ისე ვერავინ რას მოახერხებდა.

ხსენებულს საუკუნეში, გიშრის საქმემ მალალს წერტილამდე აიწია. გიშრის ნივთებს ხმარობდენ მღვდელნი, ბერნი, ქალები და კაცები. დიდი გასავალი ჰქონდა არა მარტო იმერეთში, არამედ მთელს ქართლსა და კახეთშიც. მთელს საქართველოში გიშერი მიღებული იყო და შრავალ ალაგას საჭირო და მასთან სასარგებლო მიჩნევათაც ჰქონდათ. გიშრიდგან გამოყვანილ ნივთებთა გატანა საქართველოდამ ევროპაშიაცკი დაიწყეს, მაგალითებრ იტალიას, საბერძნეთს, რუსეთს, ოსმალეთს და სპარსეთსაც. უცხო ქვეყნებში ამის ვაჭრობა მის შემდეგ უფრო გავრცელდა, როცა ქუთაისში ახალციხელ ქართველ კათოლიკეთა იწყეს გადასახლება და ქუთაისში საცხოვრებლად ფეხის მოკიდება, ვაჭრობა და მისი წარმატების მომართვა. ახალციხელ ქართველ კათოლიკ ვაჭრებმა ქუთაისში გიშრის საქმე და ვაჭრობა ერთი ათად წინ წასწიეს, ქუთათურ ურიებს ამათ ერთობ გაუსწრეს წინ როგორც ვაჭრობით ისევე სხვაფრივათაცა, ებრაულთა კარგად აჯობეს, უამისობა არც შეიძლებოდა.

გიშრის ხელოვნობას და აღებ-მიცემას ქუთათურ ებრაელთა ოსტატნიც მისდევდენ. ებრაელნი ქუთაისში ვაჭრობის მხრით ცნობილნი იყვნენ ყველაფერში, ესენი ვაჭრობისთვის ქუთაისიდან ოსმალეთსაც მგზავრობდენ მაგრამ ყოველივე მა გ

იყო წერილმანი, იგინი ქუთაისში ყოველი მხრით იოლად მიდიოდნენ, ვაჭრობა მათ ხელში არ იყო კარგად გაფართოებული, რაც იყო, იმასაც არავინ რა წუნს სდებდა, ვაჭრობას და აღებ-მიცემასკი იქ კაი მოთხოვნილება ჰქონდა. ამ მოთხოვნილებას ურიებიკი ვერ ასრულებდენ, ეს ამბები ახალციხელ კათოლიკებმა კარგად იცოდნენ, და ამიტომ 1710 წლიდამ ახალციხელთ ვაჭრებმა ქუთაისში იწყეს გარდასახლება და აღებ მიცემის დაწყობა. მართლაცა და ამათ აქ საქმე ჩინებულად წაუვიდათ. ამათ აქ თავი ასახელეს ვაჭრობის შნოთი, ასეთმა შნომ იგინი იმერეთის მეფესაც დაუახლოვა, მეფე და მთავარნი მათ უფრო პატივს აძლევდენ, პატივს იმის მხრითაც, რომ ახალციხელ ქართველ კათოლიკე ვაჭარნი ოსმალის ქვეშევრდოვნი იყვნენ და მეფენი და მთავარნი ოსმალეთის მთავრობასაც ხომ კარგად აძლევდენ პატივს, როგორც მოსამზღვრე სახელმწიფოსი თავაზი ჰქონდათ. ეს გარემოებაც საკვირველია რომ ახალციხელ ქართველ კათოლიკეთა ვაჭრებს დიდს პატივს აგებდა და იგინი იქ უფრო ხალისით ეძლეოდნენ ცხოვრებას. სწორედ ამ დროის ერთს მხნე ვაჭარ პირად ირიცხება შეძლებულ ჯავახელ ქართველ კათოლიკეთა ძველი ვაჭარ მრეწველი ვინმე ჩილაშვილი.

ჩილაშვილები ახალციხელნი არიან, ქართველ კათოლიკენი, ძველადგანვე გადასულები ახალციხეს. ამათ წინაპარნი კი ადრე თავდგირიძენი ყოფილან, ერთ ამათგანში რომელიც გაფრანგებულა, შემდეგ დროს, ყვაილი გასჩენია და მისმეოხებით დაჩენჩილა სახით და მერმე მის გამო სწოდებია გვარადაც ჩილაშვილი. ე. ი. დაჩენჩილის შვილია ახალციხის კათოლიკებმა ასე იციან, იქ გვარები ყველას მონათლული აქვს და საოცრათ გადაკეთებული. ასეა მათი ჩვეულება, ჩილაშვილები რომ თავდგირიძეების მონათესავენი არიან, ამას ფიქრი არ უნდა, ეს ყველასთვის ცხადია, რადგანაც თავდგირიძეების უმეტესი ნაწილი ერთ დროს გათათრებულიც იქმნენ და იმავე დროს, ზოგ მათგანი კათოლიკობასაც დაუკავშირდენ,

ასე რომ ძველად კათოლიკეთ სარწმუნოებაში თავდგირიძეთა გვარის წევრთ რამდენსამე კომლს ვნახავდით. დღეს კი მათში აღარავან სჩანს, ესმთა ვითარების მეოხება ოსპალეთის ქალაქებში აქეთ იქით გადიხვეწნენ. საქართველოში დღეს ჩილაშვილებს შთაჟომავლნი მცირედ არიან.

ერთ ჩილაშვილმა სტეფანემ მაშინათვე განითქვა სახელი ქუთაისში. ამან კერძოდ და კარგად დაიწყო თვით გიშრის ვაჭრობაცა. სტეფანე ჩილაშვილი **XVIII** საუკუნის პირია, მომსწრე დიდის აღსავსეობით საქართველოს მეფობის და ნამეტურ იმერთა მეფეთა გამგეობის და სხვა ბატონიშვილთა და მთავართა საქმეების მის დროს ქუთაისში ქართველ კათოლიკეთა ვაჭრები კარგად სახელოვნებდენ. სახელოვნებდა თვით სტეფანეც. სტეფანეს შემდეგ, მის საქმეთა ასპარეზედ დიდის ცნობათა მოყვარეობით აღმოსჩნდა მისი ძე ანტონ სტეფანეს ძე ჩილაშვილი. ანტონიკი **XIX** საუკუნის პირველ წლებშია დაბადებული და 1860 წ. კვდება 60 წლისა. აქედამაც ცხადათ სჩანს როგორც ანტონის დაბადების წელთ აღრიცხვის დრო, ისევე ისიც რომ მისი მამა დოსტოლრივ **XVIII** საუკუნის პირი უნდა იყოს გიშრის ხელოვნობის ასპარეზედ რაც სტეფანე ყოფილა და რაც ამას ჰქონია შნოდ, იგივე ყოფილა და გამოსულა მისი შვილი ანტონიც.

ანტონ ჩილაშვილის თავის დროის კვალად მეტად ნიჭიერი შნო გამოუჩენია გიშრის ხელობის საქმესა და აღებ-მიცემაში. მას მოუწყვია გიშრის ხელოვნობის საქმე და ოსტატობა უფრო კარგის პირობებით, უფრო კაის სახელოვნოს წარმატებით. ანტონისავე ძმა ყოფილა თომა ჩილაშვილი. თომა უფროსი ყოფილა და მათ ჰყოლიათ კიდევ ერთი ძმა ჰავლე. ყველა ესენი მამის სიკვდილის შემდეგ, თომას შეუჩვევია ვაჭრობისათვის. ისიც არის სათქმელი, რომ პირველად ეს ძმანი ქუთაისში სხვა საქონლითაც ვაჭრობდენ, მერეკი კერძოთ გიშრის საქმიანობას და ხელობას მოჰკიდეს ხელი, თომა უფროსი ძმა ყოფილა და მას ძმების გამოწუ-

რთენაში კაი ოსტატობა და შნოც გამოუჩენია. უმეტესად თომასაგან ანტონი გამოწურთუნლა და მიტომ შემდეგში ანტონი მარტოდ გიშრის ხელოვნობის გვერდით არ დარჩენილა, სხვაც შეუსწავლია რამ და მომავალში სხვა საქმეთა ცოდნითაც აღმოჩენილა შეძლებულ მწარმოებელათაც. გიშრის კეთების და გაყიდვის საქმეს ამან უფრო უკეთესი ნიადაგი შეუმზადა, ოსტატობას დიდი სიფაქიზე და სისუფთავე გამოუძებნა, ხელოვნობას კარგად განვითარება და მასთანვე გასაღებასაც უფრო კაი ბაზარი მოუპოვა.

ამისავე მოხერხებით მოეწყო ის გარემოება, რომ პირველად მან დაიწყო ეკლარის ქვის მტვრევა და მისი ოსტატობის განვითარება. შემდეგს დროში ამ ქვის მტვრევა მთავრობისაგან მან ბაჟით აიღო, თვითაწარმოებდა ქვათა მტვრევის საქმეს, მაგრამ არც ამით შეჩერდა იგი, მარტოდ თავის გარემო არ შეიკუნჩხა, არამედ ეკლარის ქვის მტვრევა ბაჟით სხვათაც დაუწყო ძლევა, მისგან სხვებიც იღებდენ ეკლარის ქვის ტეხას და ქრას ბაჟით, იგინი აღსრულებდნენ ყოველივეს წესიერად, იგი ისეთი მოხერხებული კაცი ყოფილა თავის გამჭრიახობით, რომ მუშაკობას გარდა მემადნობის პატივისცემაც დიდი ჰქონია, ნამეტურ მის ძიებისა. სხვათა შორის გიშრის ადგილის დასაწყისი ამას თავის შრომითაც უპოვნია ბერეკაშვილებში. აქ ნაპოვნ გიშრის ადგილმა წარმოებაც დაიწყო და შემდეგ ბერეკაშვილებში კაი მნიშვნელობაც იქონია, ამ საქმემ იგინიც ფეხზედ დააყენა. როგორც ძველად, ისევე ამ ანტონ ხილაშვილის დროსაც გიშრის ხელობას და აღებ-მიცემას კაი ბაზარი ჰქონდა, კაი გასავალი. როგორც ზემოდ ვსთქვით, გიშერი გაჰქონდათ აზიურ ქალაქებს გარდა ევროპას-იტალიას და სხვაგანაც, ნამეტურ რუსეთს.

გიშრის საქმიანობის და სხვათა საქმეთა ტრფობით ანტონ ხილაშვილი სტამბოლშიაც ხშირდ დადიოდა, გიშრის გარდა იგი მატყლსა და ბამბის წარმოების საქმესაც უხვათ მისდევდა და ყოველს ალაგას და ყოველ საქმეში კარგს მოხერხე-

ბულს შნოს და ნიქს იჩენდა. ბამბა, მატყლი და სხვანი სტამბოლშიაც მრავლად მიჰქონდა. იქიდაჲც სხვა და სხვა საქონელი უხვად შემოჰქონდა. ბამბასა და მატყლს მაშინ ყველგან დიდი გასავალი ჰქონდა, რადგანაც საქართველოში, ქართველთ შორის, ფეიქრები თითქმის ყველა სოფელში სცხოვრობდენ და ყველასთვის საერთოდ ფეიქრები ქსოვდენ ყველა საქირო ნართს. ამიტომ ბამბისა და მატყლის წარმოებასაც ახალ დროში კაი ნიადაგი და მსვლელობა ჰქონდა, ამ მრეწველთა და ვაჭართა წყალობით ვიტყვი, რომ მატყლის და ბამბის საქმეთა გარეშე პირველად ამან განაფითარა გიშრის საქმე, ასევე ეკლარის ქვის წარმოება. ამის უფლება და წარმოება მის სიკვდილის დღემდე დაშთა. ამ საქმეთა ცოდნით იგი პირველი იყო. უნდა ითქვას, რომ მის დროს, გიშრის მთები აქა იქ კიდევ მოიპოვებოდენ, მაშინ ეს ქვა და მისგან ნატეხ ნათალი ნივთები საბერძნეთში გემებით გაჰქონდათ. დღეისთვისკი იგი აღარ არსებობს, თითქმის მოისპო, თუ ვაქრა გიშრის მთები, მოისპო მასთან შეუმჩნეველად მისი განვითარებული ხელოსნობა და მოისპო ხელოსანთა რიცხვიც. მოისპენ თვით მის აღებ-მიმცემთა პირნიც. დღეს იქმნება მრავალთათვის ეს საოცნებოთაცკი დაშთეს, ქართველებში ამ ხელობის ბევრმა აღარა იცისრა, მაგრამ უნდა ითქვას პირნათლად რომ მას მეტად დიდი კარგი ისტორია აქვს. ესეა ყოველივე, ცვალებადი, სოფელი მეტად შავი და ბნელია, დღეს აღარ არის ის, რაც ის იქნება გუშინწინ დიდის დიდებით ბრწყინავდა.

როგორც წესი და რიგი აქვსთ ქართველ კათოლიკებს, ანტონ ჩილაშვილი მარტოდ თავის ვაჭრობის და ხელოსნობის გარშემო არ დარჩენილა, იგი უხვი ყოფილა ყველა საქმეში და პურ-მარილში. მისი წყალობით დამთავრებულა ქუთაისის კათოლიკეთა ეკლესიის შენობა, მას გაუღია მასხედ ეკლარის ქვა უფასოდ. აშენების შემდეგ ნატვრა დაგვირგვინებია და პირველად ამის გვამი შეუტანიათ ახალ ეკლესიაში

წესის ასაგებათ, ამ ეკლესიას გარდა მასვე დიდი დახმარება აღმოუჩენია ქუთაისის ებრაელთა სალოცავების შენებისათვის და ეკლარის ქვა შენებისათვის მუქათათ უძლევია, ესეც კაი შემწეობა ყოფილა მისგან, სხვაც ბევრი ასეთი რამ უქმნია. გარდა ამისი თავის დროის კვალად ყოფილა კარგი მეპურ-მარილე, კაი თვისების, ძმათა და მეგობართა მოყვარე, ყველგან და ყოველთვის სიყვარულის და სათნოების მფენელი. ამის ღირსებით იგი ისე ყოფილა ჩენილი, რომ მას მეტად ხშირად ირჩევდნენ შუა კაცათ, შუა კაცობაში ეს იჩენდა თურმე მეტად მშვიდობიან მხარეს. კაცთ მოყვარეობის სათნოებას და მშვიდობას, ყველა სადავო საქმე, საშფოთო, სამტრო და საბოროტო სულ მშვიდობით თავდებოდა. ამას ისეთი ხმა და ძალა ჰქონდა რომ მის გარდაწყვეტილებაზედ ვერავინ რას იტყოდა, ხმასაც ვერვინ ამოიღებდა. იგი ყოფილა მშვიდობა კაცთა შორის და მალამო ყველაფერის. დღეს ამის შთამომავალთაგანია ქუთაისის კარგად ცნობილი მენაბდე და მეშალე, ვაჭარი, იყანე ანტონის ძე ჩილაშვილი. სხვა რამ მემკვიდრეობით გარდმოსაცემი მას არა დაშთენია რა, კარგის შესამცნევის წარსულის სამოწმოდ და მომთხრობლად მართოდ ეს ერთად ერთი კაცია დაშთენილი თავის აღებ-მიცემით. ეხლა აქ ჩვენ უნდა ვსთქვათ შემდეგი: ქართველებში გაქრა შემდეგ საქმეთა მიმდევრობა.

გიშრას ხელოვნობა და აღებ-მიცემა მოისპო. დღეს აღარაფერია ჩვენში. თვითქოს ამის აღარცკი არსებობს რამე, ვითომც არცკი ვოფილა ამის განვითარება და წარმოება ოდესმე,

აღმასის (ანდამატი) ხელობა და ხელოვნურად წარმოებაც მოისპო და გაქრა.

მარჯნის მოჭრა და ოსტატობაც ამოვარდა.

ფირუზის ძებნის ოსტატობა და წარმოებაც მოისპო.

იაგუნდის ოსტატობაც მოისპო, დღეს აღარავინ რა იცის.

ჯაღის ოსტატობა და ხელოვნობაც მოისპო და გაქრა უჩინრად.

ზუკმუხტის ოსტატობაც ჩაბარდა სამარეს.

ქაჩვის ხელოვნობაც ძველადგან ჩვენში კარგად იყო-გავრცელებული, დღესკი მისი ხსენებაც აღარ არის.

მარკაჯიტის ხომ აღარა ვიცით რა. ყოველივე გაქრა.

ესენიც კმარა. მარმარილოს ქვებს, ანუ დრუნგულის ფიცართ გვართა და სხვებს აღარ ვახსენებთ. მოკლეთ ვიტყვით, რომ ძველად ამ ძვირფას ქვათა ხელოვნები და მწარმოებელნი საქართველოს გარეშე მუშაკობდენ და ვაჭრობდენ ინდოეთს, ასურასტანს, ბიზანტიას, სპარსეთს, ოსმალეთს, ავღანისტანს, ზუხარას, არაბისტანს და სხვაგანაც. ხსენებულ ქვეყნებიდამ საქართველოში შემოჰქონდათ მრავალნაირად დაფასებული ძვირფასი ქვები, აქ აწარმოებდენ მის ხელოვნობის საქმეს. ქართველთ ვაჭართა და ხელოვნებმა არამც თუ მარტოდ ამ ნივთთა ვაჭრობა იცოდენ, არამედ როგორც ზემოთ ვსთქვით, ყველა ძვირფას ქვათა პირველ საბინადრო ადგილებიკვი იცოდნენ, სადაც მიდიოდენ, სიშორეს არ უშინდებოდენ, იქ ამ ნივთებს იძენდენ, საქართველოში შემოჰქონდათ, თფილისში მათგან ამისთვის გავრცელებული და გაჩაღებული იყო სახელოვნოები და სავაჭროებიც, რაც ყველგან თვალით საჩინოდ არსებობდა და სახელოვნებდა.

დღესკი, ქართველებმა ყველა ამ ნივთთა ოსტატობის და ხელოვნობის აღარაფერი იციან, აქ ყოველივე სასტიკათ ნატამალობს. ყოველივე დაეცა, მოისპო უჩუმრად და უჩინრად. ძველად ამ ხელობათა ხელოვნები სულ დარბაისელ მოქალაქე პირებთაგან შესდგებოდა, ყველა ეს ხელობა დაკვირვებულ და საქმის შემცნებულ პირთა რიცხვს ითხოვდა. XIX საუკუნის რიცხვების შემდეგიდამ ამ ხელოვნობის ოსტატთა რიცხვიც ისე გაქრა, რომ დღეს მათი ხსენებაც აღარ დარჩა. დაეცა და მოისპო სრულიად ხელოვნობაც და ხელოვნებიც.

კოკჩაშვილების შრომა „წამაღხანის“ ასპარეზედ და პეტრე-პავლე
კოკჩაშვილი (იგივე ქაქჩაშვილი) ქ. ქუთაის.

ქუთაისის წარმატებასა და აღორძინებასთან მჭიდროთ-
არის დაკავშირებული რამდენიმე ქართველ კათოლიკე ვაჭართ
ცხოვრება და აღებ-ჩიციმა და ერთი ამათგანია პეტრე-პავლე
ივანეს ძე კოკჩაშვილი. რომელიც დაიბადა 1832 წ. ქ. ქუ-
თაისს. ამათ წინაპართა კათოლიკის სარწმუნოებასთან დაკავ-
შირება ეკუთვნის XVIII საუკ. დამდეგს. პეტრე-პავლე ივანეს
ძემ სწავლა ქუთაისის კათოლიკე პატრებთან მიეღო და შემ-
დგომ დიდათ განვითარდა საექიმო, სააფთიექო და სავაჭრო
ასპარეზედაც.

ვაჭრობის წარმატებით განმხნევებულმა ევროპაში მგზავ-
რობაც დაიწყო. იგი ამით უფრო დაწინაურდა. მისის ენერგი-
ულის შრომით ქუთაისში გაიხსნა პირველათ აფთიექი 1860
წლებს. ეს დიდი სამახსოვრო საქმეა ქართველის კაცისაგან.
მის მერე სააფთიექო მაღაზია, მის მერე სამაგალითოდ მოხე-
რხებულნი სუნოვან სასმელს წყალის ქარხანა, რომელიც მარ-
თლაცა და სამაგალითო იყო და არის კიდევაც მთელს მხარეში.
ამ პირთან იმყოფებოდა და ვითარდებოდა ჩვენი კარგი მამუ-
ლისშვილი მიტროფანე ლალიძე, რომელმაც ერთ დროს ქუ-
თაისში, ქართულ ენაზედ საუკეთესო წიგნებიც ბეჭდა და რომ-
ელიც მკაცრი თანამხედველ მგზავრია ქართველ ერის გამღვი-
ძებულ ცხოვრების. დღეს, ამ პირს ქ. ქუთაისში აქვს სუნოვან
წყალთა სასმელების ქარხანა და ის რაც პეტრე-პავლეს გვერდით
შეისწავლა, იგი დღეს თავისთვის განიყენა.

სავაჭრო და სამრეწველო ასპარეზედ პეტრე პავლე ივანეს-
ძეს ბევრი რამ სამსახური მიუძღვის და უნდა ითქვას, რომ
ამ სამსახურს იმერთა შორის ვაჭრობის აღორძინებაზედაც კარ-
გი აზრდილი უნდა აქვდეს დატოვებული, ამას ფიცი არ უნ-
და, რადგანაც პეტრე ივანეს ძე წინა დროდამ, ქუთაისში მა-

ნუფაკტურნი საქონლის ვაჭრობასაც მისდევდა. ამის სავაჭრო ასპარეზებად აქვს შესამჩნევი შრომა დატოვებული და გარდა ამის საყურადღებოა მითაც, რომ იგი იმავ თავიდგანვე იმერეთიდგან სამზღვარ გარედ ბამბასაც გზავნიდა, ესეც რასაკვირველია სამაგალითო საქმეა. ამას გარდა სხვა და სხვა მასალა და საქონელიც ხშირად უგზავნია და ანუ უკედ რომ ვსთქვათ გაუტან — გამოუტანია ხოლმე. პეტრე-პავლე ასე და ამ გვარად, თავის ქვეყანაში, თავის თანმემამულეთ წინაშე სამაგალითო საქმეების კეთებით დაბერდა. დღეს იგი ხანში შესული გახლავსთ და სახლობის პატრონია. ჰყავს შვილები, ვაჟები: ლევანი, ივანე, ზაქარია-პრავიზორები. მეოთხე ვაჟი ვასილი, გამომძიებელია. მამის მსგავსად, მისმა შვილებმაც 15 წლის წინეთ ქუთაისში გახსნეს სააფთიექო ნივთების მაღაზია. შვილებიც მამისაგან არჩეულს ენერგიულს გზას ადგნენ და მათგან მიერ გახსნილი სააფთიექო მაღაზია ქუთაისში ითვლება ერთს საუკეთესო სუფთა მაღაზიად. აფხაზეთიდან და სხვა კუთხეებიდგამ დაწყობილი ამ მაღაზიას აპყრობენ დიდს ყურადღებას, რადგანაც იგი მოწყობილია სანაქებოდ და კარგად. ამის მხრითაც საქებია როგორც პეტრე ივანის ძე ისევე მისი ენერგიით სავსე შვილები, რომელნიც თავიანთ საქმის ასპარეზედ კარგს, სპეციალისტ პროვიზორებათ უნდა ჩაითვალონ.

ისიცკი უნდა მოვიხსენოთ, რომ ასეთ ასპარეზედ, სააფთიექო მაღაზიის გახსნა ქართველის კაცისაგან პირველი მაგალითია. ისიც ისეთის ფართო მაღაზიის როგორიც ამათ აქვს დღეს ქ. ქუთაისი გახსნილი. მისი არსებობა დამაკმაყოფილებელია საქიროების და გვარად. ქუთაისში კათოლიკობა ყოველთვის გულს მოდგინედ მისდევდა მკურნალობის და წამალხანების საქმეს. ამათ ამის მიმდევრობა თვით მეფეების დროსვე აქვდათ და სწორედ ამის მაგალითია დღეს კოკოჩაშვილების აღებ-მიცემის საქმე სააფთიექო ასპარეზედ იმერეთის ერის წინაშე ქ. ქუთაისი.

სოლომონ მეფის დროის გამოჩენილი ვაჭრები ქუთაისს-და მათი გვარის შვილნი შემდეგ დროს.

ზანზღი-კონო. თავის დროის კვალად გამოჩენილი ვაჭარი ქ. ქუთაისს. ცნობილი მეფე სოლომონ მეორის დროს და კარგად მომსწრე რუსთა გამგეობისაც. შეძლებული პირი, მრავალ ნაირის საქონელით მოვაჭრე, ძველად ახალციხელი, ქართველ კათოლიკე. შემდგომ ამ კონოს სიკვდილის კარგის აღებ-მიცემით სახელი განითქვა ამის შვილმა თომამ. საქონელი მათ შემოჰქონდათ ოსმალეთის ქალაქებიდამ. ნამეტურ სტამბოლიდამ, უკანასკნელ დროს რუსეთიდამ დაიწყეს შემოტანა. ამათ აღებ-მიცემამ ბევრს იმერთა შვილებს ასწავლა ვაჭრობის მიხვედრა.

კოსტანაშვილები (კოტე) ძველნი ვაჭარნი და გამოჩენილნი სხვა და სხვა საქირო საქონლის შემოტანით და ქუთაისში კარგი მაღაზიების დახსნით. თავის დროს ამათაც წაახალისეს იმერთა ბავშვები ვაჭრობის შესათვისებლად. ვაჭრობა ამათი ფართო ყოფილა თავის დროს და მნიშვნელოვანიც მრავალ ნაირის მხრით. დღეს ამათის ძველის აღებ-მიცემის არავინ აღარაფერი იცის. თვითოეული ეს ვაჭარნი ერთი მეორისაგან განსხვაოდენ მით, რომ რასაც ერთი ჰყიდდა საქონელს და მის ვაჭრობას ავითარებდა, იმას მეორენი არ ელტოდენ და პირველს სავაჭრო საქმეს არ უყურებდენ.

ივანე ისრაელიძე. მომსწრე იმერეთის ძველი დროის და თავის დროს ცნობილი კარგი აღებ-მიცემის კაცი და სხვა ქვეყნებშიაც შავალი ვაჭრობის მხრით.

ჯიმშერაძეები. სახელოვანთქმულნი ვაჭრები ქუთაისს, ესენი მესხები არიან, ძველადვე დაკავშირებულნი კათოლიკობა-

სთან. ჯიმშერიშვილები ძველად თვით თავად-აზნაურნიც იყვნენ და სცხოვრობდნენ მთელ საქართველოში მრავლად. სახელი განითქვეს ვაჭრობით სტამბოლს, ქუთაისს, თფილისს და სხვაგანაც. ესენი მოხსენებულ არიან თფილისის კათოლიკეთ ეკლესიის კონდაკებში. ამათ წევრთ XVIII საუკ. თფილისშიაც უცხოვრიათ.

აზნაურთა ვეკბა. ძველადგანვე განთქმული გვარია. მესხები არიან, კათოლიკობასთან ძველადგანვე დაკავშირებულნი. ახალციხიძამ ქუთაისს გადასახლებულნი. მერე თფილისს აღებ-მიცემის ასპარეზედ სჩანან თვით ჩვენი მეფეების დროიდგან. უკანასკნელ განითქვეს სახელი მეათუთუნობით. ვაჭრობა აქვანდათ სტამბოლს, ტრაპიზონს, ქუთაისს, ბათუმს, თფილისს და სხვაგანაც. დღესაც ითვლებიან წარჩინებულ ვაჭრებათ და ცნობილ პირად. სამწუხაროდ ამ ძველი გვარის შესახებ და ნამეტურ მათ წევრთა აღეი-მიცემაზედ ძველის კონდაკებიდამ ბევრი ვერაფერი შევკრიბე.

თუმანაშვილები. ქუთაისში, სოლომონ მეფის დროს თავადის-შვილებს გარდაი ყვნენ აზნაურ და მოქალაქე თუმანაშვილებიც. ვაჭრებში, თავიანთ დროს გამოჩენილი როგორც სტეფანე და სხვანი. ამათგან ვაჭრობის ასპარეზედ სჩანან მიხეილ თუმანი-შვილი 1825 წ. პაპუნა თუმანაშვილი, არუთინა თუმანაშვი-ლი 1830 წ. და მრავალაც სხვანი. თუმანაშვილების ვაჭრობა იმერეთიდგან აქვანდათ ოსმალეთს, რუსეთს და სამზღვარ გა-რეთაც. როგორც სტეფანეს, რომელმაც პირველად განავრცო იმერეთში აბრეშუმის ქიის თესლი და სხვაც ბევრი რამ. ესაა მხოლოდ თავადის შვილი. ამის შთამომავალნი დღესაც სცხო-ვრებენ ქუთაისს. ამ სტეფანე თუმანიშვილის აღებ-მიცემის ისტორია მეტად მდიდარია, ხოლო ცნობები კი აღარ არის.

ნემსაძე. ძველადგანვე დაკავშირებულნი კათოლიკობასთან, მერე სააკაშვილად-სააკოვად წოდებულნი, რადგანაც მათს მამას სახელად სააკა რქმევია. მერე სააკაშვილად გახდნენ სომეხ კათოლიკეთა მღვდლებთაგან. ამ სააკოვებს გორის სა-

აკადემებთან არაფერი ნათესაობა აქვსთ. გორის სააკადემები მერე სომხის კათოლიკე ტიბინკონზე მღვარ მღვდელთაგან ტერ სააკოვებათ იქმნენ გადაკეთებულნი. ნემსაძეებს იმერთა მეფის დროს კაი ვაჭრობა ეკავათ და შესამჩნევად აწარმოებდენ თვის სავაჭრო საქმეებს.

ენდრონიკაშვილები. ქუთაისში მეფეების დროსვე მოსულნი და გამოჩენილი ვაჭარნი. მრავლად სახლობდენ ქუთაისს, ერთი ამათგანი ვაჭარი იაკობი მიიცვა. 1824 წ. ქუთაისს. ენდრონიკაშვილებს და სოლოხავას ვაჭრობა ლეპციგშიაც აქვდათ, თავიანთ დროს, ამათ ქუთაისში დიდი ალებ-მიცემა ეკავათ. მეფეთა და მთავრებთ წინაშეც გამოჩენილი იყვნენ. ამათგანი სჩანს კიდევ ვაჭარი ალექსანდრე და ზოგნიც სხვანი.

ბაინდურაშვილები. ძველადგანვე დაკავშირებულნი კათოლიკობასთან. მესხები არიან. ქართველთ არევის და ვაჭირების დროს, ზოგნი გასომხებულან. გასომხებულნი თფილისში სცხოვრებენ, გაფრანგებულნი ძველადგანვე ქუთაისს გადასახლებულან. სოლომონ პირველის დროს, მათ ალებ-მიცემის ასპარეზედ დიდი ნიჭი გამოუჩენიათ, იგინი სავაჭროდ მგზავრობდენ სტამბოლს, ყირიმს, რუსეთს და სპარსეთს. სოლომონ პირველმა ბაინდურაშვილებს აზნაურის შვილობაც უბოძა. შემდეგ დროს, მეფე სოლომონის წინაშე ბაინდურაშვილები გახდენ სახელოვან ვაჭრებათ და ერთგულ პირებათ. დიდი ხმა და ნიჭი გამოიჩინა ნონია ბაინდურაშვილმა როგორც ვაჭრობის ასპარეზედ, ისევე სოლომონ მეფის ერთგულობაში. 1803 წ. იმერეთის მეფე სოლომონ მეორისაგან ნონია ბაინდურაშვილი რუსეთში იქმნა გაგზავნილი პავლე იმპერატორის წინაშე დესპანათ. თავის დროს დიდი სახელი აქვდა ნონია ბაინდურაშვილს და მის შემდეგ მათ გვარის მომდევრად სჩანან პეტრე, იოსები, ავთანდილი, ისაია, სიმონი, იოსები და სხვანი. ყოველ ამათგანი სახელოვნება თვის დროს დიდის ალებ-მიცემით.

აკოფაშვილები. ძველადვე დაკავშირებულნი კათოლიკო-

ბას. მეუე სოლომონ I-ის და მეორის დროს ამათ ვაჭრობით თავი ისახელეს. ვაჭრობდენ ქ. ქუთაისს, ოსმალეთს, რუსეთს, სომხეთს და სამზღვარ-გარეთაც. თავიანთ დროის კვალად ესენი ქუთაისში გამოჩენილ ვაჭრებად ითვლებოდენ. ამათგანი იყვნენ პაატა და იაკობი. ორივე ეს პირნი რაღაცა მანქანებით 1795 წ. სომხის სჯულზედ გადავიდნენ. ამათეე დროს, ქუთაისში, სხვა კათოლიკენიც დაუკავშირდენ გრიგორიანობას. შემდეგ დროს, ამის გამო ქუთაისში დიდი აღიაცოთი მოხდა და აყალ მაყალი. სოლომონ მეფეც განწყრა ამაზედ. რომ როგორ თუ ჩემს სამეფოში ხალხი რჯულს იცვლისო. 1803 წ. ბრძანება გამოსცა და ამით რჯულ გამოცვლილ კათოლიკებს რჩევა მისცა, რომ თქვენ ისევ თქვენ ძველ სჯულზედ გადადითო. მე ამისთვის თქვენ არ ვაგვიცხავთო. მერე ესენიც გადავიდენ ვგონებთ კათოლიკობაზედ. აკოფაშვილები, ანუ იაკობიშვილები ძველადგანვე იყვნენ განთქმულნი აღებ-მიცემით. შემდეგ დროს სჩანს გიორგი აკოფოვი გამოჩენილი ვაჭარი. ამ გიორგის დიდი დახმარება მიუცია ქუთაისის ეკკლესიის შენობისათვის XVIII საუკ. ბოლოს.

თერძიეუბი. ახალციხილამ მოსულნი ქუთაისს, მეფების დროს და შემდეგ გამოჩენილნი ვაჭრობით ოსმალეთს, ტრაპიზონს და სხვაგანაც. იყვნენ დროის შესაფერად შეძლებულნი ვაჭარნი და თუთუნის საქმეთა მწარმოებელნი, იმერეთის თუთუნსაც ესენი კაი ბაზარს უჩენდენ. ერთი ამათგანია თომა თერძიევი.

ქურთიშვილები. ძველნი შეძლებულნი ვაჭანი და სოლომონ მეფის წინაშე ცნობილნი როგორც დიდი აღებ-მიცემის პირნი. გამოჩენილნი იყვნენ ძველადგანვე მრავალნი და მათ შემდეგ მომდევარ ვაჭრებთ იოსები, გრიგორი და სხვანი.

ყაუხჩიშვილები. XVIII ცნობილი ვაჭრობით. XVIII საუკუნეს გამოჩენილნი იყვნენ ახალციხეს ვაჭრობით, მერე ქუთაისს გადასახლდენ. ქუთაისში ამათ ვაჭრობა ბრწყინვალედ წაუვიდათ. ვაჭრობდენ სტამბოლს, სამზღვარ-გარეთ და რუ-

სეთს XIX საუკ. შემდეგ ამათში ვაჭრობით თავი ისახელეს სტეფანე ანტონისძემ და ამის ძმამ იოსებმა. ვაჭრობის გამო სტეფანე სამარაში მოკვდა 1866 წ. გვამი მისი სამშობლოში მოასვენეს და ქუთაისს, კათოლიკეთ ეკლესიის გალავანში დაასაფლავეს, მის ძმა იოსებიც აქ ასაფლავია, რადგანაც მათ ეკლესიისათვის შეწირულება დაუტოვებიათ.

მურვანოვები. მეფის სოლომონის კარის ვაჭრები. ამათ იხსენებს ბესიკიც, კაი აღებ-მიცემა ჰკავებიათ ქუთაის ამ გვარის წევრთა. მურვანიშვილები კათოლიკობას ძველადგანვე დაკავშირებიან, ზოგნი სომხობას.

ფარალოვები. ძველი გვარი ქართველთა. მესხები არიან. სამცხის გაჭივრების გამო ზოგნი კათოლიკობას დაუკავშირდენ, ზოგნი გრიგორიანობას, ზონიც გათათრდენ. სომეხ ფირალოვები კახეთს და თფილის სცხოვრობენ, კათოლიკენი ახალციხეს სცხოვრობდენ და XVIII საუკ. სამცხიდან ვაჭრობის მხრით ქუთაისს გადასახლდენ, იმერთა მეფის მფარველობის ქვეშ შევიდნენ. იყვნენ მართ-მადიდებელ ქართველ ფირალოვებიც. ამათგანი იყო გოდერძი ფირალოვი, მდივანი მეფე გიორგისა. ამ ფირალოვმა რუსეთის გარდასახლების შექდეგ გრიგორევი დაირქვა, დღეს გრიგორევი იწოდებიან. XVIII საუკუნეში რომში სჩანს ანტონ ფირალოვი ახალციხელი, შემდეგ ანტონი, კლავდინე, აგვისტინე, პეტრე. ანტონ ფირალოვს წერილებიც უწერია. ქუთაისში ამათ სახელი განითქვეს და მეფეების დროიდგანვე დაწყობილი კარგი აღებ-მიცემა ჩაიგდეს ხელში. დღეს ეს გვარი ვაჭრობის მხრით ცნობილია ქუთაისს, თფილისს, ბათუმს და სხვაგანაც.

სადლოვები. ძველადგანვე განთქმულნი ახალციხეს და კათოლიკობას დაკავშირებულნი. შემდეგ დროს ვაჭრობის მხრით სჩნდებიან ქუთაისს, ვაჭრობა აქვსთ ამათ იმერეთს, ოსმალეთს და სხვა კუთხეებშიაც. შემდეგ დროს ვაჭრობის ასპარეზედ ამათგანია ღავითი, იოანე, სერაფიმე, მელქონა, ლაზარე, ივანე და სხვანი. თავიანთ დროს გამოჩენილი პირნი აღებ-მიცემის და სხვა საქმეთა ასპარეზედ.

ფეიქაროვები, ძველად ფეიქარიშვილები. ფეიქარიშვილები მრავლად სცხოვრებდნენ ქართლს, კახეთს, თფილის და სამცხეს. სამცხის ფეიქაროვები ძველადვე დაუკავშირდნენ კათოლიკის სარწმუნოებას. ადებ-მიცემასაც ძველად მოჰკიდეს ხელი და დაწინაურდნენ. შემდეგ დროს, ახალციხილამ ქუთაისში გადასახლდნენ, სადაც იმერეთის მეფის მფარველობის ქვეშ შევიდნენ. იმერეთში მათ დაიწყეს ვაჭრობა და ვაჭრობის ასპარეზედ თავიც ისახელეს, სავაჭრო საქმენი კარგად განაგრძეს. შემდეგ დროში, ანუ 1840 წლებში კარგად აღმოსჩნდა ვაჭრობის ასპარეზედ იოანე ფეიქაროვი, პავლე, ანტონი, სტეფანე და სხვანი. იმერეთის ერის წინაშე ამ პირთა კაი სახელი მოიხვეჭეს, ვაჭრობის მხრით დიდი პატივისცემა და თავაზი. ამიტომ იგინი ცხოვრებითაც წინ წავიდნენ, დღეს ფეიქაროვებისა ქუთაისში კარგი მალაზიები არსებობს რკინეულობის, ადებ-მიცემა აქვსთ გაშართული და უნდა ითქვას, რომ ჩინებულთაც აწარმოებენ თავიანთ ვაჭრობის საქმეებს.

ხაჯიგანოვები. მეფის დროინდელი ვაჭარნი ცნობილნი გვანნი შეძლებით და ვაჭრობით.

იკრიქოვი-ქუთაისის მოსულნი და ძველნი შეძლებულნი ვაჭარნი, ცნობილნი პირნი მეფეთა წინაშე.

მურადაშვილები. გამოჩენილი ვაჭრები. ძველადგანვე დაკავშირებულნი კათოლიკობასთან. 1790 წლებს შემდეგ მამუკა და გიორგი გრიგორიანობაზედ გადავიდნენ. ამათ შთამომავალნი არიან დღეინდელ ქუთაისის სომეხ მურადაშვილები. იყვნენ ვაჭრობით განთქმულნი და ცნობილნი მთელს იმერეთში: დავითი, იოსები, პეტრე, მამუკი, ანტონი და სხვანი, კათოლიკენი სჯულით.

მესარკოვები. სოლომონ მეფის დროს, ახალციხილამ გადვიდნენ და ვაჭრობაც დაიწყეს. ქუთაისში ცნობილ იქმნენ როგორც ადებ-მიცემის ხალხნი. ამათგანია მოძღვარი ვინმე მესხი-გვარამაძე.

გვარჯიანი. ძველადგანვე დაკავშირებულნი კათოლიკობას. კარგი ცნობილნი ვაჭარნი და სხვა და სხვა საქმეთა მწარმოებელნი. შემდეგ დროს ამათგანი იყვნენ: სიმონა, მელქონა, სტეფანე, პავლე, ანტონ, და გიორგი. კარგი ენერგიული ვაჭრები იყვნენ.

ნალბანდოვები. ძველადგანვე დაკავშირებულნი კათოლიკობასთან. ახალციხელნი, ვაჭრობის მხრით ქუთაისს გადასულნი და მოვაჭრენი მთელს იმერეთს, კონსტანტინოპოლს, ტრაპიზონს, ევროპას და რუსეთშიაც. ამათ კაი კავშირი აქვინდათ იაკობ ზუბალაშვილთანაც. XIX საუკუნის ასპარეზდღიდის სახელოვანის ვაჭრობით სჩანან ოსეთა, ანტონი და სტეფანე. ნალბანდოვების ძველი გვარი შოშიასშვილი ყოფილა. ანტონ ნალბანდოვი მეფე სოლომონ მეორის კარგი მცნობი ყოფილა და მასთან კარგი სანდო ერთგული პირიც. სოლომონ მეფე რომ ოსმალეთში გაიქცა 1810 წ. მაშინ როგორც ერთგულნი ანტონ ნალბანდოვიც თან გაჰყვა მეფეს ვაჭრობის მიზნით. (საძამბი გრიგოლ ნალბანდოვისაგან). უკანასკნელ დროს ამათ ვაჭრობა ბათუმშიც გადმოსცეს, აქ ვაჭრობდა გრიგოლ ანტონის ძე ნალბანდოვი. ნალბანდოვებს და ზუბალაშვილს იაკობს ვაჭრობა ერთად სტამბოლშიც ფართოთ ჰქონიათ გამართული. ნალბანდოვის გვართა წევრთა რიცხვი დღეს შემცირებულია.

ოქრომჭედოვები. ცნობილნი მეფის სოლომონის დროს დიდის ვაჭრობით. შემდეგ დროს ცნობილი ანტონი. ძველად კარგი ოქრომჭედლის ქარხნის მექონი. ამათი წინაპარნი ახალციხილამ გადასულან ქუთაისს და იქ ოქრომჭედლობაც გაუფრცვლებიათ, მის აღებ-მიცემაც. ოქრომჭედლის ხელობის და ვაჭრობის გავრცელებას იმერეთში და კერძოთ ქუთაისს კარგი ღირსება აკრავს გარს.

ქორქაშვილები. კათოლიკის სარწმუნოებას ძველადგანვე დაუკავშირდენ XVIII საუკუნის ბოლოს პაპუნა და ბეჟან ქორქაშვილები კათოლიკობილამ სომხის სჯულზედ გადავიდენ.

ეს ამბავი ბევრს ეწყინათ. 1803 წ. სოლომონ მეფის ბრძანებით იგინი ისევ კათოლიკობაზედ გადავიდენ. იყვნენ აზნაურის-შვილებიც და მასთან კარგი შეძლებულნი ვაჭრებიც. შემდეგ იყვნენ გამოჩენილნი ვაჭარნი: სიმონი, დავითი და სხვანიც, თავის დროს გამოჩენილი და ცნობილნი.

მატინაშვილები. კარგი ვაჭრები. მეფის წინაშე ცნობილნი მატინაშვილები კათოლიკობიდან სომხობაზედ გადავიდნენ შესყიდვით, მეფეს ეწყინა ეს ამბავი. მერე ისევ კათოლიკობას დაუბრუნდნენ. იყვნენ შეძლებულნი ვაჭარნი.

ჭაჭაშვილები. ძველადგანვე დაკავშირებულნი კათოლიკობაზედ, მერე ვაჭრობის მხრით ქუთაისს გადასახლებულნი. ქუთაისში გაბრიელი სომხობას დაუკავშირდა, ეს ეწყინა მის ნათესავებს. აღებ-მიცემით შემდეგ სახელი განითქვეს მეფის წინაშეც. მეფის სოლომონ II ის დროს მომდევარ ვაჭრებათ ითვლებიან ქაიხოსრო, პეტრე და ივანე. არ უწყით ესენიც გასომხდნენ თუ არა. მეფემ სტუქსა გაბრიელი სჯულის გამოცვლის გამო და ამიტომ იგი ისევ დაუბრუნდა თავის სჯულს.

ღათიაშვილები. ანუ სადათიეროვათაც წოდებულნი. მეფის სოლომონის წინაშე კარგად დამსახურებულნი და კარგი აღებ-მიცემის მექანიც იყვნენ. ძველადგანვე კათოლიკობასთან დაკავშირებულნი და ვაჭრობით წინ წასულნი, მეფე სოლომონს ისე უყვარდა ერთ სადათიერო, ანუ ღათიაშვილი ნონია, რომ თავის საიდუმლო საქმეებსაცკი ანდობდა. ვაჭრობის ასაპარეზედ ესენი ისე სახელოვნებდნენ, რომ ძველადგან ამათ აზნაურისშვილობაც ებოძათ მეფეთაგან. მეფის სოლომონის შემდეგ ამათგან სახელი განითქვეს მრავალთა და მათ შემდეგ ვაჭრობით აღდგომილან: სოლომონი, ოჰანჯანა, იოსებ, ლუკა, გიორგი, სტეფანე, დავითი, იოანე, ანტონ, თომა, სადღეისოდ ეს გვარი შემცირდა.

აღიხანაშვილები. ძველადგანვე დაკავშირებულნი კათოლიკობას და შეძლებულნი ვაჭარნი მეფის სოლომონის დროს.

ოსმალეთიდან მრავლად მომტანნი სხვა და სხვა საქონლის.

ზურადაშვილი. ძველადვე დაკავშირებულნი კათოლიკობასთან, მესხები და გამოჩენილი ვაჭრობით მეფე სოლომონის დროიდან, შემდეგ დროებში ვაჭრობით განითქვენენ: გიორგი, პეტრე, დავითი და სხვანიც ახალ დროისანი.

ქუჩიბაძეები. ძველნი ვაჭარნი ახალციხიდან გადასულნი ქუთაისს და ცნობილნი ვაჭრები მეფის წინაშე.

ტუტინიკაშვილები. ძველნი ვაჭარნი და განთმულნი საკმარისად.

თხუხიდაშვილები. ძველადგანვე დაკავშირებულნი კათოლიკობას და შეძლებულნი ვაჭრები ძველადვე.

ბაქრაძენი. ძველადვე დაკავშირებულნი კათოლიკობასთან და ცნობილნი გვამნი და ვაჭრები მთელს იმერეთში. ბაქრაძეები კათოლიკის სარწმუნოების აწი ძველად მრავლად იყვნენ, დღეს ძრიელ მცირედლა არიან.

საბაშვილები. ძველადგანვე დაკავშირებულნი კათოლიკობასთან და განთქმულნი აღებ-მიცემით და გვარისშვილების კაცებით, ამათში ზოგნი მოწინავე სასულიერო პირნიც იყვნენ. ვაჭრობით განითქვეს სახელი ძველადგანვე ახალციხეს, ქუთაისს, შემდეგ ბათუმს და სხვაგანაც. ახალციხეს გარეშე იგინი ვაჭრობით სხვა და სხვა ადგილებში აღმოსჩნდენ და ახალ დროს, ქუთაისში სჩანს შესამჩნევის სახელწოდებით ანტონ საბაშვილი, იგივე საბაევი. დღეს ქუთაისში და ბათუმში თვალთ საჩინოდ სჩანს ნიკოლოზ ანტონის ძე საბაევი—იგივე ძველად საბაშვილი. ამ ენერგიულს პირს კარგი სავაჭროები აქვს დახსნილი ქუთაისსა და ბათუმში. მისი სავაჭროების არსებობა ჩვენი ტომის ვაჭრობითი განვითარების ასპარეზედ მნიშვნელოვნად ჩაითვლება. დღეს ნიკოლოზ საბაევი ცნობილი პირია და მასთან კარგად მცოდნე და ენერგიული მოქალაქე ყველა საქმის ცოდნაში ცხოვრების და მოქმედების ასპარეზედ დღეს სადაც ერთი და ორი სახელოვან ქართველთ კათოლიკენი გამოხსნდებიან, იქ არც ნიკოლოზ ანტონის ძე საბაევი გა-

ძოაკლდება. ქუთაისსა და ბათუმში მასჩინებულად მიჰყავს თავის საქმეები. შეუძლებელია რომ იგი რამე საზოგადო და საქველ მოქმედო საქმეთა სამსახურს უკან გაუდგეს, მოერიდოს. კათოლიკეთ ეპისკოპოსი რომ მოვიდა ბათუმში, მაშინ მან ამის სახლში ისადგურა.

ხითარაშვილები. ხითაროვეები მრავლად სცხოვრებდნენ სამცხე-საათაბაგოს. ძველად, ქართველ დევნელების გამო ზოგნი საქართველოს სხვა და სხვა კუთხეებში გადასახლდნენ, ზოგნი ოსმალში წავიდნენ. ვინც სამცხეს დაშთენ იგინი ყველა კათოლიკობას დაუკავშირდნენ. ზოგნიც გრაგორიანობაზედ გადავიდნენ. ამ გვარის წევრთა ძველადგანვე განითქვეს სახელი ვაჭრობით. ზოგნი გადასახლდნენ ქუთაისში და ვაჭრობა დაიწყეს. სადაც მართლაცა და ფეხი წადგეს წინ ვაჭრობით და აღებ-მიცემით.

ჩარქაშვილები. ძველადგანვე დაკავშირებულნი კათოლიკის სარწმუნოებასთან. ვაჭრობით ამათაც დიდი შნო გამოიჩინეს სამცხეს, მერე სამცხიდამ იმერეთში გადასახლდნენ. იმერთა მეფის წინაშე მათ ვაჭრობით დიდი სახელი და ნდობა მოიპოვეს, მასთან პატივის ცემაც. ამათმა სახელმა და საქმეებმა იქამდე მიადწია, რომ იგინი მეფეთაგან დაჯილდოვებულ იქმნენ აზნაურისშვილობითაც. თავის დროს მათ დიდი სახელი და მნიშვნელობა აქვდათ იმერთა მეფეთა კარის კაცთა შორის, სამწუხაროდ მეფესთან ამათ დაახლოვებულ კავშირის შესახებ ჩვენ არაფერი ცნობები გვაქვს. სადღეისოთაც ბევრი არა ვიცით რა, თუმცა ძველად განთქმულ ჩარქოვეების შთამომავალნი დღესაც სცხოვრებენ ქ. ქუთაისს. ვაჭრობით და აღებ-მიცემით ძველ ვაჭრებთ შემდეგ დროს ცნობილნი არიან: ივანე, იოსები და პეტრე.

გელაზაროვები. ძველადგანვე დაუკავშირდნენ კათოლიკობას და სახელიც განითქვეს ვაჭრობით. შემდეგ დროს ქუთა-

ისში გადასახლდნ და აქ დაიწყეს აღებ-მიცემა. სოლომონ მეფის დროს და შემდეგაც 1825 წლებში ქუთაისში ვაჭრობის ასპარეზედ სჩანან ანტონი, სტეფანე და სხვანიც.—უცხო-ქვეყნებშიაც მავალნი აღებ-მიცემისათვის. მათ მომდევარნი დღესაც სცხოვრებენ ქუთაისს.

ხოჯივანაშვილი. დღეს ხოჯივანოვები. კათოლიკობას ძველადგანვე დაუკავშირდნ და ვაჭრობის მხრით XVIII საუკუნის ბოლოს იმერეთში გადასახლდნ. ქუთაისში გაიმაგრეს ფეხი და აღებ-მიცემით წინ წავიდნენ. ამ საქმით იგინი საკმარისად დაწინაურდნ და გამაგრდნენ. შემდეგ დროს სოლომონ მეფესაც დაუახლოვდნ და ქუთაისში იქმნენ ცნობილნი როგორც საპატო პირნი. შემდეგ დროს ამ გვარიდამ ვაჭრობის ასპარეზედ სახელოვნებით აღმოსჩნდნ პეტრე და სხვანიც. უახლეს დროისას არ ვასახელებთ, მათი ცნობები არ გვაქვს.

ხაჩინაშვილები. ძველადგანვე დაკავშირებულნი კათოლიკობას. ქუთაისში განითქვეს სახელი ვაჭრობით სოლომონ მეფის დროს. შემდეგ დროს, ვაჭრობის ასპარეზედ კაის მხნეობით აღმოსჩნდნ დავითი, სტეფანე, ბენიამინ, პეტრე, სიმონ, ბესიკა და სხვანი. ქუთაისში აღებ-მიცემის ასპარეზედ ამათ კი ადგილი ჰკავებიათ ერთ დროს.

ჩიჯინგაროვები ახალციხელნი, ძველადგანვე ცნობილნი და განთქმულნი აღებ-მიცემით ქუთაისს, ძველადვე დაკავშირებულნი კათოლიკობასთან.

გოზალოვები. ძველადვე დაკავშირებულნი კათოლიკობასთან და ვაჭრობის მიზნით ქუთაისს გადასახლებულნი და მოვაჭრენი მეფეთა დროიდგანვე.

რაც აქ მოვთვალეთ, უნდა ითქვას, რომ XVIII საუკუნის შემდეგიდამ, იმერეთში, ათჯერ ამაზედ მეტო ვაჭრებიც იყვნენ, რომელთაც ვაჭრობა აქვდათ გამართული ოსმალეთს, სპარსეთს, ინდოეთს, ევროპის ყველა ერში და რუსეთშიაც, აქ ყველას მოთვლა ძნელია, რადგანაც ცნობები არ გვაქვს, თუმცა ამბათ კი გვაქვს გაგონილები სხვა და სხვა გვარნი, რომ ესა

და ეს გვარის წევრი ამა და ამ დროს ესა და ეს ვაჭარი იყოვო. ესეც კმარა იმის საფუძვლად, რომ ვიცოდეთ, თუ იმერეთში, იმერთ მეფეთა დროს, მარტოღ კათოლიკეთა ვაჭრები რა რიცხვის და ზომის იყო. უნდა დაუმატოთ, რომ იმავე დროს, ქუთაისში მრავლად და მეტად მრავლად იყვნენ გამრავლებულნი ებრაელთა ვაჭრები, სომხები და ადგილობრივ იმერთა მცხოვრებთ მოქალაქეთა შვილებიც. სომხები იმერეთში თუილასი-დამ სახლდებოდნენ და მცირედ ახალციხიდან. ესენი მრავლობდნენ დიდათ ქუთაისს, ორბირს, ფოთს და სხვაგანაც. იმერთა შორის ვაჭრობის აღორძინების შემდეგ ამათმა რიცხვმა იმერეთში დიდათ იკლო.

პარასკევობა-ანუ იარმუკობა იმერეთში.

პარასკევობა, ანუ ბაზრობა ქუთაისში იცოდნენ ძველადგანვე. ბაზრობა იმართებოდა ქალაქის შუა გულ ალაგას, ვაჭრები იხდიდნენ სამეფოდ ერთ ნაწილს, სამოურავო და საქალაქოდ ცოტას. ვაჭრობის დროს, ყველა ხელოსანი თავის ნამოქმედართ იხდიდა ხარკს. ხარკში აძლევდნენ სიმინდს, ღომს, პურს, ქათამს, ღორს, ცხვარს, სხვა საკლავ საქონელს. ფრინველს, ღვინოს და ფულსაც. ქუთაისში კვირის იარმუკობა შემოვიდა 1830 წლების შემდგომიდან.

ოზურგეთშიაც ასევე იცოდნენ, პარასკევობას დიდი ძალი ვაჭრობა იცოდნენ. ვაჭრები და ხელოსნები საგურიელოს ხდილობდნენ, ამის მასალები მე შევკრიბე. ხარჯი ძრიელ მცირედ არას განაწილებული ვაჭრებსა და ხელოსნებზედ, ესენიც თავიანთ ნაწარმოებით იხდიდნენ ხარკს. ოზურგეთში პარასკევობა სჩანს 1803 წლიდან წინა დროის არ ვიცით.

ხონას-ვაჭრობა და პარასკევობა სჩანს 1830 წლიდან. ხოლო ამ დროს იქ ისე ყოფილა განვითარებულ აღორძინებული, რასაც ნიადაგი და ნათესავობა შორს უნდა მიუწვდებოდეს, თიქთმის XVIII საუკუნეში, ვინაიდან ხონი ძველ

დროს ნამდვილი ბოლაზი იყო მოხერხებულის ვაჭრობით-
სხვა და სხვა ქალაქებშიაც ასე და ამ გვარად, პარასკევობა
აველგან იცოდნენ. ყველგან იყო ვაჭრობა გამართული და
ყდგილობრივ საქონელთ გარდა სამზღვარ გარეთელ საქო-
ნლითაც ვაჭრობდენ. საქონელი შემოჰქონდათ მრავლად ახა-
ლციხელ ქართველ კათოლიკეთა და ებრაელთაც. ებრაელებმა
თითქმის ყველგან იცოდენ პარასკევობა და ვაჭრობა სადაცკა
იგინი სცხოვრებდენ.

ფულად გადიოდა იმერული ფარა და ოსმალური ფული,
ყურუში, ოქრო და სხვანი, ქართული ფული და საპარსულიც
საზოგადოთ იმერეთში პარასკევობა ცოცხლად და მრავლად იცო-
დენ. ზოგნი ამბობდენ, რომ პარასკევს ვაჭრობა მიტომ განუ-
წესებიათ, რადგანაც ეს დღე ქრისტიანთათვის მძიმეა, შავი
დღე არის და მიტომ ვაჭრობაც ამ დღეს დაუნიშნავთო. ზო-
გნი ამბობდენ და ჩვენც ვფიქროფთ, რომ ეს უნდა იყოს
დაშთენილი ოსმალთა გავლენის დროიდან, როცა იმერეთი
ოსმალთ ეკავათ და მათ ჩვეულებათ აქვდათ ჯუმა დღეს, ანუ
პარასკევს, სადმე დიდ სოფელში, სადაც ხალხი ჯამეში სა-
ლოცავად თავს იყრიდა, ამიტომ ხალხის გამო ვაჭართაგან
ვაჭრობაც იქვე, მათ ახლოს იმართებოდა. ასე და ამ გვარად
მე ვფიქრობ, რომ ჩვენებური პარასკევობა პირდაპირ ამის
შედგეი უნდა იყოს, რადგანაც დღესაც ოსმალეთის სა-
ქართველოში, ქართველ მაჰმადიანები, ჯუმა დღეს, ჯამეს
გვერდით, პარასკევობას სწორედ ამ აზრით ახერხებენ და
მართავენ.

პარასკევობას სხვა და სხვა ვაჭრებთ გარდა თვით ყა-
სპებიცკი მისდევდნენ და საკლავს ხოცავდნენ, მაგალითებრ
ძროხას, ცხვარს, თხას და ღორს იქ, სადაც ოსმალთა დიდო
გავლენა არ აქვდათ. ეს ჩვეულება ოსმალეთის საქართველოში
დღესაც აქვსთ. პარასკევობა იმერეთის ზოგი ერთს დაბებში
დღემდე დაშთენილი, ნამეტურს ხონში, სამტრედიას და ფოთში
პარასკევობა ძველად ვრცლად ცოდნიათ, სადღესოდ იგი იქ
მკაცრად დაეცა. უნდა მოგახსენოთ, რომ იმერეთში რამდე-

ნადაც უცხოეთის საქონელი შემოჰქონდათ, იმაზედ მეტს ადგილობრივ ვაჭრებს უსაძრებლად აქენდა გასავალი, ძნელად, რომ ვაჭრებს ადგილობრივ ნაწარმოების საქონლისკი არა ჰქონიყოთ რა გასყიდათ მიტანილი.

პარასკევობის წესიერება დადგენილი და დამტკიცებული იყო მეფე და მთავრებთაგან, რაის მსგავსი პარასკევობის წესიერების დაცვის დამტკიცება მეც მაქვენდა. ბაზრობის ყოველივე წესი, რიგი და აღებ-მიცემის მოპყრობა დიდის კადნიერებით და თავაზით არინ დასაბუთებული და დამტკიცებული. დიდს ქალაქებში პარასკევობას ყოველთვის მოურავი ადევნებდა თვალ ყურს და ყველა წესიერებას ეს იცავდა. ესევე ჰკრეფდა ხარკს. გვითქვამს და კიდევაც ვიტყვით, რომ პარასკევობას ვაჭრები და ხელოვნები ერთობ ცოტა ხარკს იხდიდნენ.

პარასკევობა ხანდის ხან გაგრძელდებოდა რამდენსამე დღესაც.

ისიც უნდა ითქვას, რომ ბევრს ალაგას, პარასკევობა იცოდნენ წელიწადში ერთხელ, ე. ი. დიდი იარმუკობა, სადაც აუარებელი ვაჭრები იყრიდნენ თავს. აქ დიდი ვაჭრობა აქენდათ მათ გამართული, დიდი აღებ-მიცემა და საქმეებსაც ფიცხლავ და ცოცხლივ აწარმოებდნენ. ასეთი იშვიათი იარმუკობა იმერეთში ერთობ ხშირად იცოდნენ. სადაცკი იცოდნენ, იქ ვაჭრობა და აღებ-მიცემაცკი კარგად აქენდათ დაყენებული და ყოველ საქმეს დიდის მოწიწებით და ფაქიზათ ასრულებდნენ. ასეთ იარმუკობასაც თავისი გადასახადი აქენდა მეფისაგან და მთავრებთაგან დადგენილი და განწესებული. ამიტომ ვაჭრებს და ხელოვნებს მეტს ვერავინ რას წაართმევდა, რადგანაც ყოველმა პირმა, ვაჭარმა თუ ხელოსანმა კარგად იცოდა-საიარმუკოდ, სამეფო დასაწავრო გადასახადი. ხარჯიც ერთობ მცირე იყო და მიტომაც გახლდათ რომ ასეთი დიდი, მაგრამ იშვიათი იარმუკობაც წინ მიდიოდა და ხალხში მრავლდებოდა,

პარასკევობა და ვაჭრობა იმერეთში თუ სადამდე იყო გავრცელებული სოლომონ მეფის დროს და მასზედ წინეთაც,

ეს იქედამაც კარგად სჩანს, რომ როგორც სოლომონ პირველს XVIII საუკუნეში, ისევე სოლომონ მეორეს სავაჭრო წესიცი აქვდათ გამოცემული. ანუ მაზანდა, ასეთის მაზანდობის ჩვენ დრომდისაც მოაღწიეს. ერთი ასეთის მაზანდის დიდი ფურცელი, ლურჯს ქაღალდზედ ნაწერი აქვდა ს. მერკვილაძეს, იგი ლურჯ ქაღალდზედ იყო ნაწერა და სავაჭრო საქონელთა შორის მოხსენებული სყო ყოველისფერი საქ. რო საქონელი და მასთან ფასებიც ზომიერი. სასწორის ანუ საწონის ზომა, რიცხვი და სხვანი უმეტესად ოსმალურის სახელებით მოიხსენებოდა.

უნდა ითქვას, რომ როგორც ქალაქ თფილის, გორს, ახალციხეს და სხვაგანაც, იმერეთის ქალაქებშიაც ნიხრი ერთობ მკირე ყოფილა, ყოველივე იაფი ყოფილა და მასთან კარგი, ლუფთაც. ყოველივე ადგილობრივ ხორაგეულობის და გამოწყვანის ისეთი იაფობა ყოფილა რომ მასზედ ლაპარაკი მეტიც არს. დრო იყო ისეთი და იაფობაც თან ახლდა მას. მაზანდის წერილები ჩვენი მეფეების დროს ყოველთვის ეძლეოდათ ვაჭრებს, თითქმის ყოველ თვეს. ასეთი მაზანდის წერილები მრავლად არს დაშთენილი კავკასიის მთავარ მართებლის არქივში, საიდანაც ჩვენ ვერ ვსარგებლობთ, მათი ნახვა და გაცნობა კი მეტად კარგი იქმნება. ორი მაზანდის წერილი „ივერია“-შიც იყო აღწე დაბეჭდილი და იგი რუსულად სთარგმნეს. ეს მაზანდის წერილები ჩვენ ველარ ვიპოვეთ, თორემ აქვე მოვათავსებდით. ხოლო იმასკი ვიტყვით, რომ სოლომონ მეფის მიერ გამოცემული მაზანდის წერილიც დაკარგულა მპოვნელის ხელში, სამწუხარო კია ასეთი ძველი საინტერესო ცნობების დაკარგვა.

ვაჭრობა და აღებ-მიცემა ოზურგეთში.

რამდენათაც ოსმალთა მფარველობა დასაღიუბი იყო ქართველთა გვარისთვის, იმდენათვე იგი სასარგებლო იყო მეზობლობის, ვაჭრობის და აღებ-მიცემის მხრითაც. ოსმალთა იმპერიის სიახლოვემ, ზღვამ და მასზედ მოგზაურობამ გურიაში აღადგანა ვაჭრობა. ამ გარემოებამ კაი გააღწია იქონია და ოზურგეთი საყურადღებოთ გახდა ქართველთათვის, მას ყურადღება მიაპყრეს ახალციხელ ქართველ კათოლიკეებმაც, გორის, ქართლის და სხვათა ქართველთაც. ახალციხელნი ვაჭრობისთვის ხშირად მსვლელი იყვნენ გურიას.

ძველადგან ანუ XVII საუკ. გურიას საზოგადოთ და კერძოთ ოზურგეთში, ვაჭრობის ვრცელების საქმეს ხელს უწყობდნენ კათოლიკის ბერებიც რომელთა რიცხვი იქ ყოველთვის, საკმარისი იყო. გურიაში ძველადგანვე აღორძინდა ვაჭრობის და ხელოვნობას გარეშე ზღვაზედ მგზავრობაც. აქ არსებობდა თითქმის ყველა ხელობა, ყველა სავაჭრონი და მასთან საქარხნო სამუშაოებიც.

ვაჭრობის და ხელოვნობის ასპარეზზედ უმეტესად გურულები იყვნენ და აქა იქ ბერძნებიც ერივნენ, მასთან ოსმალნი და ქობულეთელნი ქართველ მაჰმადიანებიც. ოზურგეთში ქართველ მაჰმადიანთ ვაჭრებთ რიცხვი ძველადგან ვიდრე 1850 წლამდე 55 ღუქანზედ მეტი იყო. ისევე სხვების და ქართველ კათოლიკეთაც (იხ. ამის ძველი ცნობა სხვაგან).

ვაჭრობისათვის განწესებული იყო თვით იარმუკობაცკი ანუ პარასკევობა. პარასკევობა იქ ფართოთ სწარმოებდა და

ნამეტურ დაბასა და ქალაქებში ხალხი საქიროებდა, ამიტომ იარმუკობა — ანუ პარასკევობა აქ ფართოთ სწარომებდა და ამ დღის ვაჭრობილამ აღებ-მიმცემნი და ხელოსნები საგურიეულოდ და საბატონოთ ანუ სამოურავოდ ხარკსაც იხდიდნენ, ზოგნი ფულით, ზოგი ფართლით, ზოგიც სხვა ნივთებით, ვისაც რა უწყობდა ხელს იგი იმით ხდილობდა თავის ვალს.

ამისთვის წესებიც, ი ყოფილა გურულებისაგან დადგენილი და განწესებული. თუ ვის რა უნდა გადაეხადნა ხარკათ. მაგალითებრ მეფართლეს თავის წილათ რა უნდა მიეცა ხარკად, ისევე მეწულეს, თერძს და სხვათაც ამ გვართა. ამის წესები ისე იყო მოწყობილი, რომ მგჯრიის სამთავრომ დაწვრილებით იცოდა ისიცკი, თუ ოზურგეთის იარმუკობაზედ რამდენი ვინ ვაჭარი დაესწრებოდა, ხელოსანი და ვინ რითი ივაჭრებდა. ამათი გვარი და სახელებიცკი იცოდნენ, სადაც ყოველთვის გვარი და სახელითაცკი ანუსხავდენ იმ გარემოებას თუ ვის რა უნდა გადაეხადნა თავის წილად. ასეთ ნუსხათა აღწერის წიგნებმა ჩვენ დრომდისაცკი მოაღწიეს და ერთს ხელთნაწერში ანუსხულია 1800 წლის შემდეგ დროის ისეთი ცნობები 1810 წლამდე, ვიდრე ეს სამთავრო თავის ავტონომიით გაუქმდებოდა. ცნობებიდგან სჩანს, რომ გურული ვაჭრები შინაურ ნაწარმუებთა გარდ ჰყიდნენ თვით ლუკონეთის საქონელსაც და ნამეტურ ოსმალეთიდგან შემოტანილს. ამიტომ გურული ვაჭრები ძველადგანვე მეზავრობდენ შავი ზღვის ნაპირას მდებარე ქალაქებში და იქ აღებ-მიცემას აწარმოებდენ, ასევე გადიოდნენ ტრაპიზონს, სტამბოლს და სხვა კუთხეებშიაც. აღსანიშნავია, რომ გურულებს სიმინდი გურიილამ საბერძნეთს, ანუ ოსმალეთში ადრიდგანვე გაჰქონდათ და ჰყიდდნენ, სჩანს ოსმალეთში არამც თუ დღეს, არამედ ძველადგანვე ყოფილა სიმინდის მოსავალი დიდს საქიროებაში. ეს ყველამ იცოდა ძველად და ამიტომაც ყოველი გურული მეცადინობდა ამის აღებ-მიცემის მოწყობა — განვითარებას.

ოზურგეთელ ვაჭრობას და ალებ მიცემას ხელს უწყობდა კიდევ ის გარემოებაც, რომ იგი საქრისტიანო სამთავროს ხელში იყო და აქ თავისუფლად მოდიოდენ ახალციხის ვაჭრები და საქონელი გადმოჰქონდათ გასასყიდათ და ქართველ მაჰადიანებიც მიტომ ეტანებოდენ აქ ოსმალეთის საქონელით, რადგანაც აქ ვაჭრობას კაი გასავალი ჰქონდა და მეორეერთი ენის ცოდნა და მონათესაეობაც უფრო აკავშირებდა მათ ურთი ერთობას. ამ გარემოების წყალობა გახლდათ რომ ახალციხის კათოლიკეთა გურიაში არამც თუ მისვლა მოსვლა განავრცეს, არამედ მათ გურიის მთავრებთანაც კი კაი განწყობილება ჰქონდათ. იგინი მათ ყოველთვის ერთგულობდნენ, უაღრესათ პატივსაც სცემდენ. ასეთ ცნობილ კათოლიკეთაგან რამდენიმე ოჯახი სჩანს ძველად და ერთი ამ ოჯახთაგანია და ამათი გვარის წევრნი — ძველად ცნობილის თუმანიშვილებისა, რომ ღნიც ოზურგეთში ძველადგანვე სცხოვრობდენ ალებ-მიცემის მხრით, მრავლელობის და ხელოვნობისა. ესენი იქ გურიელების დროდგან ისე გამოჩენილ და პატივცემულნი იყვნენ, რომ მათ ყველა კარგად იცნობდა ყველამ იცოდა თუმანიშვილების ალებ-მიცემის ვითარება.

ოზურგეთელ კათოლიკ თუმანიშვილების წინაპარნი ქართლის სოფ. ხელთუბნელები ყოფილან, უეჭველია თავადისშვილები და აქვე დაკავშირებულნი კათოლიკის სარწმუნოების, რადგანაც დღემდე ვიცით ჩვენ რომ კათოლიკ თუმანიშვილები გორსა და ხელთუბანს ჩვენს დრომდისაც სცხოვრობდენ. ამ თუმანიშვილების გვარში დაშთენილია ასეთი თქმულება: თუმანიშვილები ხელთუბნელები არიან. ქართლს ლეკები დასცემიან და ახალციხისკენ ტყვეები წაუყვანიათ, სხვათა შორის, ამ ტყვეებში თუმანიშვილებიც რეულან. ლეკებს ეს ტყვეები ახალციხეში დაუტოვებიათ თუ დაუყიდნიათ ქრისტიანებზედ. ამ სახით თუმანიშვილებიც ახალციხეს დაშთენილან, აქ უცხოვრიათ, აქ იგინი შესჩვევიან ალებ-მიცემას, ანუ ვაჭრობას, შემდეგ დროს, ამათ ამის საქმე აქეთ კარგა წასვლიათ, ალო-

რძინებას მისცემიან, მერე ვაჭრობის მხრივ საქართველოს სხვა კუთხეებშიაც უწყვიათ მგზავრობა ნამეტურ ოზურგეთს, რაც ახალციხეს ახლოდ ესამზღვრებოდა.

ასე და ამ გვარად, თუმანიშვილები ოზურგეთში XVIII საუკუნეში უნდა იყვნენ გადმოსულნი, ამას ეჭვი არ უნდა. ამათი წარმატება და გვარონობის მთავარ გურიელსაც კარგად სცოდნია, იგა ამათ განსაკუთრებით ყურადღებასაც აქცევდა, პირველი როგორც გვარიშვილს და მეორე როგორც ოსმალის ქვეშევრდომს. საქმე ისე მოეწყო და ოზურგეთში თუმანიშვილებს ისე კარგად წაუვიდათ წარმოება რომ იგინი საყოველთაოდ იქ დაშთენ საცხოვრებლად, თითქმის ადგილობრივ მცხოვრებთა რიცხვში იგულისხმებოდნენ, საყოველთაოდ იქ მიეცნენ ცხოვრებას და აღორძინებას, XVIII საუკუნის შემდეგ, ოზურგეთის ქართველ კათოლიკეთა თუმანიშვილებთ შორის საკმარისად სახელოვნებდა სტეფანე პავლეს ძე თუმანიშვილი.

სტეფანე პავლესძის დაბადება შეკავშირებულია XIX საუკუნის ხანასთან, იგი გარდაიცვ. 1890 წ. თითქმის 90 წლისა. მაშასადამე ამის მამა პავლე XVIII საუკ. პირია. სტეფანემ პირველი დრო ცხოვრებას ოზურგეთს გაატარა, მის მერე ქუთაისს გადასახლდა და იქ გარდაიცვალა. სტეფანე მოხერხებული პირი ყოფილა თავის დროს ამას გურიიდან აღრიდგანვე დაუწყვია მგზავრობა ევროპისაკენ. გურიიდან პირველად ამას გაუტანია ევროპაში აბრეშუმის ქვის ჰარკი გასასყიდათ, შემდეგ იგი ხშირად დადიოდა, მგზავრობდა და თავის აღებ-მიცემას განაგრძობდა. ერთდროს ეს რომ წავიდა და საქონელი გაიტანა გასასყიდათ, იმ დროს მას ნიაპოლშიაც მოუხდა მისვლა, დარჩენა და ვაჭრობა. სწორედ ამ დროს, ნიაპოლს გარს გარიბალდი შეპოეკრა თავის ჯარით. ამის ამბები სტეფანე პავლეს ძეს ძრიელ კარგად ახსოვდა თურმე და მის შესახებ ლაპარაკიც იცოდა.

სტეფანე პავლეს ძემ თავის დროის კვალად როგორც

ძველმა კაცმა ძრიელ ბევრი ძველი ამბები იცოდა თავიანთ გვაროვნობის შესახებ. ამათ გვარის შესახებ მას სხვა და სხვა ძველი ცნობებიც ჰქონია შეკრებილი. ამას გარდა სცოდნია ძველ ქართველთ ვაჭართა აღებ-მიცემის ამბები და ნამეტურ ახალციხის ვაჭრების, ოზურგეთის, ქუთაისის და სხვათაცა, რომელნიცკი მაშინ აღებ-მიცემობდენ და ხალხს ემსახურებოდნენ. გურიის, სამეგრელოს მთავრების შესახებაც ბევრი ცნობები ჰქონია და ისევე ახალციხის ფაშებზედ, ოსმალოს გამგეობისა და სხვებზედაც მრავლად სცოდნია ცნობანი. სამწუხაროდ, მას თავის დროს ვერაფერს შეხვედრია ისეთი პირი რომ ასეთ პირისაგან ესარგებლნა და რამე ძველი ცნობები დაეწერა, ყოველივე მასთან გაქრა და მოიხპო. ისკი კარგად ვიცით და ეს მე მიაჩნია მახვილ ხლექსანდრესძე თუმანიშვილმაც, რომ სტეფანე თუმანიშვილი მეტად მახვილ გონიერი კაცი ყოფილა და მრავალ ძველ ამბებთა მცოდნე. ნამეტურ ვაჭრობის, აღებ-მიცემის და შემდეგი დროის საქმეებისა ქუთაისში.

შესავსებლად თუმანაშვილების გვარის წევრთა მრეწველობის და აღებ-მიცემის შესახებ დამატებათ ვიტყვით კიდევ შემდეგს მოთხრობილს ამბავს.

გურიაში, ძველადგან უმეტესად სიმინდის არყის ხდას მისდევდენ. თვითქოს ჭაჭის ხმარება და მის არყის გამოხდა მათ არ სცოდნიათ. ოზურგეთს და დუბაზუს პირველად კარგი არყის დიდი ქარხანა გაუხსნია ალექსანდრე თუმანიშვილს და ამ ქარხნის საშუალებით უფრო საფუძველიანათ მოფენილა გურიაში არყის ხდის ხელოსნობა ხელოვნურად. სხვა რამ ცნობები ამ არყის ქარხნის შესახებ ჩვენ არა ვიცით რა. ჩვენის ზოგი რამ ცნობების შესამოწმებლად და გურიაში ქართველ კათოლიკეთაგან ვაჭრობის ქონვის და აღორძინების გამო მოვიყვანთ შემდეგ გადმოსცემასაც. —, „ოზურგეთში, ძველად გურიელების დროს, დიდათ სახელოვნებდა თომა თუმანიშვილი. ეს იყო გურიელების მახლობელი პირი, მეგობარი, ვაჭარი სასახლის და სხვა და სხვა ამბების წამლებ მომტანიც.

თომა ოზურგეთში სცხოვრებდა ცოლ-შვილით, მისი შვილები იყვნენ და არიან: იოსები, მიხეილი და ალექსანდრე. ეს პირნი გურიაში არიან აღზრდილები და მათი ცხოვრება აღორძინდა იმ დროს, როცა გურულებმაც თვალი გაახილეს. ვაჭრობის ასპარეზედ ამისთვის მათ კაი შრომა მიუძღვისთ. მაგალითებრ პირველად ამათ როსტოვიდამ მოიყვანეს პურის მცხოვრებლები და ოზურგეთში პურის ცხოვრება დაიწყო. პურის ცხოვრების აღორძინება ოზურგეთში ამათის ცდითა და შრომით იწყება. უნდა მოგახსენოთ, რომ ჩვენდა სამწუხაროდ, გურულები ძველადგანვე პურის ცხოვრებას სულ არ მისდევდნენ, მათში ღომი და სიმინდი იხმარებოდა ყოველთვის. პურის ცხოვრებას და ჭამას გურულები 1840 წლების შემდეგიდამ შეეჩვივნენ. პურის საცხოვრებათა განყოფილებანი მათ აქვნდათ ფოთს დქუთაისსაც, ფურნის პურის ცხოვრების საქმეს აქაც ისეთი მნია შენელობა აქვს, ხოლო თონის პურის ცხოვრება აქ მეფეების დროიდგანვე იყო გავრცელებული, რადგანაც რაჭველი მეთონეები არამც თუ ქუთაისს, არიმედ თფილისშიაცკი გადმოდიოდნენ. თვით XVIII საუკუნის დამდეგს, 1795 წ. უბღურებაზდის. თფილისში რამდენიმე ოცი მეპურის საცხოვრებნი იყო, რომელნიც რაჭველებს ეკუთვნოდათ.

თომა თუმანაშვილი ოზურგეთში პატარა მისულა სავაჭროდ, იგი დადიოდა სტამბოლოს და სხვა ქვეყნებშიაც. თავის დროის კვალად იყო მცოდნე და მოხერხებული პირი. შემდეგ დროს ამის შვილებიც ისევე იწურთნებოდნენ და გურიაში ვაჭრობის ასპარეზს საკმარისად აფართოვებდნენ. ამათმა ცდამ გურულებს ფართოდ შეუწყო ხელი ვაჭრობისთვის. თორემ გურულები სულ არ მისდევდნენ ვაჭრობას. 1853 წ. ომამდის, ოზურგეთში 52 ვაჭარი ოსმალიდამ მოსული ქართველ მაჰმადიანები იყვნენ. ამ ცნობას ერთი ძველი წერილი ამტკიცებს, რომელიც ადრე მოვიპოვეთ. აი ამ ძველი ცნობის შინაარსი:—, 1853 წ. ოზურგეთში მოვაჭრე

ოსმალი რიცხვით 52 კაცი, გამოეცხადათ, რომ რადგანაც რუსეთს ოსმალეთთან ომი უხდება, ამიტომ თქვენ თქვენს სახელმწიფოში უნდა წახვიდეთო 52 ვაჭარი თხოვნას აძლევს მთავრობას და ავალებს, რომ, — რადგანაც აქ დიდი ნიასია გვაქს გურულებზედ დ'ფანტუჯი, ამიტომ ხება მოგვეცით, რომ ცოტა ხანს დაგჩქეთ და ნიასის საქმე გავასწოროთ აგერიფოთო' და სხვანი ასე იყო თურმე გურულებში რომ მათში უფრო მუსულმან ქართველნი ვაჭრობდენ. თომა თუმანიშვილმა და მისმა შვილების საქციელმა კი გურულებზედ უკეთესად იმოქმედა და ქრისტიანებმა ქრისტიანები უადვილესად წაახალისეს ვაჭრობის ასპარეზედ. ასეთივე დიდი მნიშვნელობა უნდა მიეცეს ვაჭრობის ასპარეზედ სტეფანე თუმანიშვილს და მის შვილს პავლეს, რომელნიც კარგა ხნის მომსწრე პირნი არიან გურიელების მართვა-გამგეობისა.

ოზურგეთს და მის მიდამოებში ესენი აწარმოებდენ ყველა ნაირ საქონლით ვაჭრობას და წარმოებას. თავიანთ დროის კვალად ესენი შეძლებულნი პირნი იყვნენ. თვითოეულ მათგანს აქვს კარგი მნიშვნელობა გურულების წაქეზებაში ვაჭრობის ასპარეზედ ასეთ ამაგის გამო გურულებმა ერთხელ ამათი გაძევებაც განიძრახეს, მაგრამ ამაოდ. ამათვე გახსნეს არყის ქარხანა საჯავახოს, რასაც რასაკვირველია თავისებური მნიშვნელობა არ მოაკლდება არყის ხდის ცოდნის გავრცელების ასპარეზედ გურიაში. როგორც იმერეთში, გურიაშიაც ძველადგან არ მისდევდენ არყის ხდას მრავლად და ოსტატურად. თუმანიშვილებს ოზურგეთში, მასთან მთელს გურიას და გურულების წინაშე, რაისა გამო მათ თვით გურიელებიც აძლევენ სსვა და სხვა მოწმობას და წერილებს გურიაში სინდისიერად ვაჭრობის და აღებ-მიცემის წარმოების გამო. უნდა მოგახსენოთ, რომ ჩვენის ვაჭრობის პატივ საცემლად და მის მნიშვნელობის საცოდნელად ეს გურიელების მოწმობაც დიდობაში გახლავსო. შე ასე ვფიქრობ და ვგონებ ამას ექვიც არ

უნდა. ასეთი იყო მნიშვნელობა თუმანიშვილების აღებ-მიცემის გურიასა და ოზურგეთში და მიტომაც ემადრიელებოდნენ მათ გურულების უმეტესი ნაწილი და გურულებაც.

გურიის ერის ვაჭრობით განვითარების შესახებ დიდი ძალი მასალები იყო დაშთენილი ოზურგეთის სამაზრო გამგეობის არქივში. 1896 წ. 120 ფუთი ძველის დოკუმენტების, საგვარეულო ცნობების, სავაჭრო და სახელოსნო მოწმობის, ფუთობით გაყიდეს და მით დაიღუპა დიდი რამ ძალი მასალები გურიისთვის. დაუფასებელი, ჩვენგან მოუფიქრებელი და მოსაზრებულა ცნობები. ზოგი რამ ცნობები მე შევკრიბე და ყოველივე ჩემი ცნობები იქილამ ამოვკრიბე.

გურიაში რომ კათოლიკობა წინ მიდიოდა XVIII საუკუნის შემდეგილამ, ეს მისი საქმე გახლდათ, რომ ახალციხე გურიაზედ ახლო არის. როგორც გურულებს ემარჯვებოდათ ახალციხეში გადასვლა, ისევე ახალციხელები გადადიოდნენ გურიაში, ნამეტურ ოზურგეთში. გურიის მთავრებს კარგათ ესმოდათ ვაჭრობის მნიშვნელობა და ამიტომ სამცხიდან ვაჭრებს იგინი დიდს პატივსა და თავაზსაც აგებდენ. გურიის მთავართა და სამცხელ ქართველ კათოლიკ ვაჭრებთ შორის ამხანაგური კავშირი ისე იყო დაახლოვებული და განცხოვლებული, რომ თვით მთავრებიცკი ხშირად სესხულობდენ მათგან ფულს და ნისიათ იღებდენ სხვა და სხვა ნივთებს. ქართველ კათოლიკე ვაჭართათვის გურიის ქ. ოზურგეთი მითაც იყო კარგი, რომ ეს ქალაქი ბათუმსა და ზღვის ნაპირებთან ახლოს იყო და ძეორე აქ განაგებდა ქრისტიანეთ მთავარი, რომელნიც მათ ყოველთვის გაუწევდენ დიდს მუარველობას. ასეც იყო და ზღვაზედ და ზღვის ნაპირა ქალაქებში ქართველთ ვაჭრებთა გაქუცვას ვერავინ ბედავდა გურიელების შიშით. გურიელების შიში აქენდათ თვით ლაზისტანში მცხოვრებ თათრებსაცკი, ესენიცკი ვერაფერს ვნებდენ ლაზისტანის ქართველ კათოლიკეთა ვაჭრებს. გურულების შიშით ქართველ ვაჭრებს

ლაზისტანში ჩალაც არ დაეკარგებოდათ ხოლმე, მაშინ როცა ბერძნებს და სხვებს თათრის ყაჩაღები ყოველთვის და შეუწყალოდ სცარცვავდენ. აი ეს გარემოებაც გახლდათ მის მიზეზად გამხდარი, რომ სამცხე-სათაბაგოს ქართველ გვარის კათოლიკეთა ვაჭრები გურიაში ისე ხალისით მისდევდენ გადასახლებას და ვაჭრობას. ამის მაგალითია სტეფანე თუმანიშვილის მამის გადასახლების საქმე გახლავს ახალციხიდან გურიაში XVIII საუკ. ბოლოს.

ბ ა თ უ მ ი

მკვლევარების ამბავი-და სხვა ცნობები.

ბათუმი ქართველთათვის საყურადღებო კუთხე იყო და მასთან მეტად საჭიროც. ოსმალთა მფლობელობის დროს, ჩვენ ამ კუთხეზედ დიდი ყურადღება გვექონდა მიპყრობილი, ყოველ ქართველს დიდის ხალისით სწყუროდა ბათუმის ნახვა, მის ახლო მახლო მგზავრობა, მასთანვე მთელი ამ კუთხის შემოერთება ამიერ საქართველოსთან. ამ ჰაზრით გამსჭვალულნი ხშირად ერთმანეთში ფულს ვაგროვებდით, მით წიგნებს ვყიდულობდით და ვიდრე საქართველოს შემოუერთდებოდა, მინამდის ამ წიგნებს იქ ვგზავნიდით დასარიგებლად. მოლები და ხოჯები რას უშვრებოდენ ამ წიგნებს ამისი ჩვენ არა ვიცოდით რა, თუმცა ბათუმი ჩვენზედ ახლოს იყო, მაგრამ იგი შორს იყო ჩვენგან მით რომ იქ ოსმალთა ფანატიკობის მახვილი არსებობდა, იქ ჩვენი მისვლა-მოსვლა ძნელდებოდა. ბაქრადე ბათუმის ფაშამ 10 დღეს დააკავა ბათუმში და მხოლოდ მერე მისცა სხალტამდის წასვლა და აქ იქ ნაშთების ნახვა. ასე იყო ამ ქალაქის საქმე ჩვენზედ მოწყობილი.

აი ასეთ დროს, ბათუმში, ჩვენაგვეყვანდენ გულ შემატკივარ ახალციხელ ქართველ კათოლიკეთ ვაჭრები, რომელნიც

აღვა-მიცემის მხრით ახალციხილამ ძველადგანვე ბათუმის გზით ოსმალეთში მგზავრობდენ და საქონელი გაჰქონდათ და შემოჰქონდათ, ამათს ერთს უმთავრეს ბინას ბათუმი შეადგენდა. ახალციხის ქართველ კათოლიკეთა ვაჭრები უპირველესად აქ ჩერდებოდნენ, აქედამ ემზადებოდნენ სტამბოლში წასვლას, ზღვაში მგზავრობის თავსარიგს, იქ ვაჭრობას და მერე დაბრუნების, ბათუში ამათვის შეადგენდა ცოცხალ სახელმძღვანელო სარკეს, მასში ხელდავდენ იგინი თავიანთ აღებ-მიცემის მომავალ მგზავრობის სვებედს. ერთ ასეთ ღვაწლ დებულ პირად უნდა ჩაითვალოს, ძველადგანვე კარგად ცნობილი, სოფ. უდელი, ქართველ კათოლიკეთა ვაჭარი ლუკა ანტონის-ძე მჭედლი-შვილი და მომავალში ამის შვილებიც. ამიტომ საჭიროდ მიგვაჩნია რომ მოკლედ ჯერეთ ეს გვარი და მის წევრთა ვინაობის ისტორია მოვიხსენოთ და მერე სხვა საქმეებსა და ვაჭრობაზედაც გადავიდეთ.

მჭედლიშვილების ძველი გვარი—როგორც გამიგონია ზაზაშვილიც ყოფილა. ესენი ყოფილან მცხოვრები ქართლის სოფ. რუისისა. ერთ დროს, ამ სოფელს და მასთან მათელს ქართლს ლეკები და ოსმალები დაცემიან, ტყვეები დაუტაცნიათ და ახალციხისკენ წაუყვანიათ, ამ ტყვეებში რეულან შემდეგ დროს მჭედლიშვილებათ ხმობილთა წევრნიც. ამათ ოსმალთაგან თავი დაუხრწვეიათ, ახალციხილამ სოფ. უდეს გადასულან და იქ დასახლებულან, ვგონებთ, კათოლიკის სარწმუნოებასაც იქ უნდა დაკავშირებოდნენ. ამაზედ მათ გვარში არ არის დაშთენილი ჰამე ცნობა, ისკი არის ნათქვამი, რომ მჭედლიშვილები ქართლის რუისილამ ვართ და ძველი ჩვენი გვარი ზაზაშვილიაო. კათოლიკობა XVII საუკ. რუისშიაც იყო გავრცელებული გორილამ და ამიტომ შეიძლება ვიფიქროთ, რომ მჭედლიშვილები კათოლიკის სარწმუნოებას რუისშივე, ან გორში იქმნენ დაკავშირებულნი. ასეა თუ ისე, ჩვენ ამას არ ჩამოვეკიდებით, დღეს იგინი ირიცხებიან ქართველ კათოლიკედ, ვინაილგან მოდგომითაც ქართველები არიან. შეინი-

შნოს აქ უნდა, რომ XVII საუკუნის დამლევეს, ქართლიდამ საზოგადოთ და მასთან რუისიღამაც რამდენიმე კომლი იქმნა ოსმალთა და ლეკთაგან ტყვედ წაყვანილნი და ახალციხეში კათოლიკეთაგან თავ-დახსნილები, რომლებიც იქვე ახალციხის ახლო მახლო სოფლებში დაშთნენ და კათოლიკობა აღაარეს.

მკედლიშვილები მესხეთში მიეცნენ ცხოვრებას და გამრავლებას, იქვე შეიჩვივნენ ვაჭრობას და შემდეგ დროს ამის ასპარეზედ იგინი საკმარისადაც გაძლიერდენ და გამრავლდენ. იგინი ვაჭრობდენ და აღებ-მიცემას აწარმოებდენ ახალციხეს და მის მიდამოებს, ეს დრო უნდა მიეწეროს XVIII საუკ. ნახევარს და ამ დროის პირად ჩვენ უნდა მივიღოთ ლუკას მამა ანტონ მკედლიშვილი. ანტონ მკედლიშვილი უეჭველია ახალციხეში განვითარდებოდა, იქ შეიქმნდა ვაჭრობის შნოს და იქიღამვე დაიწყებდა აქეთ იქით სიარულს, ნამეტურ იმერეთს, იზურგეთს და ბათუმს. საიდგანაც მერე ოსმალეთშიაც წავიდნენ სავაჭროდ. ანტონ მკედლიშვილის ახალციხიღამ იმერეთის კუთხეებში გადმოსვლის ხანად ჩვენ ზემო ხსენებული დრო მიტომ მიგვაჩნია, რადგანაც ახალციხელ ვაჭრებმა მესხეთიღამ ერთს დროს იწყეს იმერეთში გადასახლება და გამრავლება. ანტონი XIX საუკუნესაც კარგა ხანს მოესწრებოდა, რადგანაც ამას ლუკას დაბადების რიცხვიც აჩენს ესენი თავიანთს დროის კვლად იქამდე ჩენილნი არიან, რომ ვაჭრის მხრით ამათზედ ლაპარაკი არ იქნება მეტი. მაგრამ სამწუხაროდ ანტონ მკედლიშვილის ცხოვრებას და აღებ-მიცემის შესახებ ჩვენ ბევრი არაფერი ცნობები გვაქვს. ეს არის ჩვენი უბედურება რომ ჩვენი ძველი ყოფა ცხოვრების შესახებ ბევრი არა ვიცით რა და ნამეტურ ვაჭრობაზედ.

ამ გვარის წევრთა ცნობები მხოლოდ ლუკა ანტონოვის ძის მოქმედებით სჩანს და ამიტომ ჩვენც ლუკას მოღვაწეობის მოგონების აღწერით დავიწყებთ. ლუკა მკედლიშვილს რომ აღმზრდელათ მამა არა ჰყოლიყო, უამისოდ ის თავის ჰა-

საკში მისვლისას შესაძინევ პირად ვერ აღმოჩნდებოდა არა-
მც თუ ვაჭრობის ასპარეზედ, არამელ მოგზაურობაში და თუნდ
ბათუმში გადასახლებაზედ და იქ დასახლებაზედ საყოველთა-
ოდ. ლუკა ანტონის ძე ვიდრე ბათუმს დასახლდებოდა, მი-
ნამდის იგი რამდენ გზის მე ყოფილა აღმოსავლეთის ქვეყ-
ნებში და ნამეტურ სტამბოლს, ამის ცხოვრების ასპარე-
ზედ გამოსვლა, აქა იქ ვაჭრობა და მგზავრობა მიეწერება
1835 წ.

ოსმალეთის სახელმწიფოს ვაჭრობას, საქონელს, მის დრო
და დროის მაზანდას ლუკა კარგად იცნობდა. ოსმალეთი მას
ისე ჰქონდა გათვალისწინებული, როგორც თავის ხელის გუ-
ლი. მან კარგად იცოდა მათი ავი და კარგიც. ოსმალეთში
მისი მგზავრობა საზარალოდ არას დროს არ იქნებოდა, მან
იცოდა სად როდის და რისთვის ან რა საქონლისთვის წასუ-
ლიყო. უბრალოდ დროს არ დაკარგავდა. ოსმალეთიდან საერ-
თოდ და კერძოდ კიდევ სტამბოლიდან მან სხვა და სხვა სა-
ვაჭრო საქონლის შემოტანა საქართველოში დაიწყო 1837 წ.
მრავალნაირი საქონლით დატვირთულს ლუკა მჭედლიშვილს
პირველად ბათუმში მოუხდა დარჩენა. სადაც მაშინქართველთ
ვაჭართ რიცხვი ერთობ პატარა იყო. ლუკას ჰყოლია ორი
ძმა: იოანე და გრიგოლი, ესენიც მისავე ვაჭრობასა და აღებ-
მიცემაში განთქმულნი ყოფილან თავიანთ დროს.

ახალციხე რუსეთმა რომ აიღო მალხაზ ანდრონიკოვის
მოხერხებით, ამ საქმეს დიდათ ხელს უწყობდენ ახალციხას
ქართველ კათოლიკენი და ქართველ ებრაელებიც, ამათ დიდათ
უხაროდათ რუსთა მისვლა. მალე დაიცალა ახალციხე ოსმა-
ლთაგან, გავიდა ახმედ ფაშა ხიმშიაშვილი და თან გაიყოლა
დიდი ძალი ქართველობა აჭარას და არზრუმისაკენ. ქართველ
თათოებს ახალციხის დაკარგვა ერთობ სწყინდათ, ამიტომ ერ-
თის წლის შემდეგ, ესენი ერთ ღამეს უჩუმრად დაეცნენ ახა-
ლციხეს და აიკლეს უწყალოდ. აკოებულებთ შორის მოჰყვა

ლუკა მკედლიშვილიც, რომელიც რამდენსამე ხანს დარჩა აქარელების ხელში და მერე კი იგიც გაანთავისებულს, რადგანაც ტყვეების განთავისუფლების ბძანება აქენდათ და მეორე ლუკას იგინი კარგადაც იცნობდენ. ამბობენ, რომ ამ დროს, ახალციხეში, ქართველთ შორის ბევრი შეძლებული ოჯახი იქმნა აკლებული და ანიავეებულიო. ბევრი ქონებითაც იქმნა დასჯილი და გაცარცულიო. მალე გაანთავისუფლეს ტყვეები და განთავისუფლდა ლუკაც.

იმის შემდეგ ლუკამ გადასწყვიტა აქა იქ მგზავრობა და თავის საქმით წარმოება. აღებ-მიცემის წინ წაიყნა, იგი ახალციხეში ვაჭრობდა ჩითებლობით, ანუ ყოველნაირის ფართლეულობით, ვაჭრობის მხრივ მას დაახლოვებული კავშირი ჰქონდა ქუთაისის ვაჭრებთან, ოზურგეთის, ბათუმის და ნამეტურ — ზუბალაშვილებთან, რადგანაც მაშინ ზუბალაშვილები აღებ-მიცემის ასპარეზზე საკმარისად ბრწყინავდენ და სახელგნებდენ. ამისთვის ამ კუთხეთა ვაჭრების ცნობა მისთვის საჭიროც იყო, რადგანაც იგი ვაჭრობისთვის მათთან საქმესაც იჭერდა, იგინი მას ანდობდენ უცხო ქვეყნებიდამ საქონლის შემოტანას. ლუკა ანტონის ძე საქართველოდამ მგზავრობდა სტამბოლს, სპარსეთს და იქიდამ დიდი ძალი ფართლეულობა და შალეულობა შემოჰქონდა. 1849 წ. სპარსეთიდან მოვიდა თფილისს და თან შემოიტანა დიდი ძალი ნივთები და ფართალ შალეულ-აბრაშუმეულება. მეტად კარგი ნივთები. სპარსეთს გარდა თფილისში სტამბოლიდამაც ხშირად გადუტანია ხოლმე. საქონელი იყო მრავალნაირი, ბევრი იშვიათის ფასისაც. მასთან დროის კვალად საყურადღებოც.

თავრიზიდან დაბრუნებული დარჩა თფილისსა, ადალციხეს და ქუთაისს, თავისაგან მოტანილ საქონლის საქმეები გასწალიდა, გაასალა და მის მერმე შეუდგა ადგილობრივ საქართველოს ერის ნაწარმოებთა შეკრიბეს და თავდარავს სტამბოლში გამგზავრებისთვის და საქონლის გასაღებისთვის. სტამბოლს მომზადებული ბათუმის გზით მალე წავიდა. თან წაიღო

სხვა და სხვა საქონელი, იქ მოისაქმიანა, შემდეგ ამის დაბრუნდა საქართველოში და წლის თავზედ ბათუმს მოვიდა. ეს დრო უნდა ყოფილიყოს 1852 წ. თან მოიტანა დიდი ძალი საქონელი. საქონელს თავ-თავის გზა და კვალი მისცა, თავის კანონიერი სავაჭრო მიმოსვლა. საქმის გათავების და სამზადისის შემდეგ იგი კვალად წავიდა სტამბოლს სავაჭროდ, იქ დარჩა რამდენსამე ხანსა, ივაჭრა, მოისაქმიანა და საქონლის შეკრების შემდეგ დიდის ძალის ნივთებით საქართველოში დაბრუნდა, ეს ხანა მიეწერება 1854 წ. უნდა შეინიშნოს, რომ ამ დროს, რუსეთსა და ოსმალთა შორის ომიანობის ხანა იყო დამდგარი და შიტომ ვაჭრებიც ვერ ბედავდენ თავისუფლად მგზავრობას, ყველას ერიდებოდა, ეშინოდა გაცარცვის.

ლუკას კი ასეთის შიშის არაფერი ჰქონდა, რადგანაც მას ყველგან თურმე კარგად იცნობდენ და ამას ყურადღებას აბყრობდა ზვიით ოსმალეთის უმაღლესი მთავრობა, რუსეთის და სპარსეთისაც. მაგალითი გახლავთ ამისი ის, რომ 1856 წ. სტამბოლიდამ რომ წამოვიდა საქართველოში, მას თან გამოატანეს სტამბოლიდამ იმ დროის სულთანის ფირმანი. ფირმანი სასტიკად აუწყებდა ქვეშევრდომთ, რომ ოსმალეთის იმპერიაში ლუკა არსად გაეცარცვათ. მაგრამ დრო ისეთი იყო, რომ მაინც ვერ ასცდა იგი გაცარცვას, სტამბოლიდამ ხოფას რომ მოვიდა, მერე იქილამ ართვინს გადავიდა და იქილამ აპირებდა საქონლის შემოტანას ახალციხეს და საქართველოს სხვა კუთხეებშიც, მაშინ რუსეთის კარანტინი ახალციხის მახლობლად ყოფილა, მგზავრობის დროს, ლუკა აქარლებს გაუცარცვამთ და საქონელი, ანუ მანუფაქტურა სულ წაურთმევიათ. წართმევა და თავდასხმა რამდენ ჯერმე შემთხვევია გზაში და ქვაბლიანში რომ დასცემიან მაშინ მძიმეთაც დაუჭრიათ. დაქროლი თფილისში გადასახლდა ზუბალაშვილების ოჯახში, იქ მორჩა, მის მერე ბათუმს დაბრუნდა, იმ დროს ბათუმს განაგებდა სეიდ ფაშა.

სეიდ ფაშასთან იჩივლა ლუკამა და თან სულთანის ფირ-
მანიც წარადგინა. საჩივარს დაწვრილებით დასძინა გაძარცვის
და დაჭერის ცნობებიც. სეიდ ფაშასასტიკი კაცი იყო, გაძა-
რცვასა და დაჭრაზედ ძრეილ გაჯავრდა მით უფრო, რადგა-
ნაც ლუკამ სტამბოლშიაც გაგზავნა საჩივარი. ფაშამ მალე
სასტიკი ბრძანება გამოსცა და აჭარელთ დაავალა გამცარცვა-
ვთ დაჭერა, მაგრამ ეს ვერ მოხდა, მცვარცვანი ვერ დაიჭი-
რეს, უკანასკნელ ისკი მოხდა, რომ სეიდ ფაშის ბრძანებით,
ლუკა ანტონის ძეს წანართმევი საქონლის ფასი დაუბრუნეს,
ყოველივე ზარალი აღუდგინეს. ამ საქმის გარემოებამ მრავა-
ლნი გააკვირვა და თვით ბათუმის იმ დროის რუსის კონსო-
ლიც, რომელიც ლუკასაც ესარჩლებოდა როგორც თავის იმ-
პერიის ქვეშევრდომს, ოსმალთაგან ითხოვდა ლუკას დაჯილ-
დოვებას. ამ გაოქმობას ზედ ერთოდ სეიდ ფაშის მრისხანე
განკარგულებაც, რომელმაც კარგად იცოდა აჭარელთა ზნე,
ხასიათი. ამ სეიდ ფაშის შემდეგ ბათუმში ფაშას გამგეობა
მოისპო და 1850 წლიდამ კაი მაკანსი, ანუ პოლკოვნიკის თა-
ნამდებობა დაარსდა.

რადგანაც ლუკას ბათუმის რუსის კონსოლიც კარგად
იცნობდა და ამას გარდა კონსოლმა მისი მნიშვნელობაც იც-
ოდა, ამიტომ ლუკა მკედლიშვილი ბათუმში დასახლდა 1857 წ.
იქ მოაწყო თავისი სავაჭრო საქმეები და იმ დღიდან რუსეთ-
ის კონსოლს ისე დაუახლოვდა, რომ კონსოლმა იგი გაიხადა
თავის თანამართველად და საქმის მართვა გამგეობაში მონაწი-
ლეობის მიმღებათ. იმავე დროს ლუკა ირიცხებოდა კონსოლ-
ის კომისიონერთაც, კონსოლმა იგი თავის მოთარჯიმანეთაც
დაიჭირა და მალე კავკასიის მთავარ მართველსაც აცნობა და
გააცნო ლუკას ერთგულება რუსეთის მთავრობისადმის ოსმა-
ლეთის სახელმწიფოში. ლუკას სახლობა კი ახალციხეს სა-
ხლობდა შვილებით. მალე ლუკა ბათუმის მიდამოების მცხოვ-
რებთა წინაშე პატივსადებ პირად შეიქმნა, მას იცნობდენ ქა-
რთველი ბეგები, ფაშები და თათრის ყველა მოხელენი. ლუკამ

ამ კუთხის და ნამეტურ ბათუმის ავკარგიანობა ისე იცოდა, რომ ამას ერთი პწკარიც კი არ გამოეპარებოდა. აქ ამან ახალციხილამ ბათუმში გადიყვანა თავის პირველი შვილი იოსები და იგი გამოწურთნა როგორც ვაჭრობაში, ისევე კონსოლის წინაშე შესაფერს სამსახურში და მის შემძლებლობაში. ლუკა გარდაიცვალა 1860 წ. ქ. ართვინს. იქვე დაასაფლავეს, რადგანაც მაშინ ბათუმში კათოლიკეთ სასაფლავო არ იყო. ლუკას გარდაცვილების ცოტა წინეთ ბათუმში გადაყვანილ იქმნა გრიგოლ ლუკას ძე მჭედლიშვილიც, მეორე შვილი ლუკასი- გრიგოლიც მამის და ძმის გავლიენას ქვეშ იწურთნებოდა როგორც ვაჭრობაში, ისევე სხვა და სხვა საქმეებშიც. ლუკას სიკვდილის შემდეგ ბათუმის კონსოლმა თავის თარჯიმანათ იოსებ ლუკას ძე დანიშნა, ეს განაგებდა, იოსების სავაჭრო საქმეებსკი გრიგოლი.

ლუკას ბათუმში დიდი გავლენა ჰქონდა თვით ოსმალთს შთავრობის წინაშე, იგი დიდათ ემსახურებოდა კათოლიკეთა საქმეებს, მათთვის სახლში ჰქონდა ეკლესია მოწყობილი და რადგანაც აქ მათ სამუდამოდ მღვდელი არ ჰყვანდათ, ამიტომ იგი ხან ტრაპიზონილამ მოიწვევდა პატრებს—კაპუჩინებს და ხან ართვინილამ. კათოლიკებს გარდა ლუკას და მის შვილებს იოსებს და გრიგოლს საქართველოლამ გაყვანილ ტყვეების დახსნაზედაც დიდი ამაგი მიუძღვისთ და ამას გარდა ბერძნების და სომხების მფარველობაზედაც, იგინი იყვნენ ყველა ქრისტიანთა ფარი და ხმალი. ლუკა რომ არ ყოფილიყო, უამისოდ ბათუმში ბერძნებს ოსმალნი ეკლესიის შენების წყობასაც არ მისცემდენ, ისეთი დიდი ხმა და გავლენა აქვდათ ამ პირებს. დღეინდელი ბათუმის საყდარი ლუკას თავოსნობით და დახმარებით არის გაკეთებული. ლუკას შემდეგ ბათუმში როგორც თავი ასახელა იოსებმა, ისევე მისმა ძმამ გრიგოლმაც. როცა იოსები ბათუმში არ იყო, მის თანამდებობის აღმსრულებელი გრიგოლ ლუკას ძე მჭედლიშვილი გახლდათ.

დროსა და გარემოების კვალად რამდენადაც ლუკას ძე გრიგოლი ზრდაში შედიოდა, იმდენადვე განვითარების, წარმატების და გამოცდილებასაც ეძლეოდა, როგორც აღებ-მაცემის საქმეში ისევე ცხოვრების კერძო საქმეებშიაც. იგი დროის კვალად მკოდნე იქმნა მთელს ბათუმის მიდამოებთა მცხოვრებთა და მასთანვე გამოჩენილიც როგორც რუსის კონსოლის წინაშე, ისევე ადგილობრივ ოსმალთა მთავრობისაცა. ამავე დროს ბათუმში სახელოვნებდა მეორე ქართველ კათოლიკეთა ვაჭარი სტეფ. დედებოვი. ამ დედებოვს დიმ. ბაქრაძეც იხსენიება თავის მგზავრობაში. აღსანიშნავია ისიც, რომ ამათ დროს თითო ოროლა სხვა ქართველ კათოლიკენიც იყვნენ, რომელნიც აღებ-მაცემის და ხელოვნობას მისდევდნენ. დედებოვსაც თავის დროის კვალად კოდნა ჰქონია შეძენილი, ამის შვილი იყო ფერდინანდ დედებოვი, რომელიც ერთ დროს სპარსეთში იყო და იქ კაკლის კუნძებს ჰყიდულობდა და ევროპაში გზავნიდა, ამის ასპარესხედ სპარსეთში მან კაი საწარმოებელი ნიჭი გამოიჩინა, გარდაიც ბათუმს, 1896 წ. საჭიროა რომ ხსენებულ დროის მწარმოებელთა და მრეწველთ ცნობები გვქონდეს და მასთანვე აღწერილიც, მაგრამ სამწუხაროდ ეს ჩვენ არა გვაქვს და ამიტომ ისევ ამ გვარის წევრთა ცნობებს უნდა მიუბრუნდეთ.

ბათუმში მცხოვრებელმა და დახელოვნებულმა გრიგოლმ-უკანასკნელ დროს, რაკი ბათუმში მან საცხოვრებლად ფეხი გაიმაგრა და ცხოვრების სახსრით მოეწყო, მერე ბათუმს გადიყვანა თავის ორი მცირე წლოვანი ძმები: ლევანი და პავლე აღსაზრდელად. შემდგომ მცირეს დროისა ერთიცა და მეორეც, ე. ი. ლევანიც და პავლეს მან აღზრდის გზაზედ დააყენა და ბოლოს კონსტანტინეპოლსაც წაიყვანა, ევროპიულის განათლების სასწავლოდ. უმაღლესად სწავლის მისაღებათ. შემდგომში ესენი აღმოსჩნდნენ წარჩინებულ გულ შემატკივარ მამულის შვილებათ. ამათხედ ქვემოთ ვისაუბრებთ. აქი ვიტყვით

იმას რომ გრიგოლ ლუკას ძე თვის მცირე წლოვან ძმათა წინაშეც შეასრულა თავის ძმური სიყვარულის ვალი, ის ვალი რითაც ჩვენი ძველები უხვათ იყვნენ დაჯილდოებულნი და ჩვენკი მათი ნასახიცი აღარ გვაქვს. გრიგოლ ლუკასძე ყოველთვის კეთილის თვისების ყოფილა მოზარდ თაობის დაწინაურების და განკარგებისთვის. მას დიდს საჭიროდ მიაჩნდა აღსასდელთათვის დახმარების მიცემა.

გრიგოლ ლუკასძე თავის შეძლებას და ძალას ბათუმში აღრიდგანვე სასარგებლოთ ხმარობდა, იგი იყო კარგი თანამედროვე თავის დროისა და ყველა საჭირო საქმეთა და გარემოებათა პირობების გამრჩევი. მას დიდი კავშირი ჰქონდა ადგილობრივ ბეგებთან, მათთან ლაპარაკი საქართველოს შესახებ. ასევე მას დიდათ ენატრებოდა ამ კუთხის კვალად საქართველოსთან დაკავშირება—საქართველოს გაერთიანება, ამისთვის იგი რუსეთის მთავრობას ბევრს საკეთილო რჩევასაც ატყობინებდა და ნამეტურ ადგილობრივ მთავრობის მდგომარეობას და განძრახვას რუსეთის მთავრობის წინაშე. ასეთის ერთგულობისათვის გრიგოლს ბევრჯერ მადლობაც მიუღია კონსოლისაგან უმაღლეს მთავრობის დავალებით. ესევე პირი დიდი მფარველი იყო ყველა იქ მყოფ ქრისტიანეთა, იგივე თვალყურს ადევნებდა დიდათ ქართველთ ტყვეთა მდგომარეობას და მათ ხშირად იხსნიდა კიდევაც. ამას გარდა ვინცკი სტამბოლს მიდიოდა ქართველთაგანი და ნამეტურ კათოლიკეთ მღვდელნი, ყველა შემვლელთა ბინა და სადგური ამასთან აქენდათ, მათთან ისადგურებდენ და მერე წავიდოდნენ აქეთ იქით თავიანთ გზაზედ. გრიგოლ ლუკას ძეს მეტად დიდი ამაგი მიუძღვის იმ დროის ქართველთა მგზავრთა წინაშე და ნამეტურ ქართველ კათოლიკეთა წინაშეც, რომელთაც გრიგოლი უანგაროთ ემსახურებოდა და ეხმარებოდა. ნამეტურ დიდი ამაგი მიუძღვის პეტრე ხარისჭირაშვილის წინაშეც.

გრიგოლი სტამბოლშიაც ხშირად მგზავრობდა, იქაც მას დიდი ძალი მეგობრები ჰყვანდა როგორც მუსულმანები, ისევე ქრისტიანები და ნამეტურ ქართველ კათოლიკენი. ერთხელ თურმე ალი ფაშა თავის კარეტიდამ ჩამოხტა და უცბათ ნახული გრიგოლი ჩაისო გვერდით და აღარ გაუშვა, ვიდრე საქართველოს და რუსების ამბები არ გამოჰკითხა და შესაფერი პატივი არ სცა. სადაცკი მიდიოდა ხოლმე გრიგოლი თავის საქმეების ასპარეზედ. ყველგან კაი შნოს და ნიქს იჩენდა და მით იძენდა საჭირო საქმეთა ცოდნას. ოსმალეთის საქართველოს რუსეთის იმპერიასთან დაკავშირებამდე ბათუმში ერთად ერთი ქართველის ოჯახი გრიგოლის იყო, ეს და ამის ძმების ლევანის და პავლეს მეტი ჩვენ იქ ერთგულების სხვები არავინ გვეგულებოდენ. ამ კუთხას რუსეთთან დაკავშირებისათვის დიდი ამაგი, დიდი შრომა მიუძღვისთ, ყველა ძმანი ამგდარნი არიან ამის შრომით და ნამეტურ გრიგოლი.

რუსეთთან დაკავშირების შემდეგ, ბათუმში, უპირველეს მცხოვრებ მცოდნე პირებად მჭედლიშვილები აღმოსჩნდენ, რუსეთის მთავრობის სასარგებლოდ და მათ შორის მშვიდობის დასამყარებლად და დინჯათ ჩაბარების გამო ბევრი შრომა მიუძღვისთ, ამათ შრომა არც შემდეგ მოსპობილა ამ კუთხის გაერთიანების გამაგრების ძალის დასამყარებლად. ამისთვის ყველა ძმებს კაი შრომა აქვსთ დადებული. ესეთი ამაგი მთავრობამაც იცოდა და ამიტომ გრიგოლს პატივს სცემდენ კავკასიის მთავარ მართებელნი, სხვა და სხვა უმაღლესის ადგილების მექანი გენერლები და ხშირად ამას რჩევასაც ჰკითხავდენ, რასაც და როგორც გრიგოლი ურჩევდა ისინიც ისე მოიქცეოდენ. ასეთის ერთგულობისთვის ხშირად ველიკიკნიანისაგან მადლობა მიუღია ხოლმე გრიგოლს გარდა იოსებსაც კი, როცაკი ცოცხალი იყო იგი. დაკავშირების შემდეგაც ვიდრე ამ კუთხეში რუსეთის მოქალაქობა დამკვიდრდებოდა, ვიდრე გრიგოლი და მის ძმებსაც ქართველ ბეგების დასაწყნა-

რებლად დიდი შრომა მოუწდათ, ბევრები გრიგოლს ისე ენდობოდნენ როგორც თავიანთ ეროგულს გულ შემატკივარს პირს და ერთგულ მოამაგეს.

ბათუმის განახლების და გაშენების საქმეებშია ამათ კაი შრომა მიუძღვისთ და ნამეტურ გრიგოლს. შემდგომ გაშენების ბაჟუმის საოქალაქო გამგეობის დაარსებაშიაც ნაწილი უძევსთ, როგორც გრიგოლს ისევე მის ძმებთაც, როგორც უძველესი მცხოვრებნი ბათუმისა, ბევრი რამ ძველი ამბები იცის ამ ქალაქის შესახებ და ნამეტურ ადგილების საკუთრების, თუ ბათუმს ვის სად რა ადგილები ეკუთვნოდა, ამ მხრით ქალაქის გამგეობას მათ კაი სამსახური გაუწიეს, ეს იყო მომთხრობა და არის კიდევაც ბათუმის ძველის ამბების. ამდენ საამაგო საქმეებთა გარდა გრიგოლი საყურადღებოა შემდეგითაც:

1878 წ. ომის გამო, ბათუმიდამ დათხოვნილები იქმნენ რუსის ქვეშევრდომნი და იგინი მალეც გამოვიდენ იქილამ, გრიგოლი ქუთაისს გადმოსახლდა. ამის ამბები რუსის მთავრობამ კარგად იცოდა, ომია დაწყების შემდეგ, გრიგოლ მქედლოვს კავკასიის ნამესტნიკმა დიდმა მთავარმა მიხეილმა დაავალა ბათუმში წასვლა და ოსმალთა სამზადისის შეტყობა, ამას მთავრობამ ფულიც მისცა, რომ მას ეს ფული იქ უნდა დაეზოგებინა და რუსეთისთვის ერთგული პირები მოეძებნა, ნამეტურ სასულიერო პირებში. გრიგოლი წავიდა ბათუმში, მთავრობის წინაშე გამოცხადდა, რომ ჩემი ჩამულების ნახვამინდა, ისევ მალე დავბრუნდებიო. იქ მოისაქმიანა, ნახა ყოველივე, ყელაფერი ანუსხა. იმ დროის ბათუმის მუფთი ჰასან ეფენდი იყო, ქართველ მაჰმადიანი, ეს გაიერთგულა და მერე მოლებს ფულებიც დაურაგა. მოლები აღტაცებულ დაშთენ შემდგომ ამის და ომის გათავებისას გრიგოლი ბათუმს გადავიდა, აჭარელებს სიწყნარეს ავალებდა და დერვიშ ფაშის ბრძანების შესრულებას. რუსეთის წინაშე დამორჩილებას, ჩაბარებას. აჭარელები რუსებს არ ბარდებოდენ, ინგლისის მთავრობას კაცები გაუგზავნეს და სთხოვეს, რომ ამ საქმეში

დაგვეხმარეთო. საქმე აიწეწა, ყოველივე არევის მიეცა, ამ არევს დარევის დროსაც გრიგოლმა კარგი შნო გამოიჩინა. უნდა ითქვას მოკლედ, რომ ამას თავის კვალად მთავრობის წინაშე დიდი სამსახური მიუძღვის და ბათუმის თვით გამგეობაზედაც ხომ მეტად დიდი ამაგი და შრომა. ბათუმის გამგეობას მოხუცების და თავის საქმეების გამო თავი დაანება 1894 წ. ბათუმის მაქულეები უპირველესად გრიგოლმა ასწერ და ანუსხის ის თუ აქ სად ვის რა ეკუთვნოდა, საბუგო რა ადგილები იყო, საქალაქო და ან ვის რა საკუთრება ჰქონდა, ყოველივე ამას ეკითხებოდა. ბათუმში არ დაარსებულა რამე სამოქალაქო, საზოგადო და სასაინტარო დაწესებულებანი, რომ იქ გრიგოლს მონაწილეობა არ მიეღო. ყველა საზოგადო საქმეში დაუზარებელი იყო და დღესაც არის. ყოველივე ამესთან უნდა ითქვას, რომ იგი ქართული მწიგნობარი პირიც არის, თვალყურს ადევნებს ქართულ მწეოლობას, დიდი მოყვარეა თავის სამშობლო ქვეყნის და ერის. როგორც მოხუცი ადამიანი კაცად-კაცია, ბევრს სავაჭრო და სააღებ-მიცემო საქმეებში გამოწურთული და დაჯილდოვებული. ბათუმი ამის არ დამვიწყებელი უნდა იქმნეს და მასთან ზნეობრივადაც მოვალე.

სტეფანე დედებოვი. ახლციხელი პატარა გადასახლდა ბათუმში და იქ ვაჭრობა შეისწავლა. შემდეგ დროს ბათუმში კაი აღებ-მიცემის ვაჭარი იყო და თანამედროვე მჭედლიშვილებისა. სტეფანეს ვაჭრობა აქვდა გამართული მთელს ოსმალეთის საქართველოს ქართველ მაჰმადიანებში და თავის ვაჭრობის საქმეც კარგად მიჰყვანდა. მას დიდი გავლენა აქვდა მჭედლიშვილებთან ერთად ბათუმის მაჰმადიან მთავრობაზედ, ბეგებსა და მათ მოხელეებს ესენი ყოველთვის ქართულად ესაუბრებოდნენ. ამათ თანამედროვე ქართველ ვაჭრებს დიდი მისვლა მოსვლა აქვდათ კონსტანტინეპოლს სავაჭროდ. სტეფანე დედებოვი დიდი დახმარება მისცა და ბაქრადეს ოსმალეთის საქართველოში სამგზავროდ. ბევრი რამ ძველი ამბებდა უამბო და გადასცა.

კონსტანტინეპოლში ქართველ კათოლიკეთ კაჭრებს სტეფანეს სახელის მოგონების წყალობით დიდს მნიშვნელობას ვაძლევთ. სტამბოლში ქართველთ ვაჭრობის ისტორიაც მეტად მდიდარია, მრავალ ფეროვანი და შესანიშნავი. მის ანუსხვა აქ არ იქმნება მეტი. საქართველოს ვაჭრები ოსმალეთის მთავრობის მფლობელობის დროს, ყოველთვის ბათუმიდგან მიდიოდნენ სტამბოლს და ხან ფოთიდგანაც. აქედამვე მგზავრობდნენ ტრაპიზონს და სხვა კუთხის ქალაქებშიაც. ვაჭრები მიდიოდნენ მრავლად, იქ ამათ აქვნდათ საერთო ქარვასლაც. ამ გარემოებას მათთვის დიდი მნიშვნელობა აქვნდა. სავაჭრო ქარვასლა ქართველ კათოლიკებს თვით XVIII საუკუნეშიაც კი აქვნდათ იქ, აღსანიშნავია ის გარემოებაც რომ კონსტანტინეპოლის ქართველ კათოლიკეთ ქარვასლაში ისადგურებდნენ თვით ქართველ მართლმადიდებელნიც, ნამეტურ იმერ მეგრელ გურულები, რომელთა რიცხვი ძველადგანვე იქ ყოველთვის საჩინო იყო. დიახ უნდა ითქვას, რომ ქართველთ ვაჭართა მგზავრობას სტამბოლში და საქონლის ვაჭრობას დიდი კარგი საინტერესო ისტორია აქვს. ბევრჯერ გვითქვამს და აქ კიდევ ვიტყვი, რომ კათოლიკეთა სამღვდელოებას მეტად დიდი გავლენა აქვნდა ვაჭრობის აღორძინების შემხრით კათოლიკის მრევლზედ და ესენი უფრო ავრცელებდნენ მათში ხელოვნობას და ვაჭრობასაც. ამის მაგალითია შემდეგი გარემოება.

1877 წლის შემდეგ, რაკი აბატ პეტრე ხარისკირაშვილს საქმე წაუხდა და ქართველთ მაჰმადიანთათვის მომზადებულ მისრის ძმათა რიცხვი დაეფანტა და აღნიშნულს კუთხეში ნება დაურთველად ვერ გამოგზავნა სამქადაგებლად, რაკი თავის წადილს ვერ მიაღწია და საქმე ჩაეფუშა. მის შემდეგ მან განიძრახა კონსტანტინეპოლში კარგის სავაჭრო ქარვასლის აღშენება, სადაც უნდს მისულიყვნენ ქართველ გვარის ვაჭრები, თან მიეტანათ თავიანთ ქვეყნის საქონელი. იქ უნდა დაეხსნათ მალაზიები, ამ მალაზიების საშვალეებით თავიანთი სა-

ქონლის გასყიდვა უნდა დაეწყოთ ევროპელებზედ, მერე მათი საქონელი უნდა შეეძინათ და მის მერე საქართველოში უნდა დაბრუნებულიყვნენ საქონლით სავაჭროდ.

პეტრე ხარისჭირაშვილს სურდა, რომ ამ ქარვასლის არსებობის საშუალებით ქართველ გვარში კარგი, ხეირიანი ვაჭრობა აღორძინდებოდა, მის მერე თავსაც დავადწევთ უცხო ტომის ვაჭრებთა დიდს გავლენასაო. ამ ქარვასლის ვაჭართა ძმობის წესდებაცკი შეადგინა და ისიც, თუ აქ ქართველგვარის ვაჭრებმა როგორ უნდა ეცადონ, რომ თავის თანამემამულეებში ვაჭრობა აღადგინონ. ამის სასარგებლოდ ვაჭართა აღებ-მიცემისათვის პეტ. ხარისჭირაშვილი დიდს სუფთა ქართულს მამულისშვილობას ითხოვდა. ყოველმა ვაჭარმა უნდა იყოლიოს ქართველთ გვარის შაგირდი და უნდა ცდლობდეს რომ ამ შეგირდში ვაჭრობისა და საქართველოს სიყვარული ერთ დროს აღორძინოსო. ამიტომ მთელი ქარვასლის დუქნები ქართველგვარის ვაჭრებით უნდა იყოს დაბანდებულიო.

დროს მიღწეული ვაჭარი ცოლს ირთავს, იგი ცოლიერების დროს დიდის სამაგალითოს თვისების უნდა იქმნეს. შვილების კავად აღმზრდელი, ცოლის შემნახავი კარგად და საზოგადოთ კარგი წევრი სავაჭრო ძმობის. წინაღმდეგ შემთხვევაში იგი დაისჯება და გაიდევნება ქარვასლის სავაჭრო საერთო ძმობიდან. ამ ქარვასლის და საქმე მოწყობის პაი 4000 მ. იყო, ამიტოა სამზადისიც დიდი აქენდა, მაგრამ სამწუხაროდ სიბერის გამო ვერც ეს საქმე მოუხერხდა და მის შემდეგ დამბლად ჩავარდა და გარდაიცვალა. ამ ქარვასლის გახსნის სამზადისსაც კარგი ისტორია აქვს, სამწუხაროდ ჩვენ არც ამ სამზადისის ცნობების ვითარება ვიცით კარგად. ასე და ამ გვარად, ქართველ კათოლიკ ვაჭრებთა კვალი სტამბოლში სასტიკათ შემცირდმ 1870 წლების შემდეგიდამ და სადღესოდ იქ ჩვენთაგანი აღარვინ არის. მოკლედ უნდა ითქვას, რომ ქართველთ ვაჭრობა ოსმალეთში, ანუ კონსტანტინოპო-

ლში სრულიად დავარდა — მოისპო. დღეს თუ სამცხე-საათაბაგოელი ან ბათუმელი ვინმე ქართველი ვაჭრობს იქითკენ, ისინი ტრაპიზონს იქით იშვიათად მიდიან, იგინი იქ ყიდულობენ ფორთაქალს, ლიმონს, ლედვს, ზეთის ხილს და ყველა ეს საქართველოში შეჰოაქვთ.

ხოლო ისეკი უნდა დაუმატოთ, რომ ქართველებს ძველადგანვე საბერძნეთს და ოსმალეთთან დიდი აღებ-მიცემა ჰქონიათ გამართული. საქართველოდგან თითქმის დღე და ღამე მგზავრობდენ ქართველთ ვაჭრები. თუმცა იგინი ხშირად ზღვაში მგზავრობის დროს, ზღვის ღელვისაგანაც იღუპებოდენ, მაგრამ ვაჭრობისთვისკი მაინც გულს არ იტეხდენ და დღე და ღამე ქართველთ ვაჭრობა შავის ზღვის ნაპირებიდამ კონსტანტინეპოლამდე გაბმული იყო. თუ რა ხშირად მგზავრობდენ ქართველნი სტამბოლში სავაჭროდ და თუ მით რა გარემოებაში იყვნენ ამის გამო ჩივარდნილი და ან რა ზომის და რა გვარის აღებ-მიცემა აქვდათ, ყველა ეს კარგად სჩანს ერთის მხრით თამარაშვილის შრომიდამაც.

ვაჭრობა და მრეწველობა ბათუმიდამ სტამბოლს, ირანს, ინდოეთს და ევროპას. მჭედლიძეების ცნობა-ბათუმს-და სხვა ვაჭრები და ხელოსნები.

ბათუმის დაფუძნება. ძველს ხანას ეკუთვნის. ქრისტეზედ წინეთ, აქედამ ქართველთ-მისვლა მოსვლა ჰქონდათ საბერძნეთს. საშუალ საუკუნოებში ბათუმი ვაჭრობისთვის შუა გულადგილათ იქმნა ცნობილი ქართველთ მეფეთა წინაშე. აქ ხშირად ისადგურებდა თამარ მეფე და სხვა დიდებულნიც, რადგანაც ბათუმი ციხის ძირის წყალობით ქებული იყო ყვე-

ლას წინაშე. თამარ მეფის შექდევ, აქ იყვნენ მიანგოლთა ნო-
ინებ-ც, ბათო ყაენი და სხვანი და სხვანი. ზოგნი ამბობენ,
რომ ამ კუთხეს ბათუმი ბათო ყაენილამ დაერქვაო. წინეთკი
სხვა სახელი ერქვაო. წინანდელი სახელის ჩვენ არა ვიცით რა,
ხოლო ისკი სჩანს რომ ეს ადგილი XIII საუკუნის შემდეგი-
ლამ ზათუმად იწოდება. საქართველოს უძღურების შემდეგ
ბათუმი ჩდება ბერძენთა და ოსმალთა სავაჭრო ქალაქათ,
უკანასკნელ აქ ირკვევა ნაგო-საყუდართა პირობებიც. ოსმალნი
ბათუმს ხშირად ეცემოდნენ, მაგრამ აღებითკი ვერ იღებდნენ,
ამ კუთხეს ყოველთვის თავ-დადებით მფარველობდნენ გუ-
რიელები და ათაბაგნი. ისიც სჩანს, რომ ხან გურიელების
ხელში გადადიოდა, ხან ათაბაგების. 1630 წ. იგი დაემორჩილა
ოსმალეთს. 1640 წ. გურიელმა ჩამოგლიჯეს ბათუმი და მასთან
მთელი ლაზიკა ოსმალეთს, ამ ჩამორთმევამ დიდხანს არ გასტანა
1657 წ. ოსმალთა კვალად აიღეს ლაზისტანი, მასთან ბათუმიც და
ხალხსაც გაათათრება გამოუტყხადეს. რამდენიმე ხნის განმავლო-
ბაში ქართველებში თათრობა მოიფინა, თათრობის მოფენამ,
ოსმალეთის სახელმწიფოს არსებობამ და საქართველოს სამე-
ფოს საზღვრებითი პირობებმა ბათუმი სავაჭრო ქალაქად გა-
მოაცხადა და 1670 წ. აქ უკვე დუქან ბაზარი ბრწყინავდა. ვა-
ჭრებთ შორის ქართველებს გარდა ბერძნები და ოსმალნიც
იყვნენ, უმეტესადკი ლაზები გახლდნენ, მაშინ ლაზები ქრი-
სტიანები იყვნენ და ამიტომ იგინი ვაჭრობის საქმეს უფრო
ერთგულად მისდევდნენ. მუსულმანობამ ერთის მხრით ლაზებში
ვაჭრობა შეაფერხა, ერთ საფეხურზედ შეაყენა.

ქართველთ გაათათრება რომ არ მომხდარიყო, მაშინ ბა-
თუმი უფრო უკეთესად დაწინაურდებოდა, უფრო კარგს სა-
ვაჭრო ქალაქად გახდებოდა, მაგრამ რადგანაც ისლამი ზღუ-
დავს ყოველისფერს. ამიტომ ვაჭრობასაც არ აძლევდა დაწი-
ნაურებას, მაინც ბათუმში სხვა და სხვა ქრისტიანთ აღებ-მიცე-
მაც იღვავდა ფეხს და ამ ფეხის აღმას ძრიელ ხელს უწყო-
ბდა უცხოეთიდან შემოსული გემების პირობები, მათ შემო-
ტანილი საქონელი და აგრეთვე გატანილიც. გემები სხვა დ

სხვა დროს მოდიოდნენ ავსტრიის, გერმანიის, ფრანციის, ინგლისის, რუსეთის, ოსმალის და მასთან წვრილი გემები და ნაფებიც.

გემებს საქართველოში შემოჰქონდა სხვა და სხვა საქონელი და ხალხიც მოჰყვანდა. საქართველოდამ გაჰქონდათ ყველაფერი ის, რასაც ქართველთ შორის ჰპოვებდნენ. მოძრაობა პატარა გემებით და ხომალდებით იყო, მაგრამ მაინც ხშირი იყო ესა. ბათუმში მის საშუალებით XVIII საუკ. ვაჭრობა თვალთ საჩინოდ სჩანდა, ქრისტიანები ოსმალთაგან დიდათ იღვენებოდნენ. მაგრამ მაინც მათი რიცხვი არას დროს არ მოსპობილა. 1835 წლების შემდეგიდამ ბათუმში განწყესდა რუსეთის საკონსოლო ალაგი და მის მართველთ თანამდებობა. ამათ გარდი აქ გადადიოდნენ ხშირად გურიელებიც, დადიანები, იმერთ ბატონიშვილები, ქართლის მეფენი, ათაბაგნი, სხვა გვარის კაცნი და დროებით ცხოვრებდნენ ხოლმე. საქართველოს საზღვრებზედ მდებარე ქალაქებთ შორის, ბათუმი შეიქმნა უპირველეს ოსმალთა ქალაქათ. ჩვენდა სამარცხვინოდ ვაჭრობის საქმე აქ ისე მოეწყო, რომ XVIII საუკნიდამ აქ იყო „კატთა ბაზარი“ სადაც ქართველ მებატონებს თავიანთ ყმის შვილები გადაჰყვანდათ და ოსმალებზედ ჰყიდდნენ. ესეთი ბაზარი ქართველთ შვილების დასაყიდათ 1840 წლამდე არსებობდა, ვიდრე რუსეთის კონსოლი დაინიშნებოდა.

ბათუმში XVIII საუკ. იყო რამდენიმე ასი დუქანი. იყო ქარხნებიც.

მეყავენი იყვნენ, მეჩაენი, მეპურენი, ხარშოვნიკები, მენილენი, მეფართლენი, მეწულე, მეჩუსტე, მექუდე, დერციკნი, მერკინენი, მეხალიჩენი და მრავალიც სხვანი.

აქ ნახავდით სამთლის ქარხანას, საპნის, სამღებროებს სხვა და სხვათა და მასთანვე იყო საწნავები და საფეიქროებიც. საწნავი ხელობა აქ ისე იყო დაწინაურებული, რომ აქაურთაგან დაწნული კალათები, გოდრები, ხახლები და სხვა ასეთნი სხვა და სხვა კუთხეებშიაც მიჰქონდათ. ასეთ საქიროებათა ოსტატობას იქით ძველად კაი მართვა ჰქონდა, სადღეისოთკი იგი იქ ძრიელ შემცირდა.

ბათუმშივე არსებობდა სკამების საკეთებელი ქარხანა, სკამებს აკეთებდენ ბევრს ალაგას, სკამების კეთება აქ ძველადგანვე სცოდნიათ, ე. ი. ქართველთ მეფობის დროიდან და სადღეისოდ იგი იქ უფრო განვითარდა, აქაურ სკამებს კაცი არსად დაიწუნებს. ჩვენ კაცს მისი ნახვა გააკვირებს კიდევაც. დღეინდელი სკამები მშენიერად კეთდება: საჯდომს ფერადის, ანუ მწვანე და თეთრის ჩალით ქსოვენ და თითო სკამი 50—60 კა. იყიდება. დღეს ამის ხელობა მოფენილია აქარაში არა მრავლად, უფრო მაჭახელში აკეთებენ. სტოლების კეთება და სხვა ასეთ ნივთებთა კეთებაც იყო გავრცელებული.

თოფის, ხლმის, ხანჯლების და დამბაჩების და დანების ქარხნებიც იყო და სავაჭროებიც. ამის ქარხნები და სავაჭროები მრავლად იყო, უმეტესად ხელოსნები იყვნენ ქართველი აჭარელი, ლაზელი და მათ მერე ბერძნები და თათრებიც.

მესაათებიც იყვნენ ქართველთ შორის, უმეტეს ოსმალეთის საათების კეთების.

საქსოვრები და საფეიქროებიც იყო და შალების, მწარმოებელი იყვნენ ყოველთვის ქართველნი, იყვნენ კიდევ ისეთი ვაჭრებიც რომელიც სხვა და სხვა სანოვაგეთა მალაზიები აქვდათ დახსნილი და ადგილობრივი ნივთებთან უცხოეთიდან მოტანილი საქონელიც აქვდათ გასაყიდათ.

საყურადღებო იყო ბათუმში აგრეთვე ძველის დროიდან გავრცელებული ლივანაში და ბათუმში შემოღებული ნავების კეთება, ხომალდების და პატარა გემებისაც. ქართველებში ამის ხელოსნობა კარგად იყო წინ წასული, მას თავის ზომიერი ოსტატობის ნიშნებიც ეტყობოდა. სამწუხაროდ ამ ხელობას მარტოდ ლივანელები და ლაზები მისდევდენ, ბევრს ალაგას მათ ამის ქარხნებიც აქვდათ, შავი ზღვის ნაპირ მდებარე ქალაქებში თითქმის ყველგან, ასევე ბათუმში. საამდროვოდ ესეთი ძველი ოსტატობა და ხელოსნობაც დავარდა ქა-

რთველებში და დღეს ბათუმში აღარა არსებობს რა. ორი ქარხანა მარტოდ ლივანის ხეობაში არსებობს, სადაც ქოროხში სატარებელ ნავეებს აკეთებენ. სხვაგან მე ასეთი არა მინახავს რა, აქეთ და იმას კი ამბობენ, რომ ოსმალეთის სამფლობელო ლაზისტანში კი აქა იქ კიდევ არის დაშთენილი ძველი ოსტატობაო.

უნდა ითქვას, რომ ძველადგანვე ქართველ ვაჭრები და მგზავრები ბათუმიდან მიეგზავრებოდნენ ოსმალეთს, სპარსეთს, ინდოეთს, საფრანგეთს, გერმანიას, იტალიას, ინგლისსაც და სხვაგანაც. აქედამ გაჰქონდათ ყველა ნაირი საქონელი და აქვე შემოჰქონდათ და შემოდდიოდნენ პირველად ყველა ქართველ მოგზაურნი და ვაჭარნიც. მე მოვესწარ ზოგიერთ ძველ მოხუცებულ ვაჭრებს და მათგან ბევრს რამე ცნობებს ვისმენდი ჩვენის ძველის ვაჭრების ცხოვრების და მოქმედების შესახებ. დავასახელებ თუნდაქ, ერთ ცნობას, რომლის ამბები დაწვრილებით არ ვიცი. XVIII საუკუნის ბოლოს, კავკავიდან, ყილაც მთიელ ვაჭარს ბეწინას, სტამბოლის გზით შვეიცარიაში რამდენიმე ათასი ფუთი მატყლი გაუტანია. იქიდან იგი ევროპიულის საქონელით დაბრუნებულა და თფილისში მეფე ერეკლესთვის და სხვა და სხვა იშვიათ საქონელთაგან შემდგარი ძღვენიც მიუტანია. ამ ბეწინას თფილისშიაც ჰქონია სავაჭრო საწყობები. ეს თურმე ხშირად დადიოდა ევროპას და დიდძალი საქონელი გაჰქონდა და შემოჰქონდა. კავკავშიაც კი აღებ-მიცემა ქონია, ნუ თუ ცოდვა არ უნდა იყოს ჩვენთვის, რომ ასეთ პირების მოქმედებაზედ რამე ცნობები არ გვექმნეს შეკრებული? ეს მარტო ჩვენ ქართველებს შეგვფერის, თორემ სხვებში ამის მსგავსი ანუსხულია. მაგალითად დავასახელებთ თუნდ სომხებს, რომელთაც მთელი მწერლობა აქვსთ შექმნილი აღებ-მიცემის შესახებ.

ქართველ კათოლიკეთ და ქართველთ ვაჭრობა სტამბოლში XVIII საუკუნიდამ.

ამ ცნობების დასაწერად მე ვისარგებლეთ ალექსანდრე თომას ძე დათიაშვილისაგან, რომელმაც ბევრი რამ ამბები იცის ამ საქმეთა შესახებ, რადგანაც იგი სტამბოლს დიდხანს ვაჭრობდა და მრავალთ ძველს წარჩინებულ ქართველთ ვაჭართა საქმესაც მოესწრა. თვითონ ეს პირი დღეს, 70 წლისა არის და კარგად მცოდნე დასავლეთ საქართველოს ამბების. ამ წერილში მოვათავსეთ ზოგი ერთი ცნობებიც რაც სხვაგანაც აგვინიშნავს, მაგრამ აქაც ვათავსებთ იმ მიზეზით, ვინაიდან იგი მცირედ განიჩქევა ხსენებულ ცნობებისაგან. ე. ი. ერთი მეორისაგან.

კონსტანტინეპოლს ქართველ კათოლიკეთ და ქართველ მართლმადიდებელთ ქარვასლები და სავაჭროები ძველადგანვე არსებობდა. ძველი ქარვასლების დაარსება მისწვდება თვით ისეთ დროსაც, როცა ბიზანტიის იმპერია არსებობდა და ქართველთ ვაჭრებსაც დიდი მისვლა მოსვლა და აღებ-მიცემა აქვდათ. კონსტანტინეპოლი ოსმალთა აიღეს, ამიტომ მათ საბერძნეთის ერის ვაჭრობა შეაფერხეს, დაამხეს, მას თან გაჰყვა ქართველთ ვაჭრობაც. შემდეგ დროებში, ანუ ოსმალთ გაბატონების და გამძლავრების დროდამ როგორც ბერძნები, ისევე ქართველნიც შეეჩვივნენ ხელ ახლა სტამბოლში აღებ-მიცემას, თათრებთან ვაჭრობას. ოსმალთა მახვილმა დაამხო ბიზანტია და დაამხო ბერძენთ და ქართველთ ვაჭრობა და სავაჭრო ქარვასლები და მათი შთენთ ხსენებაც. ქართველთ ვაჭრებმა შემდეგ დროს იწყეს იქ კვალად მოშენება და გამრავლება, მრავლობდნენ უფრო დასავლეთ საქართველოს ქართველნი, რომელნიც ოსმალეთის საქართველოში სცხოვრობდნენ.

XVIII საუკუნის ნახევარს, სტამბოლში, ქართველთ ვაქართ რიცხვი დიდათ გამრავლდა. იგინი სტამბოლში თუმც ვაქრობას ფიცხლად მისდევდენ, მაგრამ მაინც ზოგი ერთ ოსმალთა მოხელეთაგან თურმე იდევნებოდენ, ამ დროს, სტამბოლში სცხოვრებდა ერთი გათათრებული ფაშა, ანუ ვეზირი. ამ გათათრებულს თავის ტომის ქართველთ ვაქრებთ ზედამხედველობა და სიბრძნული ჰქონია. ამიტომ ამ ვეზირ ფაშას ერთის ქართველ ვაქრისთვის, ერთ ალაგას სადუქნე ადგილი და ერთი დუქანი უჩუქებია. ეს ვაქარი და მასთან სხვა ვაქრებიც აქ დასახლებულან და მის ჰერმე ნელ ნელა სხვა და სხვა ადგილებიც შეუძენიათ, მასთან დუქნები და უკანასკნელ ეს ნაშენი სასახლე ქარვასლად დაუნიშნავთ და სახელად პირველ მჩუქებლის ქართველ მაჰმადიანის სახელი ვეზირი, თუ „ვეზირხანა“ უწოდებიათ. შემდეგ დროს, ანუ XIX საუკუნის შემდეგიდამ, ამ ქარვასლას ისე წაუვიდა საქმე, რომ აქ სცხოვრებდენ 300 კაცი. ქარვასლის ნაშენობა ქართველთ ვაქართ საკუთრებას შეადგენდა. ყოველთვის გამგეთ ესენივე იყვნენ.

საქართველოდამ წასული ვაქრები სულ ამ სასახლეში სცხოვრებდენ. აქ ჩამოხტებოდენ ქართველ კათოლიკენი, ქართველნი და საქართველოს სომეხნიც. დიდი მნიშვნელობა აქვდა ამ ქარვასლას ქართველ გვარის ვაქართათვის და სტამბოლშიაც დიდის სახელოვნებით დაიწყეს ქართველთ ვაქრებმა გახმაურება. ქარვასლაში ქირის და სხვა საქმეთაგან ფულიც შედიოდა და ამ ფულს იგინი ინახავდენ ქართველ გვარის ვაქართა და მოგზაურთა სასარგებლოდ. აქვე მათთან თავს აფარებდენ ლტოლვილნი და მწირობაში მყოფნი ქართველნი, მათ დახმარებაცკი ეძლეოდათ. აქ ამ ქარვასლაში, მარტოდ ქართველთ კათოლიკ ვაქართ რიცხვი 250 კაცი ყოფილან. სულ მეხსელ ჯავახელნი, ერთი თფილისელი ყოფილა, ერთი გორელი და რამდენიმეც გურულები. ყველა ადებ-მიცემას გზაზედ მდგარა, ყველას ენერგიულად მიჰყვანდა თავის ადებ-მი-

ცემის საქმე. საქმე ისე წავიდა ამ ქარვასლის არსებობით რომ აქ მისასვლელად და ვაჭრობის ხელის მოკიდებას თვით უცხო ტომის ერნიცკი ნატრობდენ.

ამ ქარვასლაში სცხოვრებდენ ცოლშვილიანი ვაჭრებიც, რომელთაც სახლობა საქართველოდამ ჰყვანდათ წაყვანილი. ამათ რიცხვი იქ საკმარისი იყო და მათგან იქ შვილებიც იბადებოდენ, რომელნიც სტამბოლში ისდებოდენ, საქართველოთვალთ არ ენახათ, მაგრამ ქართულ ენასკი მაინც სწავლობდენ, უამისობა მათგან შეუძლებელი იყო, რადგანაც ქართველთ ვაჭართ რიცხვი იქ ერთ ჯგუფს წარმოადგენდა. ერთგან უყოფელს წრეს, ამას გარდა ერთმანეთშიაც დიდი სიყვარული და კავშირიც აქვნდათ, ძნელად, რომ ერთს მეორესთვის ელალატნა. ამით ქებულნი იყვნენ იგინი და სხვა ტომთაგან მისაბაძნი. ეს ასე იციან ქართველებმა, თავიანთ სამშობლოში არიან მოურიგებელნი, თორემ უცხოობაში ერთობა იციან და მორიგება. მხოლოდ, შემდეგს დროს, ერთს ამათგანს ცოტათაღლითობა ჩაუდენია და ქარვასლის ფულის რამდენიმე მიუთვისებია, ამიტომ ძმათა და ამხანაგებთ შორის საჩივარი ამტყდარა და საქმე რუსის ელჩამდე მისულა, მერე მას ზედამხედველობაც დაუდგენია ხსენებულს ქარვასლაზედ და ფულის მოვლის წესიც შემოუღიათ.

აქ ყოფილი ვაჭრები მისდევდენ უმეტესად მერკინეობას, ანუ რკინით ვაჭრობას, ე. ი. ჰყიდდნენ სხვა და სხვა იარაღებს, ხმალი, ხანჯალი, თოფი, დამბახა და სხვანი. მაკრატლები, დანები, სადურგლო და საკალოტოზო იარაღს, ბარს, წიჩბებს და ათასსაც სხვა ამ გვარებს. ამ საქმეთა ასპარეზედ მათ ეკავათ თვით წმინდა საქონელის ვაჭრობის ხელობის ვაჭრობაც. საქონელს კაი გასავალი აქვდა, რადგანაც ასეთ საქმეთა წარმოებას იმ დროს, ოსმალნი, სომეხნი და ბერძნები რაღაც მძიმეთ მისდევდენ, არ ეტანებოდნენ, ესენი მთელს სტამბოლში ცნობილნი იყვნენ ამით. საქონელს ქართველნი იბარებდენ საფრანგეთიღამ, პარიჟიღამ, ინგლისიღამ, გერმანიიღამ,

იტალიიდან და ამერიკიდანაცკო. ეს გარემოება უფრო აწინა-
ურებდა მათ ვაჭრობას და ამალლებდა სხვა ტომისაზედ უფრო
დიდის პატივით და წარმატებით. ოსმალთა ისეთი ნდობა აქე-
ნდათ ქართველთ ვაჭრების, რომ რასაც ესენი საქონელს და-
უფასებდენ მყიდველთ, ისინი ხმა, კინტრსაც ვერ გაბედავდენ
და ფასს მაშინათვე მისცემდენ, ასეთი ნდობა აქენდათ ოსმა-
ლთა წინაშე. მოკლეთ უნდი ითქვას, რომ ოსმალებს ქართველ
ვაჭრების დიდი პატივისცემა აქენდათ.

ქართველთ პატივის ცემამ იქამდე შიალწია, რომ 1840
წლებს, სულთან მეჯიდის დედა ქართველი ქალი იყო და სუ-
ლთან აზისაც ქართველი ყოფილა. სულთან მეჯიდის დედამ
ქართველ გვარის ვაჭრებს მოწყალების თვალთ შეხედა და
ინიჯანის ნაწილში, ნება დართვა პატარ პატარა დუქნების
დაკეთება და ვაჭრობა. ეს ქართველ ვაჭართათვის კაი მოწყა-
ლება იყო. ამან ამ ქუჩაზედ დახსნეს მალაზიები და ვაჭრობის
აღებ-მიცემით სულ ამ ქუჩაზედ მოთავსდენ. დასაძინებელი
ბინა და ოთახები ქარვასლაში აქენდათ და ვაჭრობა ახალს
ქუჩაზედ, ვაჭრობას უმეტესად ქართველნი აქაც მისდევდენ მე-
რკინეობას, მთელი ქუჩა თითქმის ამ ნივთებთა მოვაჭრე ქა-
რთველებით გაივსო. ამათ ვაჭრობით მთელი რიგი იყო გაჩა-
ლებული. სტამბოლში ვაჭრობა ამათი ისეთი ძლიერი იყო,
რომ იგინი სტამბოლს გარდა სხვა კუთხის ქალაქებშიაც ვა-
ჭრობდენ და საქართველოშიაც შემოჰქონდათ ევროპიელ ერთა
საქონელი. მერკინეთა აღებ-მიცემის საქმე და ხელობა საქა-
რთველოშიაც განეთქვათ.

აღსანიშნავია ის გარემოებაც რომ სტამბოლს გარდა ქა-
რთველ ვაჭრებს დიდი მისვლა მოსვლა აქენდათ შავის ზღვის
ნაპირა მდებარე ქალაქებში მაგალითებრ ტრაპიზონს, სამსონს
და სხვა ადგილებშიაც, ნამეტურ რკინეულობის საქონელი ამათ
შემოჰქონდათ ლაზისტანშიაც. მართალია ვაჭრობის ასპარეზე
არც ლაზები არიან ხამნი, მაგრამ იგინი ასეთ ვაჭრობას არ
მისდევდენ, მათში განცხოველებული იყო უფრო კალატაზო-

ბა და ღურგლობა, ხელობის იარაღნი და სხვა ამ გვარები კათოლიკეთ შემოჰქონდათ. ამ ვაჭრობის ასპარეზედ ქართველთ ვაჭრებმა საკმარისად წაღგეს ფეხი წინ და ზოგიერთებმა არამც თუ მარტოდ ოსმალეთის ქალქებს დაუახლოვდენ, არამედ ევროპის ხალხთა სხვა და სხვა სამეფოებს, მათს ვაჭრობას, საქარხნო საქმეებს და აღებ-მიცემას. ევროპასთან ამათ დაახლოვებას დიდათ ხელს უწყობდა ქართველ კათოლიკე პატრებთ მხნე მოქმედობა, რომელნიც დიდს ხელმძღვანელობას უწევდენ ევროპის სახელმწიფოებში მგზავრობა და აღებ-მიცემისათვის. თვით საქართველოდამაც ესენი ამხნეებდენ და ამგზავრებდენ სხვა და სხვა კუთხეებში სავაჭროდ.

სტამბოლში, ამათი რიცხვი ყოველთვის მრავლობდა, რადგანაც მათ პატარა ყმაწვილები ახალციხის და მის თემის სოფლებიდან მრავლად მიჰყვანდათ, არ გავიდოდა წელიწადი და თვე, რომ სტამბოლში რამდენიმე ყმაწვილი არ წაეყვანათ. პატარა ყმაწვილებს მიიყვანდენ თუ არა, მაშინათვე პატარა საწვრიმალოს გაუმართავდენ და აქა იქ გზავნიდენ სავაჭროდ, ფასებს რასაკვირველია სათითაოდ უნიშნავდენ. ნივთებსკი მცირე ფასისას აძლევდენ. ასე და ამ გვარად სწურთვნიდენ სავაჭრო საქმეებში, ამასთანვე მათ ზედამხედველობას უწევდენ სტამბოლში მყოფი ქართველ კათოლიკეთ მღვდელნი და ამ გარემოებიდამაც ბავშვები სარგებლობდენ და ადვილად სწალობდენ ოსმალურს და ფრანგულს ენებსაც. სამწუხაროდ ასეთს ამ ვაჭართა წარსულს შემდეგ დიდი შემცირება მოჰყვა, ამას რასაკვირველია თავის მიზეზები აქვს. მგზავრობა ქართველთ ვაჭორებთა და პატარა ბავშვების ყოველთვის ზღვაზედ ხდებოდა. ხმელეთით ამათი მგზავრობა არას დროს არ მომხდარა. ძველს დროს, როცა ზღვაზედ ძველებური ხომალდები დადიოდენ, მაშინ მგზავრებთა დალუპვაც ხშირად ხდებოდა თურმე. თუმცა აჰის შიში დიდი აქვნდათ, მაგრამ მგზავრობასკი არ ამცირებდენ, რადგანაც ვაჭრობის ხალისი დიდათ აქვნდათ განღვიძებული. მეორე თვით ოსმალთა მფლობელო-

ბაც ამათხედ ისე მოქმედობდა, რაც ძალა უნებურად იგინი ვაქრობის გზას დიდის მიდრეკილობით უნდა გაჰყოლოდენ, ვანაიღგან დამონებულ ერს და ისიც ქრისტიანებს და მერც საქართველოში ყოველივე სამხედრო ძალოვნობის უპირატესობას ხელიდამ აკლიდენ. ამათთვის აბა სხვა რაღა უნდა დაშთენილიყოს თვინიერ აღებ-მიცემის და ვაქრობის. ქართველ პატრებმა ეს კარგად იცოდენ და მიტომაც უფრო ამხნევებდენ მათ სავაჭრო ასპარეზედ განსასვლოელად და სავაჭროდ.

ამ დიდ რიცხვ ვაქრებთ შორის იყვნენ ბევრნი გამოჩენილი გვამნიც, ხნიერნი, მომსწრენი თვით ჩვენი მეფობისა და იმათ დროსვე შემომტანნი სხვა და სხვა საქონლისა. ასეთ პირთ უპირატესობა ეკავათ არა მარტო თვის თანამემამულეებში, არამედ უცხოელების წინაშეც და ნამეტურ ოსმალების. ამატომ ასეთ პირთა სახელებს აქ სათითაოდ მოვიყვანთ, რათა მით დასაბუთებულ იქმნეს ის გარემოებაც, თუ სტამბოლში, ერთ დროს ქართველ გვარის ვაქრებს რა რიცხვათი მნიშვნელობა უნდა ჰქონიყოსთ, საუწყებლია ამათ შესახებ ის გარემოებაც, რომ ვაქრობის გარეშე ესენი ძველის დროიდგან დიდათ შველოდენ საქართველოდგან დაყიდულ ყმათა შვილებს. ამის ასპარეზედ მათგან დანათეს სიკეთეს ვერ ავნუსხათ, იგი ერთობ დიდია და ამ სიმდიდრეს ამტკიცებს შემდეგი საუწყებელი პირობებიც.

XVIII საუკუნის შემდეგიდამ ჩვენდა სავალალოდ და სამწუხაროდ, იმერეთსა და ქართლში თავად აზნაურთა შორის, ძრიელ გამრავლდენ სხვა და სხვა უგვან მებატონენი, რომელთა ხელობათაც ყმათა შვილების ტაცვა და წართმევა საქმეთ გახდა და დღე და ღამე ესენი მხოლოდ თავიანთ მონებთა დარბევაში იყვნენ. ვიტყვით იმასაც, რომ ამათში ასე და ორასი რომ კარგი იყო, რომელთაც ესმოდათ საქართველოს გაწყალების ვითარება და მიტომ არავის რას ვნებდენ, სამწუხაროთ ასეთ პირთა გვერდით იყვნენ ისეთი ბოროტ პირებიც რომელთა ხელობასაც ზემო ხსენებული ჩვენის ტომის

დასაღუპი სენი შეადგენდა ესეთი პირები ჰყიდდნენ თავიანთ ყმებს ოსმალეთში ყველგან. თავიანთ ყმებს გარდა ესენი სხვებსაც სტატავდენ ყმებს ქურდულად და ჰყიდდნენ. ჰყიდდენ გურული მებატონენი, სამეგრელოს მებატონენი, აფხაზეთის, იმერეთის, ქართლის და სამცხე-ააათაბაგოსიც ძველად. ქართლის მებატონეთაგან თავიანთ ყმათა შვილების ოსმალეთში, მისირში და სხვაგან დასყიდვას თვით ცნობილი წიგნი „კალმასობაც“ მოგვითხრობს. აი ასეთ ბოროტ პირებთაგან დაყიდულ გოგო ბიჭებით სავსე იყო ტრაპიზონის ბაზარი. სტამბოლის და სხვების. ასეთ დაკარგულ ქართველთ შვილებისა, დაყიდულთ ოსმალელებზედ, გათათრებულნი და უცხოებაში მომტირალნი თავიანთ მწარეს სვე ბედისა, მგმობელნი გარემოებისა და ქართველთ მებატონეთა, ხშირად უნახავსთ სტამბოლის ქუჩებზედ აქა იქ ქართველთ ვაჭრებს. ესენი შესულან ქართველთ ობლად შეენილთ შვილებთა მდგომარეობაში და მრავლად დაუხსნიათ დაყიდულნი და ხან დასასყიდათაც გაძხადებულნი ოსმალთა ვაჭრების ხელიდამ და მით უთავისუფლებიათ საბრალოები. 1820 წლიდამ მოყოლებული 30, 40, 50 და 60 წლებამდისინ. ამ ვაჭრებს ასეთ. ყმებთა გაყიდ-გამოყიდვასთან მჭიდრო კავშირიჰქონიათ. დაყიდულთა მდგომარეობაში მხურვალე მონაწილეობას იღებდენ. ამათგან დახსნილი ყმათა და ტყვეთა რიცხვი ყოველთვის დიდი ყოფილა. მათგან საქართველოში იშვიათად ბრუნდებოდენ, რადგანაც უგვან მებატონეთა წყალობით სძულდათ ყოველივე თავიანთ ქვეყნის მოგონების. უთქვამთ, რომ სტამბოლის ძველ ქართველთ ვაჭრებს დიდი ამაგი აქვსთ დადებული ასეთ პირთა წინაშე სიკეთის დათესვითო. ასეთ დახსნილთ ნუსხა რომ შეედგინათ იმ დროს დღეს ეს ნუსხა ქართველ ხალხს განაცვიფრებდაო. რასაკვირველია ასეთ დახსნილნი სტამბოლში შთებოდენ და იქვე ეძღიეოდათ მათ მომავლისთვის გადაგვარებაო. მათის რიცხვის ზოგი ბერძნის სჯულს უკავშირდებოდა, ზოგი კათოლიკის ზოგი სომხის და ზოგიც სხვებისო. ასე და ამ გვარად ამათი

რიცხვი თუმცა თავს იხსნიდენ კეთილ ვაჭრებთან დახმარებით, მის შემდეგ საქართველოში კი აღარ ბრუნდებოდენ, არამედ იქ ეძლეოდენ ცხოვრებას, რასაც საღვთისოდ მათი გადაგვარებაც მოჰყვა ჩვენის ტომისთვის. ეს რომ ავწონ დავწონოთ, მაშინ ჩვენ მათ ვერ გავამტყუნებთ, დატანჯულთ მებატონეთა მონებისა და დაყიდვისაგან ძნელად მოუბრუნდებოდათ გული შინ დაბრუნებისთვის. ისინი მითაც კმაყოფილნი იქმნებოდენ რომ თანა მემამულეთაგან დახსნილი იქმნენ და ქრისტიანობაზედ დატოვებულნი. აქ მოვთვლით ძველ ვაჭრებთან ცნობებს.

ზაფინოვი სოლომონი. სცხოვ. 1810—1880 წ. იყო რკინეულობის ვაჭარი, აქუნდა კარგი აღებ-მიცემა. უკანასკნელ დაბრუნდა საქართველოში და სხვა და სხვა საქონლით ვაჭრობდა. იყო კიდევ დიდი ვაჭარი თომა ზალინოვი.

მეფისოვი ოჰანჯანა იგივე ივანე. სტამბოლში ვაჭრობდა რკინეულობით და იყო თავის დროს გამოჩენილი მერკინე. შემდეგ დროს იგი სტამბოლიდან დაბრუნდა ქუთაისს და აქ გახსნა თამბაქოს ქარხანა რითაც ერთ დროს განითქვა სახელი შესამჩნევად.

დაურჯოვები. პავლე, სიმონი. ესენიც რკინეულობით ვაჭრობდენ თავის დროს იყვნენ კარგი აღებ-მიცემის ვაჭარნი.

აზნაუროვები, ძველადვე დაკავშირებულნი კათოლიკობასთან მესხეთში. ზოგნი გრიგორიანობაზედ გადასულიდღეს აზნაურიანად იწოდებიან. იოსებ აზნაუროვი ფეხზედ მოვაჭრე იყო, ესენი ვაჭრობდენ თუთუნით, ძვირფასი თუთუნის ევროპიდანაც შემოჰქონდათ, როგორც გობაკი და სხვანი, ესენიც ზემოხსენებულს ქარვასლაში სცხოვრებდენ მერკინებთან ერთად. შემდეგ დროს იოსები დაბრუნდა საქართველოში, იმათ კი აღებ მიცემა აქვდათ თფილისში, ახალციხეს, ქუთაისს, ოსმალეთში ტრაპიზონს, სტამბოლს და სხვაგანაც, სამწუხაროდ ამ გვარის წევრნი შემცირდენ უწყალოდ.

ჯიშოვოვები, ივანე, სტეფანე, ალექსანდრე და სხვანი, მესხელნი, ძველადგანვე დაკავშირებულნი კათოლიკობას და

ძველადვე განთქმული გვარი ვაჭრობით. სტეფანე იყო გამგე სტამბოლის ქართველთ ქარვასლის. ესენი ვაჭრობდნენ მრავლად და სახელოვნად. ამათგან საქართველოში დიდი ძალი საქონელი იგზავნებოდა. სტამბოლს გარდა ტრაპიზონშიაც აქვდათ კარგი სავაჭრო ბინა.

მირაქოვი პეტრე და სტეფანე. პეტრე მირაქოვი იყო ჩვენ მეფეების მომსწრე, კარგი ხელოვანი ვაჭარი და ძველადგანვე მოვაჭრე და მავალი სტამბოლს და ოსმალეთის სხვა ქალაქებშიაც. რკინეულობით ვაჭრობდა სტეფანე. ამის შვილი იყო მწიგნობარი ჰირიც და დიდათ გამოჩენილი თავის დროს სტამბოლის ვაჭრებით შორის. სტეფანემ ერთ დროს მუსულმანობაც მიიღო მისირში. იყო მახვილგონიერი კაცი და მოხერხებული. ამის შვილები დღესაც ვაჭრობენ სტამბოლს.

ბაკაკოვი პეტრე, ამის მამა მეფეების დროსვე იყო სტამბოლში მავალი და მოვაჭრე.

იერემოვი თომა. ძველის ძველ ვაჭართა გვარნი, მავალნი ძველადგანვე ოსმალეთის გარდა სხვა ქვეყნებშიაც, იყვნენ სტამბოლში წმინდა საქონლის, გამყიდავნიც. ვაჭრობა აქვდათ ბოლგარეთშიც.

ახულოვი, პეტრე. მამა პაპითვე ვაჭარნი, ძველის დროდგან, თვით მეფეთა დროდამ. აქვდათ ვაჭრობა რკინეულობისა.

ბეთანოვი პეტრე. სტამბოლში გამოჩენილი ვაჭარი, დიდის ხნიდამ. სიბერის დროს დაბრმავდა, მიტომ დაბრუნდა საქართველოში და ახალციხეს გარდაიცა.

გოგინოვი პოლოს, იგივე პავლე. მეტ სახელად „ოქრო წონათს“ უხმობდნენ, რადგანაც დიდათ შეძლებული იყო. მამა პაპით მეფეთა დროთაგნვე ესენი იყვნენ გამოჩენილი ვაჭრები. მესხები, კათოლიკობას ძველადვე დაკავშირებულნი. პავლე აჭარელებმა დასჭრეს მგზავრობის დროს ნაკუწ-ნაკუწად.

ფეიქანოვი იაკობ. ძველადგანვე დაკავშირებულნი კათოლიკობას, გამოჩენილნი ვაჭარნი და ცნობილნი. სტამბოლს

ვაჭრობდენ რკინეულობით. იენიჯამს აქენდათ კარგი მალაზია. ქუთაისში მოვაჭრე ფეიქაროვები აქედამ მომდინარობენ. ვაჭრობის ცოდნა სტამბოლიდამ მოსდევთ.

კაი-ბეგოვი სტეფანე, ოსმალურად კაი-ბეგი ნიშნავ „კლდის თავადს“ მამა პაპით ვაჭრები იყვნენ. შემდეგ დროს თუთუნით ვაჭრობდენ. ახალციხეს დაბრუნდენ.

სარი მსახურე იყო თავის დროს კაი შემძლე ვაჭარი. ამისთვის იტყოდენ, რომ მთელს სტამბოლში ეს ისეთი ლამაზი იყო, რომ ერთ ალაგას სულთანის ქალებმა ნახეს, ნახვით განცვიფრდენ და სახეზედ ხელსახოცი გადაუსვეს. მერე დაბრუნდენ საქართველოში და ვაჭრობდენ ქუთაისს.

ზეკაშვილი, სტამბოლს რკინით მოვაჭრე და დროის მოწინავე პირნი.

თამარაშვილი, სტამბოლს მოვაჭრე რკინით და სახელგანთქმული, ამისი ძმა სოლომონიც ასევე. შემდეგ დაბრუნდენ საქართველოში.

მანქანდაროვი პეტრე, თავის დროს კაი შემძლე დიდი ვაჭარი სტამბოლს.

ქურთუოვები. განთქმულნი ძველადგანვე, ვაჭრები სტამბოლს. ფეხზედ ვაჭრობდენ თუთუნით, მერე საქართველოში დაბრუნდენ, ქუთაისს აქენდათ ლევანს, სიმონს და იაკობს თუთუნის ქარხანა.

ასკანდაროვები, ალექსანდრე, ახალციხელნი, რკინით მოვაჭრენი ძველადგანვე.

გოზალოვები. პავლე რკინით მოვაჭრენი სტამბოლს.

თუმანიშვილები. პავლე, ძველადვე დაკავშირებულნი კათოლიკობას, ახალციხელნი, განთქმული ვაჭარნი რკინეულობით სტამბოლს.

დათიაშვილი. ალექსანდრე თომას ძე. დათიაშვილები ქუთაისშიაც სცხოვრებდენ სოლომონ მეფის დროს. ნონია დათიაშვილი იყო სოლომონ მეფის ნაზირი და დიდათ განთქმული მეფის ერთგულობით თავის დროს. მეფე რომ დაიძინებდა,

თავით დათიაშვილი უჯდა, მხოლოდ მას ენდობოდა, ალექსანდრეს მამა გამოჩენილი პირია რუსთაგან ახალციხის აღების-საქმეშიაც, მას მთავრობისაგან ჯილდოც ეძლეოდა. ალექსანდრე 40 წელს მოგზაურობდა სტამბოლს და ზღვებშიაც და-ვაჭრობდა საქართველოშიაც.

ვგონებთ ესენიც კმარა მის შესახებ მოსაყვანათ, თუ ერთ დროს, სტამბოლში ქართველთ ვაჭრებს რა ადგილი უნდა ჰქავებოდათ და ან რა მნიშვნელობა უნდა ჰქონიყოთ მათ მი-ნიჭებული. ამაზედ ჩვენ ცხადათ დავრწმუნდებით მაშინ უფრო, როცა ამათ რიცხვს მიუმატებთ იმ დიდ რიცხვს ვაჭრებისას, რომელნიც სტამბოლში სცხოვრებდენ ერთ დროს თუმც მათი ცნობებიკი ბევრი არ გვაქვს.

თუმც სადღეისოდ სტამბოლში ქართველთ გვარის ვა-ჭართ რიცხვი მოისპო, მაგრამ მათ მიერ ძველადგან გაკეთე-ბული ქარვასლა კი დღესაც არსებობს და მის გამგეთ ირი-ცხება იქაური ვაჭარი ანტონ წინამძღვაროვი. ქარვასლის შესავალი ხმარდება სტამბოლის ქართველთ კათოლიკეთა მო-ნასტრებს და სკოლას. მათს საკუთრებას შედგენს შესავალი.

სტამბოლში ქართველთ ვაჭრობა ისე იყო მოფენილი და განთქმული, რომ სტამბოლში მრავლად ყოფილან ძველა-დგანვე სხვა და სხვა კომისიონირები. ასეთნი იყვნენ შემდეგნი:

შედაძე ოქრო, კომისიონერები ევროპიულის და აზიურის-საქონლებით. იყო ქართველი.

გაგეჯია ტიფო. კომისიონერი, გურული.

მანქანდარაჯი. ივანე კომისიონერი ძველადგანვე.

ყაუხჩაჯი. იაკობ, კომისიონერი. განთქმულნი ძველა-დგანვე.

ესენი იყვნენ მოწინავე კომისიონერები, ამათ აქვნდათ კაი ცოდნა ევროპიულის და აზიურის ენების, იყვნენ კარგად მცოდნენი ევროპიულის ყველა ნაირის საქონლის, ევროპის ვაჭრების წინაშე ამათ დიდი ხმა და ნდობა აქვნდათ, საქა-რთველოში, ქართველ გვარის ვაჭრებს ესენი საქონელს ნი-სიათ უხერხებდენ 10,000 მანათისასაც. ამათ გარდა იყვნენ

სხვა წვრილმანი კომისიონერებიც, რომელთაც ჩვენ აქ არ ავსახავთ. ჩვენის ცნობის დასასაბუთებლად ესეც კმარა. აქედამაც სჩანს კარგად, რომ ოდესმე ქართველთ კომისიონერებსაც კარგი მნიშვნელობა და სანდო ადგილი უნდა ჰქავებო-ბოდათ კონსტანტიტნებოლს. ესენიც დიდს სახსარს აძლევდენ ქართველ ტომის ვაჭრებში ვაჭრულს საქმეების დასაწყისის აღორძინებას. უნდა ითქვას ისიც, რომ სტამბოლის ქართველ ვაჭრებს კარგი აღებ-მიცემა და ვაჭრობა აქვდათ ტრაპიზონსაც ესენი იყვნენ ჯიმშეროვეები, აზნაუროვეები და მრავალნიც სხვანი. აქ ხსენებულ კომისიონერებსაც დიდი წარმოება აქვდათ ტრაპიზონს. თავის დროს მათი წარმოება მთელს სტამბოლში იყო ცნობილი და საერთოს სავაჭროს წარმატებით შემოსილი.

აღსანიშნავია აქ ის გარემოებაც, რომ მთელს სტამბოლში, ქართველთ მაჰმადიანთ ბეგებმა, ფაშებმა და სხვათაც კარგად იცოდნენ ამ ქართველთ ტომის ვაჭართ აღებ-მიცემა, ამათთან ხშირად მოდიოდენ თვით ფაშები, ბეგები, ამათი ცოლები და ქალები და ქართული ენით ვაჭრობდენ და საქონელს ჰყიდულობდენო. ასეთი მაგალითები იქ ერთობ ხშირად ხდებოდა თურმე, დღეს, სტამბოლს, ქართველ გვარის ვაჭართა რიცხვი სულ 10 ვაჭრისაგან შესდგება. წარჩინებულ ვაჭრად ირიცხებიან ჰაფლე გოზალოვი, ლუკა და პეტრე თუმანიშვილები ალ. ფალაშვილი და სხვანი. სტამბოლში ქართველთ გვარის ვაჭრები თუმცა უმთავრესად მერკინენი იყვნენ და ამით მოვაჭრენი, მაგრამ მათ გარეშე მცირე რიცხვის თითქმის ყველა სავაჭროებში იყვნენ და ყველგან თავიანთი აღებ-მიცემის საქმე კარგად, მოსაწონად მიჰყვანდათ. ქართველი კაცის ვაჭრობა სტამბოლში თათრებთა წინაშე ქებულიც იყო და ამათ სინდისიერს ვაჭრობის შესახებ ოსმალებს ბევრი ანდაზებიც აქვთ შედგენილიო. ყოველი ანდაზა ნათლად მოწმობს ოსმალების მაღალს ნდობას და დიდს სიმპატიას ქართველთ კაცის ვაჭრობის წინაშეო. ასეთი გახლავსთ წარსულ-

ლი ქართველთ ვაჭართა კონსტანტინეპოლს და მასთან მთელს ოსმალეთში. ჩვენც ეს წერილი მიტომ მიუძღვენით კერძოთ ვიტყვითკი დასასრულ იმასაც, რომ სტამბოლის ქართველთ აღებ-მიცემის ხანას შეტად ძველი დროის დასაწყისი აქვს, ამ ხანას და აღორძინებასაც კარგი, გასაცნობი ისტორია, ხოლო ჟამთა ვითარების წყალობით იგი ჩვენთვის მივიწყებულია, მთლად დაკარგული. ეს ცნობებიც ბევრის შრომით არს შეკრებილი და ანუსხული.

ქართული მწერლობის ასპარეზედ, ქართველ გვარის ვაჭრებთა შესახებ წერა არ არის აღვილი. ჩვენი ძველები ამის შესახებ არაფერს სწერდნენ. ჩვენ ჩვენის შეძლების და გვარად ეს ცნობები შევკრიბეთ. მართალია ამ ცნობებში არ არის ისიც ანუსხული, თუ ეს ვაჭრები და მრეწველ-მექარხნენი თავიანთ ფულსა და ძალას სად როგორ ამუშავებდნენ, რას იგებდნენ, რა სიკეთეს სთესავდენ ქართველთ ხალხის წინაშე და ან თვით როგორ სარგებლობდნენ, ან ხალხი და მასთან ქართველთ სამეფოც. ამის ცნობების კრება ძნელიც არის. ჩვენ ეს ვიკპარეთ. ვიცით ისიც, რომ აქ ბევრი რამ ცნობები ზოგი ერთ ცნობილ ვაჭრებთა და მრეწველთა შესახებ გამოგვრჩებოდა, არა გვაქვს აღწერილი, ამაზედაც ბოდიშს ვიხდით და ვითხოვთ სხვათაგან ჩვენი შრომის შევსებას, დავიწყებულ პირთა ანუსხვას და მოწოდებას. ასეთ პირთა და ცნობათა მცოდნენი იმედია სტამბოლში და სხვა ასეთ კუთხეებში დღესაც იქმნებიან ცოცხალნი, მათ შეეძლებათ ჩვენი რომის შევსება. თუ ვინმე უცნობლობის გამო ვერ ავწერეთ, ვერ მოვიხსენეთ მათი სავაჭრო, სამრეწველო და საგვაროენო ცნობა, ეს ჩვენ უნებლიედ მოხდა, ამაში ბოროტებას ნურავინ დაგვამებს, მოგვიტევონ. ვითხოვ კვალად, რომ თუ ვისმეს რამე სავაჭრო და სამრეწველო ცნობები ექმნეს, ის ცნობები დაგვიწეროს და მოგვაწოდოს ჩვენ, რასაც მადლობით ავანუსხავთ სხვა წიგნში. ეს წიგნი გახლავსთ შემდეგი:

„საქართველოს მრეწველობა, ვაჭრობა, მექარხნეობა და ხელოსნები თფილისში და ქუთაისში XVIII საუკ.“.

„საქართველოს ვაჭრები თფილისში და ქუთაისში“.

ზ. ჭიჭინაძე.

მეორე თუმანოვის ქუჩა სახლი 30 № რი.

493/118

საქართველოს
საგარეო
საგარეო
22/11/69
JOK

ფასი 30 კაპ.